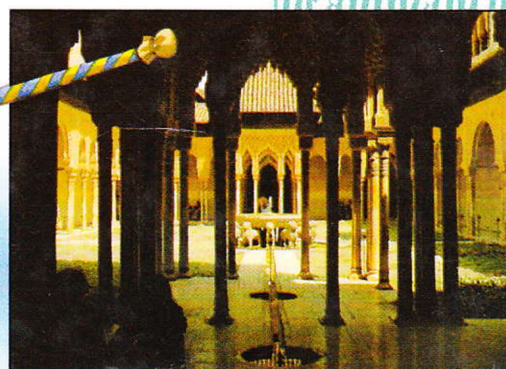
VIDURINIAI AMŽIAI

Nuo Romos žlugimo iki Kolumbo kelionių

DIDIEJI PASAULIO ISTORIJOS ĮVYKIAI • MŪŠIAI
IŠRADIMAI • ATRADIMAI • VALDOVAI

TURINYS

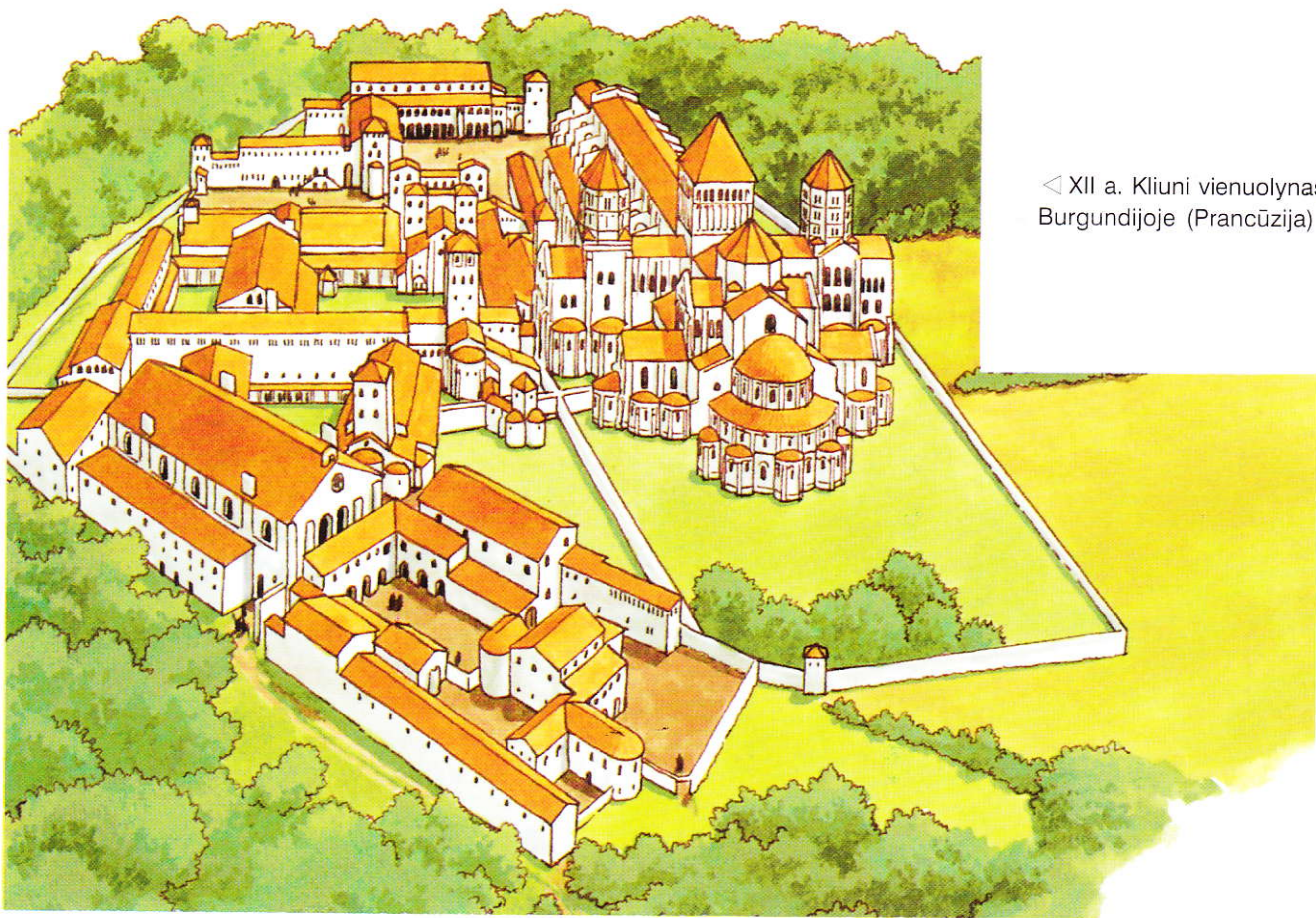
Kairėje: vikingų karaliaus Haroldo X a. pabaigoje pastatytas raižytas akmuo – žr. 28-29 ps.

PRATARMĖ

Ši knyga supažindina su svarbiausiais pasaulio istorijos įvykiais nuo Romos imperijos žlugimo Vakarų Europoje iki europiečių pirmųjų kelionių į Naująjį Pasaulį – Ameriką. Nuosekliai pagal laikotarpius knyga padalyta į septynis skyrius. Juose aprašomi įvykiai nuo V a. vidurio iki XVI a. Kiekviename skyriuje pateikiama pasaulio įvykių apžvalga, trumpai apibūdinamos žymiausios civilizacijos, didesnieji karai, o apie ypač įdomius dalykus, sakysim, apie islamo religijos iškilimą, vikingus, viduramžių miestus rašoma plačiau.

Knygos „Viduriniai amžiai" tikslas – duoti jaunajam skaitytojui bendrą supratimą apie įvairias tautas, jų istoriją bei pasaulio civilizacijų ryšius. Suprantama, knyga negali aprėpti visos viduramžių pasaulio istorijos, bet atskleidžia svarbius įvykius, kurie pakeitė to meto žmonių gyvenseną ir turėjo įtakos dabartiniam mūsų gyvenimui.

Knygoje „Viduriniai amžiai" daug žemėlapių, piešinių, diagramų, fotografijų ir lentelių. Žemėlapiai parodo tautų kilnojimosi iš vienos vietos į kitą kelius, civilizacijų bei imperijų paplitimą ir keliautojų atradimus. Iš piešinių matyti, kaip žmonės gyveno, kuo rengėsi, kokie buvo jų namai, ūkiai. Rasite atkurtų miestų, šventyklų ir bažnyčių vaizdų, kurie atspindi to meto žmonių gyvenimą. Lentelėse surašytos svarbiųjų pasaulio įvykių da-

◁ XII a. Kliuni vienuolynas Burgundijoje (Prancūzija)

tos. Knygos pabaigoje yra dvi apibendrinamosios chronologinės lentelės – jos apima visą viduramžių laikotarpį ir reikalingos tam, kad galėtume greitai ir lengvai pasitikrinti. Be to, pridėtas žodynėlis, kuriame aiškinamos knygoje vartojamos sąvokos ir kai kurie kitų kalbų žodžiai.

Viduramžių pasaulio pažinimas

Kaip mes sužinome, kas vyko prieš šimtus metų? Paprastai kasdienio senovės žmonių gyvenimo vaizdą galima susidaryti renkant to laikotarpio faktus, elgiantis panašiai kaip sekliai nusikaltimo vietoje.

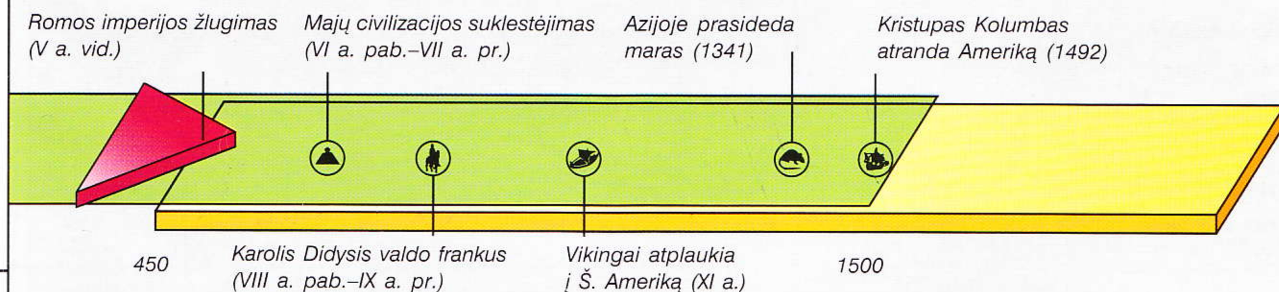
Praeities liudijimai yra dviejų rūšių. Pirma, išlikę daiktai: drabužiai, ginklai, kapavietės ir kiti statiniai. Mes juos vadiname archeologiniais paminklais. Antra, rašytiniai paminklai. Istorikai, kurie tiria ir rašo apie praeitį, moka perskaityti ir suprasti tuos rašytinius paminklus, gali iš jų spręsti, kaip žmonės gyveno. Jūs galite susipažinti su šiais dalykais skaitydami mūsų knygą bei žiūrėdami paveikslėlius ir patys įvertinti, kaip didieji įvykiai veikė viduramžių istoriją.

PASTABOS APIE DATAS

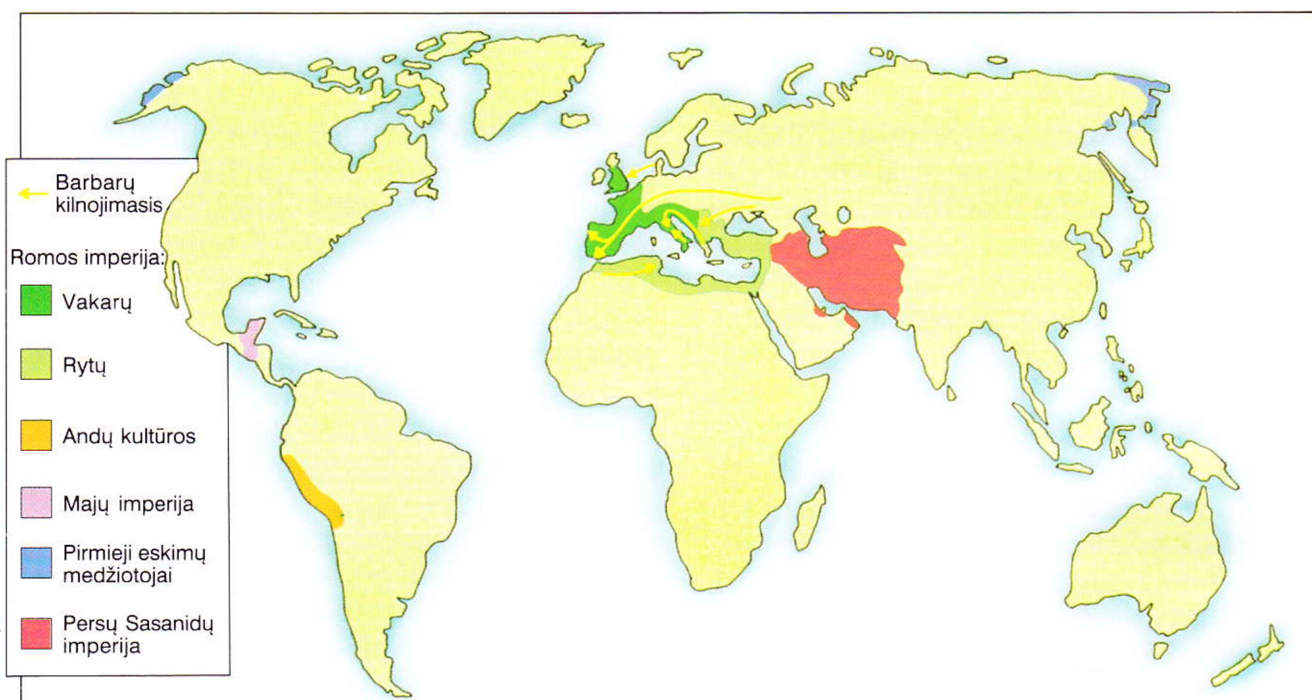
Beveik visi šioje knygoje aprašomi įvykiai vyko po Kristaus gimimo, todėl jų datos vertime rašomos be santrumpos „po Kr." (metai – ir be santrumpos „m."). Pasitaikančios datos prieš Kristaus gimimą žymimos santrumpa „pr. Kr.".

Tamsieji amžiai

Istorijos knygose apie ankstyvuosius Viduramžius jūs dažnai rasite terminą „tamsieji amžiai". Istorikai juos pavadino „tamsiaisiais", kadangi išliko labai nedaug rašytinių paminklų apie tautas, kurios puldinėjo Romos imperiją iš vakarų ir padėjo ją sunaikinti. Tas tautas romėnai vadino „barbarais". Šis laikotarpis – o juo ir prasideda knyga – buvo laikomas „tamsiuoju" dar ir dėl to, kad paliko labai mažai archeologinių paminklų. Taip bent buvo manoma. Iš tikrųjų apie šitas „tamsiųjų amžių" tautas ir jų civilizacijas sužinoma vis daugiau, ir čia jūs galite apie tai pasiskaityti. Ne visos iš jų buvo barbarai. Pavyzdžiui, vikingai sukūrė puikių meno dirbinių. Todėl terminas „tamsieji amžiai" šioje knygoje nevartojamas.

KINTANTIS PASAULIS

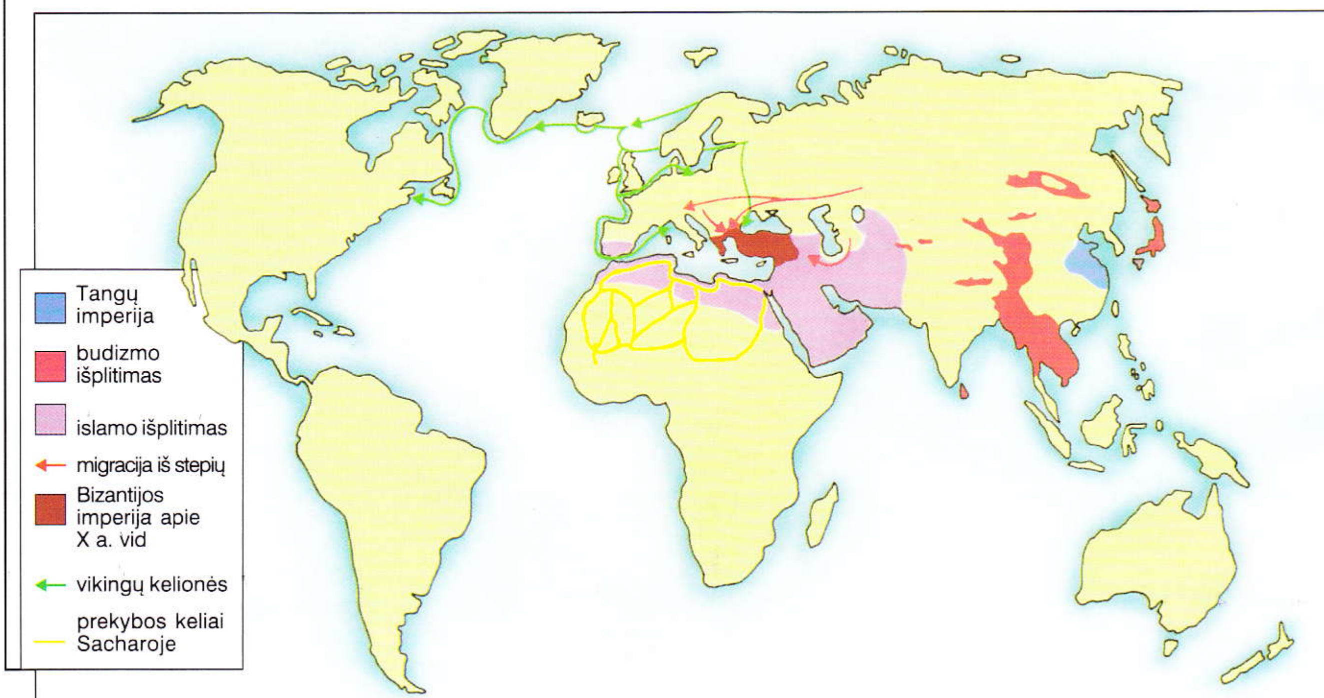

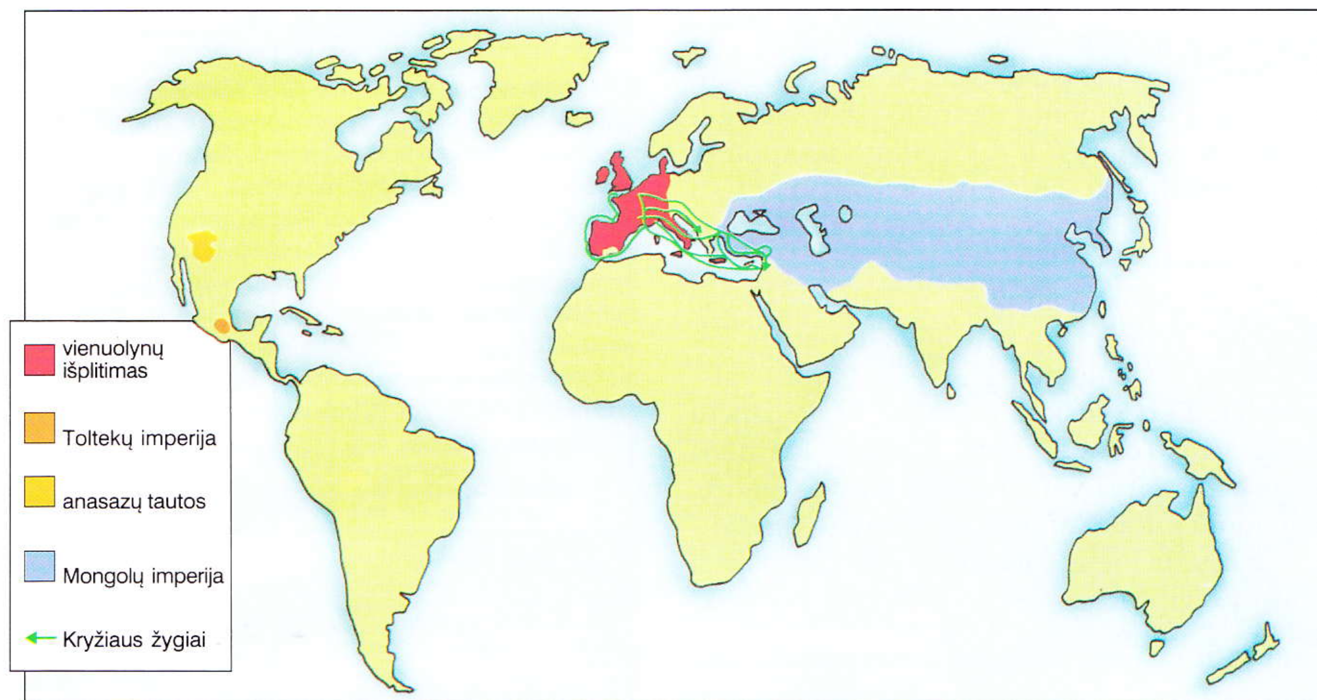
▲ BARBARŲ UŽKARIAVIMAI. NAUJOSIOS VALSTYBĖS (450–600)

Europoje naujosios tautos kėlėsi į senųjų Viduržemio jūros valstybių, pavyzdžiui, Romos, teritoriją. Kitoje pasaulio pusėje medžiotojai pradėjo kraustytis į Š. Ameriką, o toliau į pietus kūrėsi naujos civilizacijos, pavyzdžiui, Majų.

▼ RELIGIJŲ PAPLITIMAS (600–950)

Viduržemio jūros ir Artimųjų Rytų kraštuose vyravo dvi religijos: krikščionybė ir islamas. Karingi musulmonai susidūrė su Bizantijos krikščionimis. Tolimuosiuose Rytuose svarbiausia religija tapo budizmas. Š. Europoje vikingai leidosi ieškoti naujų žemių.

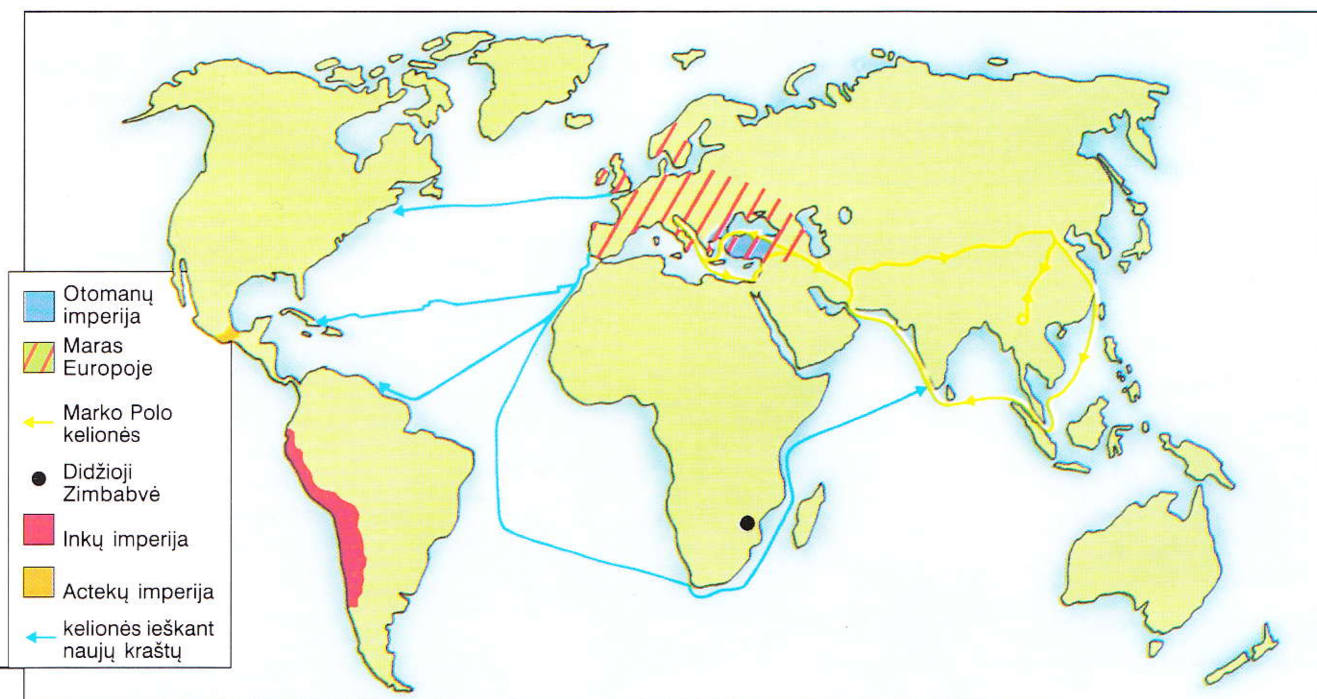

▲ VALSTYBIŲ KŪRIMASIS (950–1250)

Įsisenėję nesutarimai tarp krikščionybės ir islamo sukėlė didelius kryžiaus žygius dėl „Šventosios žemės" (Palestinos). Rytuose nauja galybė – mongolai – puldinėjo ir grobė žemes, norėdami sukurti didžiausią pasaulyje imperiją. Amerikoje galinga jėga tapo toltekų civilizacija.

▼ ATRADIMAI, KARAI IR MARAS (1250–1500)

Ir Europoje, ir Azijoje siautė baisus maras, žinomas Juodosios mirties vardu. Europoje kilo sukilimai, po jų karai. Tuo pat metu europiečiai atrado likusį pasaulį: Afriką, Tolimuosius Rytus, Ameriką.

IMPERIJAS PUOLA PRIEŠAI

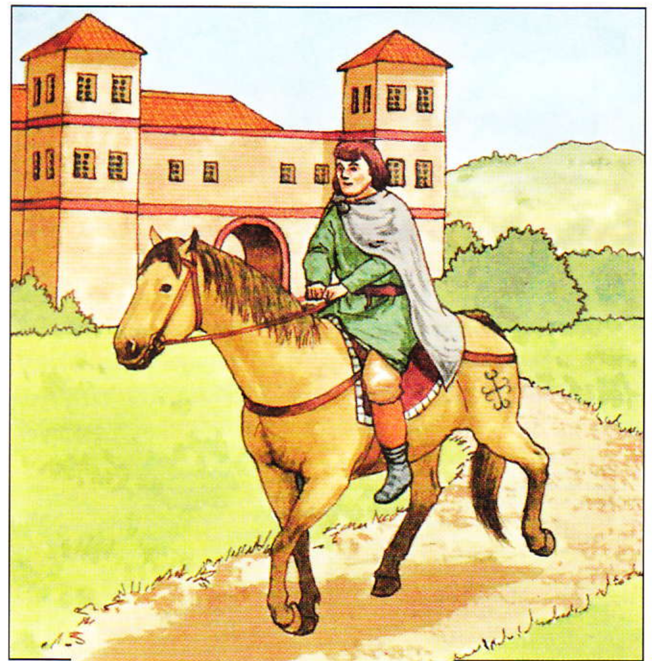
Visoje Europoje ir aplink Viduržemio jūrą iki V a. žmonėms pažįstamas pasaulis greitai keitėsi. Daugybė žmonių neturėjo pastovios gyvenamosios vietos, o vis keliavo ieškodami naujų žemių, kur galėtų įsikurti ar prisiplėšti turto. Šimtmečius gyvavusioms civilizacijoms iškilo grėsmė.

Tas pat dėjosi ir Indijoje, ir Tolimuosiuose Rytuose. Indijai, kaip ir Romos imperijai, kėlė pavojų pasienio gentys. Dėl jų Guptų valstybė (žr. 13 p.) suskilo į daugelį kariaujančių karalysčių. Toliau į rytus, Kinijoje, karingos Toba Vei gentys vėl suvienijo Kinijos šiaurę. Tuo metu kitoje Ramiojo vandenyno pusėje – Centrinėje ir Pietų Amerikoje sparčiai plėtėsi miestų civilizacijos, iškilo didingos šventyklos (žr. Teotihuakanas, 13 p.).

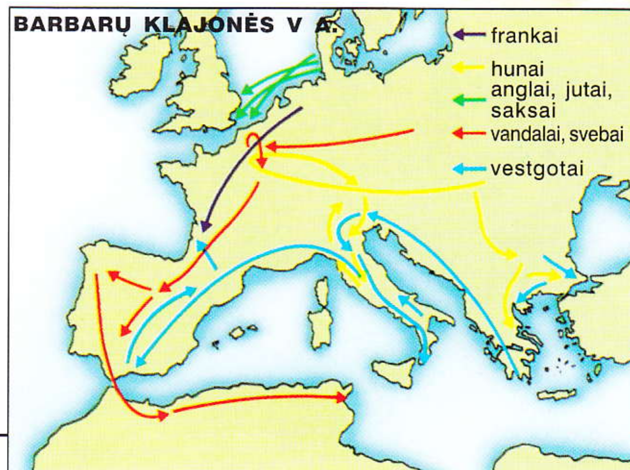

BARBARŲ KLAJONĖS

IV–V a. šalyse prie Viduržemio jūros sumaištį kėlė didelės tautų klajonės. Vienos iš jų ieškojo naujų žemių įsikurti, kitos norėjo kariauti. Romos imperija, kurią iš pradžių valdė imperatorius, dabar turėjo dvi sostines: Romą vakaruose ir Konstantinopolį rytuose. Rytų Romos imperija išliko iki viduramžių, nors jos valdoma teritorija ir sumažėjo. Romos imperiją nusiaubė įsibrovėlių ordos. Vienas romėnų rašytojas aprašė gotų gentis, „staigiai kaip viesulas užklumpančias... viską savo kelyje nuniokojančias ir sunaikinančias". Šios naujai atsikrausčiusios tautos netrukus įtvirtino savo gyvenseną ir įkūrė savo valstybes.

▷ Barbarų tautų kraustymasis kartais prasidėdavo nuo mažų grupelių, įsikūrusių netoli romėnų miestų. Kartais jos, pavyzdžiui, saksai, būdavo pakviečiamos į miestus karinei sargybai. Barbarai iš rytų plūdo pulkais ir nugalėjo senąsias civilizacijas.

△ Ne visas migruojančias tautas būtų teisinga vadinti barbarais. Šis paveikslėlis perpieštas iš Kartaginos (Š. Afrika) V a. pabaigos mozaikinių grindų. Jame matome vandalo drabužiais vilkintį vyrą, išjojantį iš savo kaimo namų – tipiško romėniško pastato.

450–500
V a. vid. Saksai, anglai ir jutai pradeda kurtis Britanijoje. **451** Atilos vadovaujami hunai patiria pralaimėjimą. **455** Vandalai apiplėšia Romą. **475–76** Paskutinio Romos imperatoriaus Romulo Augustulo valdymas. **476** Germanas Odoakras tampa Italijos karaliumi. **480** Hunai įsiveržia į Guptų imperiją Indijoje. **484** Hunai nužudo Persijos imperatorių. **488** Teodoriko vadovaujami ostgotai užpuola Italiją. **V a. pab.** Eskimų protėviai atvyksta į Aliaską ir pasklinda po Arktį iki Grenlandijos.

500–600
VI a. pr. Brazilijos miškuose, palei Amazonę, pradedama verstis žemės ūkiu. **520** Teodorikas pradeda statyti Šv. Vitalės bažnyčią Ravenoje. **533** Imperatoriaus Justiniano žygiai prieš vandalus. **534–54** Rytų Romos imperija nugali ostgotus Italijoje. **537** Pašventinta Šv. Sofijos bažnyčia. **552** Justinianas atsikovoja pietų Ispaniją. **552** Japonijoje įvedamas budizmas. **565** Miršta Justinianas. **581** Sui dinastija vėl suvienija Kiniją. **597** Augustino misija į Angliją. **600** Persai ir turkai atremia hunų puolimą rytuose. **VI a. pab.** Majų civilizacijos suklestėjimas.

TEODORIKAS VALDO RAVENĄ

Ostgotų karalius Teodorikas 493 užgrobė Raveną, svarbų romėnų uostą šiaurės Italijoje. Teodorikas buvo išsilavinęs krikščionis, išauklėtas Konstantinopolyje. Savo sostinėje Ravenoje jis pastatė daug puikių pastatų. Iš jų išsiskyrė Šv. Vitalės bažnyčia, pradėta statyti 520. Vėliau Raveną ir likusią Italijos dalį atsikovojo rytinė Romos imperija, o imperatorius Justinianas užbaigė bažnyčios statybą. Apačioje matome perpieštą mozaiką, kurioje pavaizduota Teodoriko žmona imperatorienė Teodora, dovanojanti bažnyčiai auksinę taurę.

Krikščionė imperatorienė Teodora

Romos imperijos pabaiga

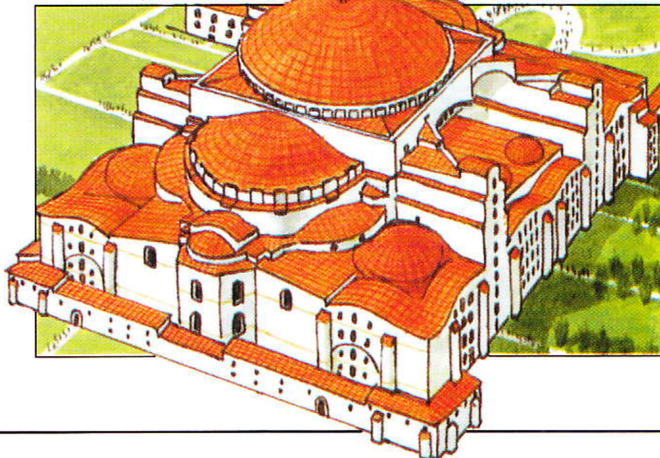
Imperatorius Konstantinas 330 perkėlė Romos imperijos sostinę iš Romos vakaruose į Konstantinopolį (dabar Stambulas, Turkija) rytuose. Po šešiasdešimt penkerių metų imperija suskilo į vakarinę ir rytinę dalį. Tačiau ir Rytų, ir Vakarų Romos imperijoms iki V a. kėlė grėsmę tautų, kurias romėnai vadino barbarais, kariaunų puldinėjimai. Pakraščių provincijas, pavyzdžiui, Britaniją, Galiją puolė anglai ir saksai, kurie skverbėsi į vakarus grobti naujų žemių.

410 vestgotų vadas Alarikas užėmė pačią Romą. Gotai – vestgotai ir ostgotai – buvo atsikraustę iš Juodosios jūros šiaurės pakrantės stepių. Kita tauta, dėl kurios iš baimės apmirdavo romėnų širdys, buvo hunai. Jie gyveno į šiaurę nuo Dunojaus upės, Romos imperijos pasienyje.

JUSTINIANAS IR ŠV. SOFIJOS BAŽNYČIA

Rytų Romos imperijos sostinėje Konstantinopolyje buvo daug didingų pastatų. Visų gražiausia buvo Šv. Sofijos bažnyčia – Hagia Sophia (gr. *hagios* – šventas, *sophia* – išmintis). Ji pastatyta imperatoriaus Justiniano, pašventinta 537. Centre turėjo aukštą kupolą su dviem puskupoliais iš abiejų šonų. Įspūdingai atrodo didžiulio pastato išorė, o jos vidaus puošyba, spalvotos mozaikinės lubos ir sienos pro kupolo langus krintančioje šviesoje yra nuostabaus grožio. 557 žemės drebėjimas sugadino kupolą, bet vėliau jis atstatytas dar aukštesnis nei buvo.

Konstantinopolio Šv. Sofijos bažnyčia

ROMĖNŲ ĮTAKA

Vakarinėse Romos imperijos provincijose iki V a. vidurio gyveno daug įvairių tautų, kurios nesilaikė romėniškos gyvensenos. Tačiau romėnų mieste Virokonijume (dabar Rokseteris), pastatytame Anglijos ir Velso pasienyje, buvo laikomasi romėniškų papročių net ir V a. pabaigoje, kai žmonės atstatė miestą iš griuvėsių ir jis nebebuvo Romos imperijos provincija. Miesto centras buvo perstatytas romėnišku stiliumi, bet naudojant tinkuotą medieną. Pagrindinis pastatas, parodytas paveikslėlyje, galėjo būti miestą valdžiusio airių vado Kunorikso rūmai. Jo antkapis buvo rastas už miesto gynybinės sienos.

Rokseterio miestas V a. pabaigoje

V. ROMOS IMPERIJA

V a. vid. Saksai, anglai ir jutai įsikuria Britanijoje.
451 Hunai nugalėti šiaurės rytų Prancūzijoje.
455 Vandalų karalius Geiserikas apiplėšia Romą.
475–76 Paskutinio V. Romos imperatoriaus Romulo Augustulo valdymas.
476 Odoakras tampa Italijos karaliumi.
486 Frankų karalius Klovis nugali romėnų vadą Sinagrijų.
488 Teodoriko vadovaujami ostgotai puola Italiją.
493 Teodorikas nugali ir nužudo Odoakrą, Raveną paskelbia sostine.
511 Miršta frankų karalius Klovis.
520 Teodorikas pradeda statyti Šv. Vitalės bažnyčią Ravenoje.
526 Teodoriko mirtis.
560 Airių vienuolis Kolumba Ijonos saloje (Škotija) įkuria bažnyčią.
568 Lombardai puola Italiją.
597 Popiežius Grigalius siunčia Augustiną į Angliją.

ROMOS IMPERIJA

468 Nesėkmingas imperatoriaus Leono žygis prieš vandalus.
527 Justinianas su žmona Teodora karūnuojamas imperatoriumi.
532 Maištai Konstantinopolyje prieš Justinianą.
533 Žygiai prieš barbarus Afrikoje ir Italijoje.
534 Slavų ir bulgarų antpuoliai.
535–54 Italijoje nugalėti ostgotai.
537 Pašventinta Šv. Sofijos bažnyčia.
538 Bulgarai puola Bizantijos imperiją.
539–40 Hunų antpuoliai. Antroji antpuolių banga 599.
549, 551 Slavų antpuoliai.
552 Bizantijai pavyksta dar kartą užimti pietų Ispaniją.
561 Pasirašyta taikos sutartis su persų imperatoriumi Chusrau I.
565 Miršta imperatorius Justinianas.

AFRIKA

V a. pr. Į pietus nuo Sacharos įsikuria pirmieji miestai.
429 80 000 vandalų puola romėnų provinciją Š. Afrikoje.
442 Vakarų Romos imperija priversta pripažinti vandalų valstybę Šiaurės Afrikoje.
V a. vid. Geležies apdirbimas Vakarų Afrikoje (nokų tautelė).
455 Nužudytas imperatorius Valentinianas III. Vandalų karalius Geiserikas įsiveržia į Italiją ir apiplėšia Romą.
468 Rytų Romos imperatorius Leonas I pralaimi žygį prieš vandalus.
484 Hunai nužudo Persijos imperatorių.
V a. pab.–VI a. pr. Į P. Afriką su naminiais gyvuliais ir geležies dirbiniais atsikrausto bantų tautelė.
531–79 Persijos imperijos didžiausio klestėjimo laikotarpis valdant Chusrau I.
533 Rytų Romos imperijos kariuomenės, vadovaujamos Justiniano karvedžio Belizarijaus, sėkmingas žygis prieš vandalus.

INDIJA, TOLIMIEJI RYTAI

apie 480–500 Hunai įsiveržia į Guptų imperiją Indijoje ir ją sunaikina. Pirmasis hunų karalius Toramana.
V a. pab.–VI a. pr. Šešių dinastijų laikotarpis Kinijoje. Šiaurės Kinijoje įkurta Toba Vei imperija.
520 Nepaisant pasipriešinimų, Toramanos sūnus Mihirakula valdo šiaurinę ir centrinę Indiją.
apie 542 Miršta Mihirakula, išvarytas į Kašmyrą.
552 Japonijoje ima plisti budistų religija, patekusi čia iš Kinijos.
550 Iš Mongolijos išvaromi avarai.
581 Karo vadas Jang Chjenas suvienija Kiniją, pradeda Sui dinastiją, kuri gyvuoja iki 617.
VI a. pab. Dėl persų ir turkų kontratakų sumažėja hunų antpuolių.

Atilos vadovaujami hunai siautėjo romėnų valdose pakeliui viską naikindami ir žudydami žmones. Tačiau 451 romėnai nugalėjo hunus mūšyje, o mirus Atilai po poros metų hunų valstybė sugriuvo. Bet barbarų grėsmė neišnyko. Vestgotams buvo pavaldi Ispanija, o vandalai įkūrė savo karalystę Šiaurės Afrikoje. 476 germanų genčių grupės karalius Odoakras, kuris gyveno Italijoje, nuvertė paskutinį Romos imperatorių Vakaruose – Romulą Augustulą.

Rytų Romos imperija valdant Justinianui
Iki VI a. pradžios Rytų Romos imperija neturėjo įtakos įvykiams vakaruose. Bet 527 į sostą įžengė naujas imperatorius Justinianas. Remiamas savo ryžtingos žmonos Teodoros, jis netrukus pagarsėjo kaip galingas valdovas. Justiniano Rytų Romos imperija dar vadinama Bizantijos imperija. 533 Justinianas pradėjo žygį prieš barbarus ir po kelių mėnesių jo armija atkariavo Š. Afriką.

Iki 554 jis jau buvo susigrąžinęs pietų Ispaniją, o taip pat visą Italiją, Siciliją ir Sardiniją. Valdant ostgotui Teodorikui (žr. 9 p.), Italijos sostinė buvo perkelta į Raveną, ir kaip tik iš jos Justiniano generolas Narsesas valdė vakarus. Bet tai truko neilgai. Po Justiniano mirties 565 Italija vėl buvo užpulta. Šį kartą užpuolė lombardai, kita barbarų gentis iš rytų, kuri buvo įsikūrusi dabartinėje Vengrijos teritorijoje. Vėliau, VII a., Afriką, o paskui ir Ispaniją užgrobė musulmonai (žr. 23 p.).

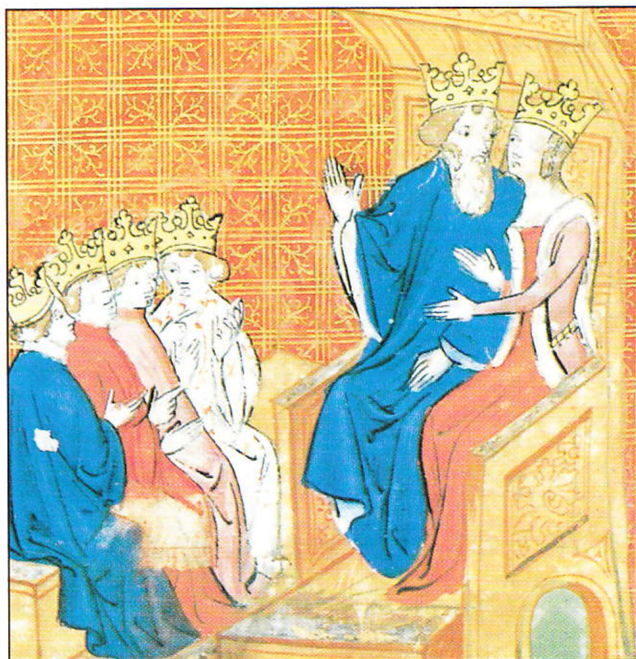
Maždaug nuo 570 pačią Bizantijos imperiją (žr. 6 p.) puldinėjo avarai, gyvenę į šiaurę nuo Dunojaus. Jai kėlė pavojų ir atgijusi Persų imperija, o 561 prasidėjęs tarp šių dviejų valstybių karas truko 20 metų.

AMERIKA, RAMUSIS VANDENYNAS

apie 400 Velykų saloje ir Havajuose apsigyvena polineziečiai.
V a. pr. Š. Amerikoje sunyksta Hopvelo kultūra.
VI a. pr. Brazilijos miškuose palei Amazonę plinta žemdirbystė.
VI a. pr. Tulės medžiotojai (eskimų protėviai) atvyksta į Aliaską ir pasklinda po Arktiką iki Grenlandijos.
VII a. pr. Š. Amerikoje pradedami pilti Misisipės šventyklos sampilai.
600 Svarbiausiame Andų mieste ir religijos centre Tiahuanake gyvena apie 35 000 žmonių.
VII a. pr. Centrinės Amerikos miesto Teotihuakano plotas – per 20 km².
VI a. pab.–VII a. pr. Majų civilizacijos suklestėjimas. Sudaromi kalendoriai, domimasi astronomija, rašyba, architektūra ir menu. Majai viešpatauja Centrinėje Amerikoje.

KLOVIS – FRANKŲ KARALIUS

Iš pradžių Klovis buvo aplink Turnė miestą (dabar Belgijoje) gyvenusių frankų vadas. Tačiau prieš mirtį 511 jis buvo pripažintas visų frankų karaliumi, o jo sostine tapo Paryžius. 507 priėmęs krikščionių tikėjimą, jis susilaukė dvasininkijos paramos. Paveikslėlyje Klovis jau karūnuotas karaliumi. Čia jis su žmona Klotilda, Burgundijos princese, kuri jau buvo krikščionė. Klovio karalystė apėmė dabartinę Prancūziją, Belgiją, Nyderlandus, Liuksemburgą, Šveicariją ir Vokietiją.

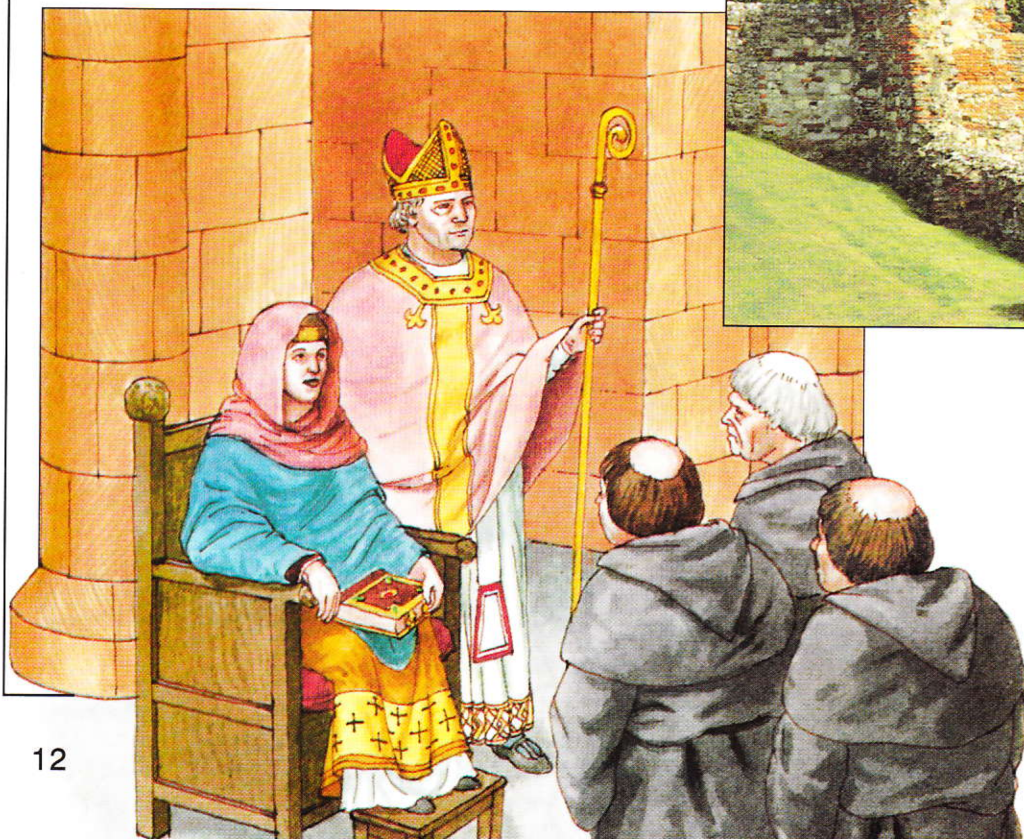

Krikščionybės paplitimas

Vykstant tarpusavio karams, didėjo krikščionybės įtaka. Daugelis tautų, kurias Konstantinopolio romėnai laikė barbarais, iš tiesų buvo krikščionys. Krikščionis jau buvo ir frankų karalius Klovis (žr. 11 p.). 631 imperatorius Justinianas pasiuntė vienuolį, vardu Julianas, kad šis atverstų Etiopijos gyventojus į krikščionybę. Vėliau Julianas nuvyko į Nubiją. Bet Romos imperatoriai norėjo valdyti ir valstybę, ir Bažnyčią. Dėl to tarp imperatoriaus ir popiežiaus, kuris nuo V a. buvo įsikūręs Romoje, kilo konfliktas.

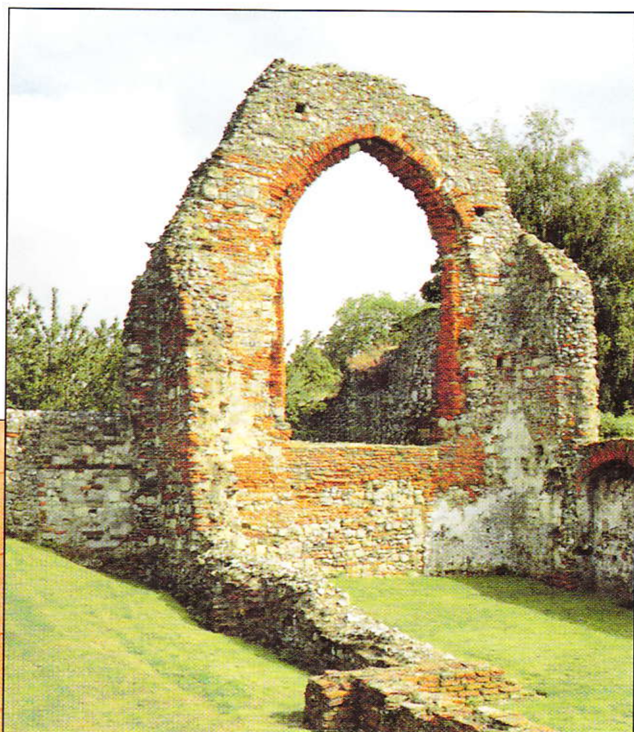
VI a. pabaigoje popiežius Grigalius I pavertė Bažnyčią galinga jėga. Nors krikščionybė romėnų pasaulyje tapo viešąja religija, Europoje ją pripažino ne visi. Išliko daugelis pagoniškųjų, atsirado ir naujų religijų. Platindamas krikščionybę, popiežius siuntė misijas, kurių garsiausias vadovas buvo Augustinas (žr. paveikslėlį).

Augustinas ir jo vienuoliai su karaliaus žmona Berta

▼ ŠV. AUGUSTINAS BRITANIJOJE

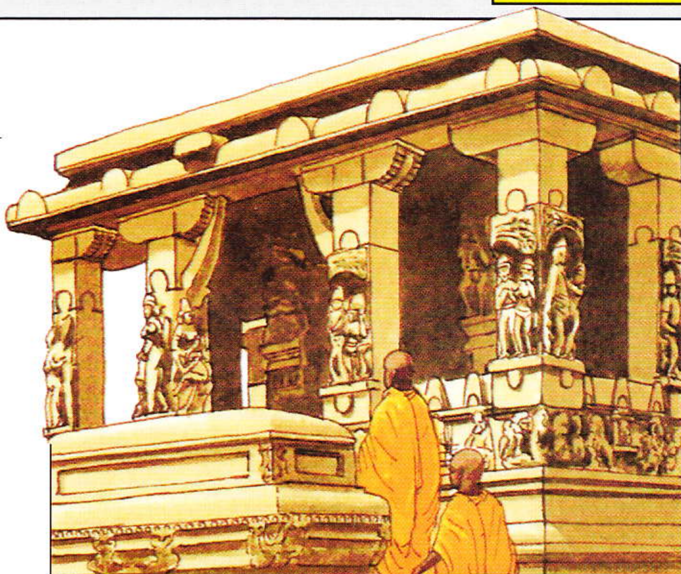
Popiežius Grigalius I siuntė iš Romos vienuolius misionierius skleisti Romos katalikų tikėjimą. Misijos vyko į Ispaniją, Galiją (dabar Prancūzija), bet labiausiai išgarsėjo misija Britanijoje. Grigalius pasiuntė Šv. Andriejaus vienuolyno Romoje vyresnįjį (priorą) Augustiną su 40 vienuolių į pietų Britaniją, kad atverstų anglus į katalikų tikėjimą. Atvykę 597 jie išsilaipino Teneto saloje Kente, kur juos pasitiko karalius Etelbertas ir jo žmona Berta. Ji jau buvo krikščionė ir įtikino karalių remti Augustino misiją. Sakoma, kad 597 per Kalėdas Augustinas pakrikštijo 10 000 žmonių. Atsilygindamas popiežius Grigalius paskyrė jį vyriausiuoju Britanijos vyskupu (primu) ir Kenterberio arkivyskupu. Ten Augustinas įsteigė vienuolyną.

△ Šv. Petro ir Povilo vienuolyno, įkurto šv. Augustino 598, griuvėsiai. Čia gyveno vienuoliai benediktinai. Iš pradžių buvo trys atskiros bažnyčios. XI a. vienuolynas buvo perstatytas.

GUPTŲ IMPERIJOS ŽLUGIMAS

IV–V a. Š. Indiją valdė Guptų dinastija (šeima). Šios galingos dinastijos viešpatavimas prasidėjo apie 335, kai ėmė valdyti Čandraguptas I, vadinęs save *maharadža-diradža* (didysis karalių karalius). Guptos iš savo sostinės Pataliputrijos valdė didelę dalį šiaurės rytų ir vakarų Indijos. Daugelis kitų Indijos valdovų turėjo rodyti jiems pagarbą. Vienas keliaujantis kinų budistas, apsilankęs Indijoje V a. pradžioje, aprašė Indiją kaip laimingą šalį. Tai buvo Indijos kultūros ir meno klestėjimo laikai. Tačiau prieš amžiaus vidurį šiai civilizuotai imperijai iškilo hunų grėsmė. Iš Vidurinės Azijos jie įsiveržė į šiaurės vakarų Indiją ir užgrobė valdžią.

Indų budistų šventykla

Iki VII a. į Galiją pasiųsti misionieriai pastatė per 200 vienuolynų (žr. 34 p.). Nemažai rūpesčių romėnams pridarė lombardai, kurie 568 įsiveržė į Italiją. Popiežius Grigalius skundėsi, kad jie degino bažnyčias ir siaubė šalį. Iki VII a. didelė dalis Italijos buvo lombardų užgrobta, nors kai kurios dalys, tarp jų teritorija aplink Romą, tebepriklausė Romos imperijai.

TEOTIHUAKANAS

Teotihuakano mieste, Centrinėje Amerikoje, VI a. pradžioje gyveno apie 200 000 žmonių. Miestas kūrėsi maždaug nuo II a. vidurio. Jo įspūdingiausias paminklas – Saulės piramidė, iškilusi 60 metrų virš didžiulio miesto, kurio plotas buvo didesnis nei 20 km^2, griuvėsių. Žmonės iš visos Vidurinės Amerikos plūdo į Teotihuakaną garbinti savo dievų, nes manė, jog Saulė ir Mėnuo gimė būtent čia. Miesto šventyklose yra ir kitų dievų, pavyzdžiui, Kecalkoatlio (Plunksnuotosios gyvatės) atvaizdų.

Teotihuakanas ir Saulės piramidė (rekonstrukcija)

BUDIZMAS

Budizmas yra religija, kuri atsirado maždaug VI a. pr. Kr. Jos pradininkas buvo Sidharta Gautama Buda. Šią religiją praktikuoja milijonai žmonių visame pasaulyje ir šiandien. Budistai mano, kad kiekvienas žmogus turi daryti gerus darbus, visą gyvenimą gyventi tvarkingai ir skirti laiko apmąstymams.

Sidhartos Gautamos tėvas šiaurės Indijoje Maurijų valdymo metais buvo šakjų genties vadas. Būdamas 29-erių metų Gautama išvydo keturis ženklus, dėl kurių šešeriems metams palikęs namus ir šeimą iškeliavo ieškoti „tikrosios išminties". Po paskutinės meditacijos nakties jis pasiekė „nušvitimo" būseną ir tapo Buda, t. y. nušvitusiuoju.

Budizmo paplitimas

Po Budos mirties 483 pr. Kr. kai kurie jo sekėjai įsteigė vienuolių budistų ordiną ir skleidė šią religiją. Budizmas tapo svarbiausia Maurijų imperijos religija, plito iš ten į pietus ir į šiaurę. Atitinkamai atsirado dvi pagrindinės budizmo šakos. Viena, *teravada* (žodis reiškia „vyresniųjų pamokymai"), iki VII a. paplito Šri Lankoje, Tailande, Kambodžoje ir Javoje. Kita šaka – *mahajana* („didžioji naujiena") maždaug tuo pat metu pasiekė Tibetą, Kiniją, Korėją ir Japoniją. V a. vid.–VII a. budistai platindami tikėjimą statė paminklus ir vienuolynus (stupas), religinius tekstus raižė tam tikrose kolonose.

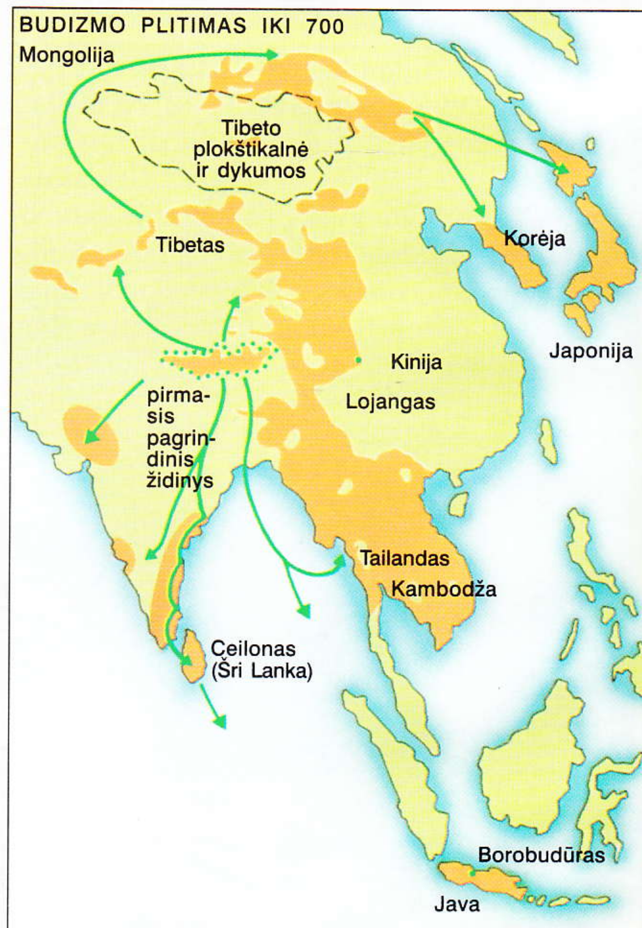
BUDIZMAS

Pr. Kr.
566 Šiaurės Indijoje gimsta Sidharta Gautama.
537 Gautama išvysta ženklus ir leidžiasi ieškoti tikrosios išminties.
531 Jis pasiekia nušvitimo, arba nirvanos, būseną ir tampa Buda.
486 Miršta Buda, visą gyvenimą mokęs, kad teisinga gyvensena yra vengti kraštutinumų ir laikytis vidurio.
270–232 Maurijų imperiją valdant imperatoriui Ašokui, budizmas plinta Indijoje.

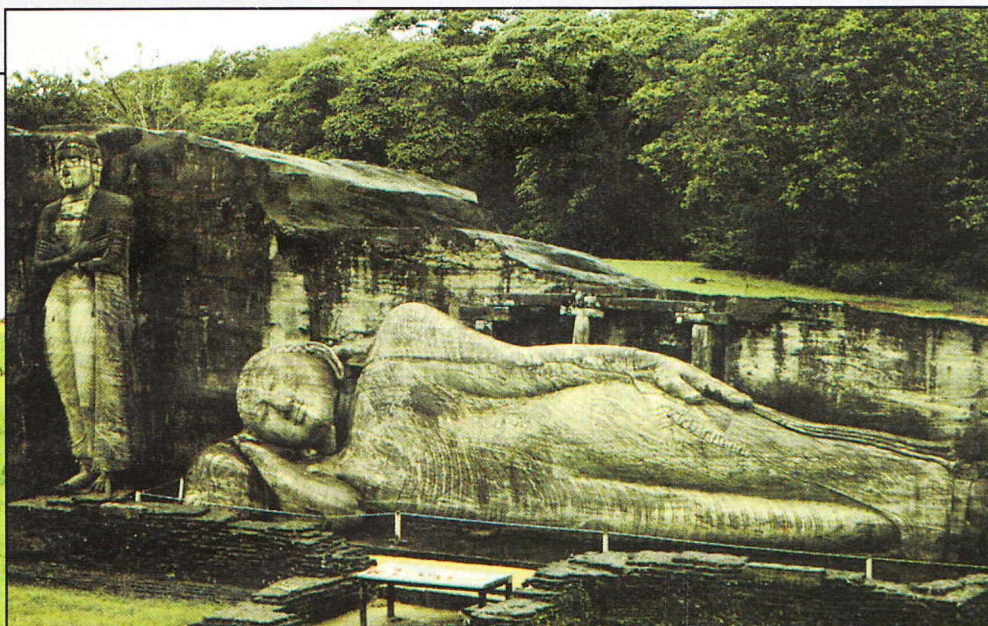

Kiniška Budos statula

Po Kr.
I–II a. Budizmas plinta pietų ir šiaurės vakarų Indijoje bei Mongolijoje.
65 Imperatorius Han Mingas pirmasis praneša apie budizmą Kinijoje.
IV a. Budizmas išplinta visoje Kinijoje.
552 Budizmas iš Kinijos pasiekia Japoniją.
594 Japonija pripažįsta budizmą valstybine religija.
624 Budizmas tampa Kinijos valstybine religija.
VII a. vid. Budizmas paplinta Tibete. Pirmoji budistų šventykla pastatytą 651.
VII a. Iš Indijos ir Šri Lankos budizmas pasiekia Javą. Borobudūro šventykla Javoje (pastatyta apie 800).
1185 Japonijoje įsteigiamas dzenbudistų ordinas (*zenna* – „ramus proto susikaupimas").

◁ Lentelės piešinyje pavaizduotas Buda turi motinos bruožų.
Čia nupiešta viena iš olų šventyklos netoli Lojango, Kinijoje, statulų (VII a. pab.).

◁ Besiilsintis Buda (XII a.) iš buvusios Šri Lankos sostinės Polonaruvos, į kurią keliaudavo budistų vienuoliai.

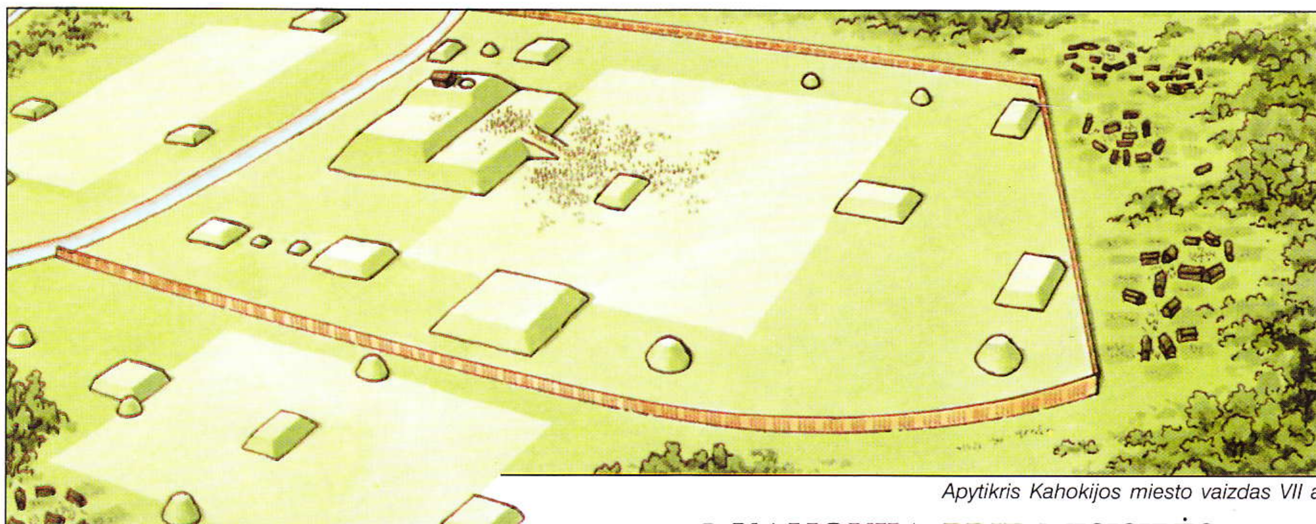
▽ Budistų stupa (šventykla) Borobudūro mieste, Javoje. Vaizdas iš viršaus.

NAUJOS JĖGOS SENOSIOSE IMPERIJOSE

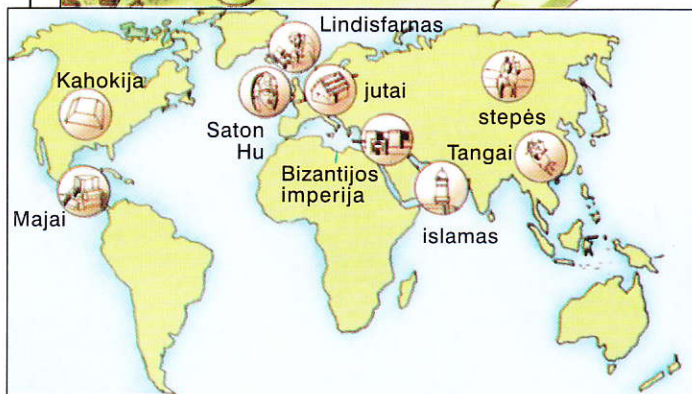
Ir Vakaruose, ir Tolimuosiuose Rytuose senosios civilizacijos nuo VII a. gyveno perversmų laikus. Artimuosiuose Rytuose nauja jėga – islamas – sparčiai kūrė savo civilizaciją, nušluodamas kitas. O klajoklių gentys iš Rusijos stepių pasklido po Europą ir pasiekė Kiniją.

Islamo iškilimas

Svarbiausias šio laikotarpio įvykis Europoje ir Artimuosiuose Rytuose buvo islamo iškilimas (žr. 22–23 p.). VII a. Arabija nepriklausė Bizantijos imperijai. Pranašo Mahometo religija islamas patraukė neturtingus klajoklius ir Arabijos miestelėnus. Islamo išpažinėjai, vadinami musulmonais, buvo arabų kariai. Jie tikėjo, kad žuvę mūšyje eis tiesiai į dangų. Arabų armijos leidosi į visas puses užkariauti naujų žemių ir ėmė grasinti senosioms imperijoms. VII a. Bizantijos imperija kariavo su persais. VIII a. vid. persus nugalėjo arabai ir užkariavo Iraką. Jie nužygiavo į Indiją, sumušė kinų armiją, užgrobė visą Š. Afriką ir Ispaniją, o iš Bizantijos atėmė Siriją.

Apytikris Kahokijos miesto vaizdas VII a.

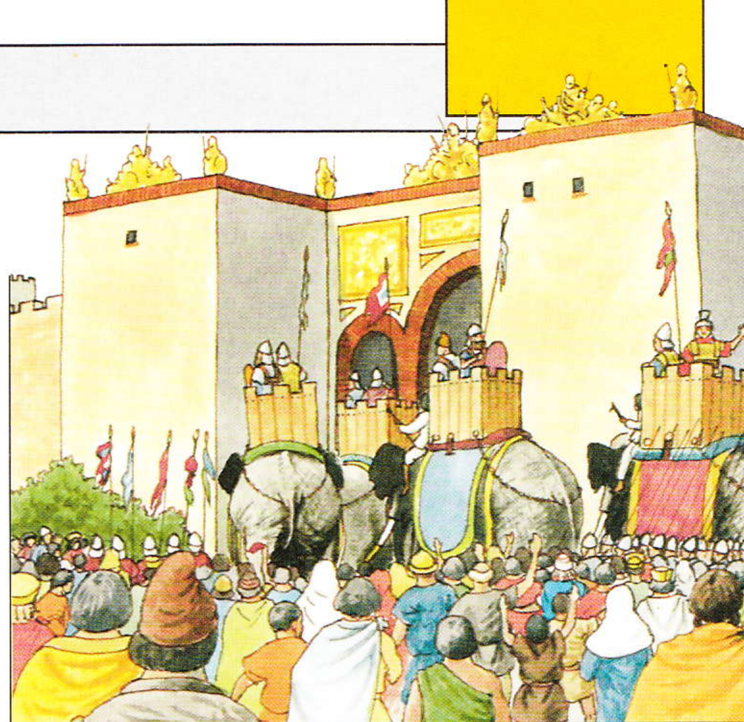
△ Šiuo metu galinga jėga tapo islamas, kuris sparčiai plito iš Arabijos ir kėlė grėsmę Europai. Amerikoje pirmieji miestai atsirado šiaurėje, juose būta didingų statinių.

▲ KAHOKIJA PRIE MISISIPĖS

Pirmieji miestai ir miesteliai Š. Amerikoje atsirado apie VII a. pradžią Misisipės slėnio viduryje. Vienas iš jų buvo Kahokija, netoli šiuolaikinio Sent Luiso miesto. XII a. pabaigoje jame gyveno apie 10 000 žmonių. Manoma, kad Kahokijai priklausė 16 aplinkinių miestelių. Daugelis žmonių buvo ūkininkai, gyvenę mažuose kaimeliuose aplink svarbesnius miestus. Jie augino kukurūzus, pupas, moliūgus, riešutus, saulėgrąžas, be to, medžiojo ir žvejojo. Miestuose buvo didelės aikštės, kurias supo aukšti, stačiakampiai sampilai. Kai kuriuose sampiluose buvo laidojami mirusieji, o mediniai pastatai ant jų tikriausiai buvo šventyklos. Medinė siena aplink miesto centrą buvo pastatyta apie 1200.

Raiti kinų medžiotojai

Heraklijaus pergalės paradas

TANGŲ DINASTIJA KINIJOJE

Daugiausia žinių apie Kinijos Tangų dinastiją (prasidėjo 618) mus pasiekė iš sostinės Čangano. To miesto ir karališkųjų kapaviečių archeologiniai radiniai rodo čia buvus labai kultūringą visuomenę. Rasta puošnios keramikos, siuvinėto šilko, daug statulėlių, ypač raitelių ir prekių nešuliais apkrautų kupranugarių. Kapaviečių sieninė tapyba vaizdavo to meto kilmingųjų ir turtuolių gyvenimą. Iliustracija viršuje yra perpiešta iš Sanjuane 630 mirusio Li Šou kapo. Mėgstamas užsiėmimas buvo medžioklė ant arklių su lanku ir strėlėmis. Medžiodavo lapes, kiškius, elnius, šernus.

BIZANTIJOS IMPERIJA

Kai 610 į sostą įžengė imperatorius Heraklijus, Bizantijos imperijai kėlė pavojų persai. Nepraėjus nė dvidešimčiai metų sostinėje Konstantinopolyje jis vadovavo pergalės paradui su karo žygio į Persiją trofėjais. 628 m. rugsėjo 14 d. parado priekyje buvo nešamas Tikrasis Kryžius, ant kurio, kaip tikėjo krikščionys, buvo nukryžiuotas Kristus. Kryžius buvo atimtas iš persų, pagrobusių jį iš sugriautos Jeruzalės. Imperatorius Heraklijus su keturiais drambliais (Konstantinopolyje niekada nematytais) įžygiavo pro Aukso vartus – iškilmingą arką, 390 pastatytą imperatoriaus Teodosijaus Didžiojo.

600–640

606 Pirmasis raštiškas valstybės tarnautojų patikrinimas Kinijoje.
610 Pradėjus valdyti imperatoriui Heraklijui, susikuria Bizantijos imperija.
613 Mahometas pradeda skelbti savo mokslą Mekoje.
613 Jeruzalė atitenka persams.
618 Kinijoje prasideda Tangų dinastija.
624 Budizmas tampa Kinijos valstybine religija.
625 Saton Hu pilkapyje (Sufolkas, Anglija) palaidotas karo laivas.
VII a. Arabų šalyse paplinta islamas.
632 Miršta pranašas Mahometas.
636 Nugalėję Bizantijos armiją, musulmonai užvaldo Siriją.

640–750

641 Musulmonai Egipte užgrobia Aleksandriją. Miršta imperatorius Heraklijus.
664 Vitbio sinodas įveda Romos bažnyčios tvarką Anglijoje.
697 Musulmonai užvaldo Šiaurės Afriką.
VII a. pab.–VIII a. pr. Anasazų tauta Š. Amerikos pietvakariuose stato dideles gyvenvietes.
711 Musulmonai užima Ispaniją.
715 Musulmonai užkariauja Sindį Indijoje.
732 Frankai nugali musulmonus ir išveja iš Prancūzijos.
751 Musulmonai nugali kinus Vidurinėje Azijoje.

Bizantijos imperija

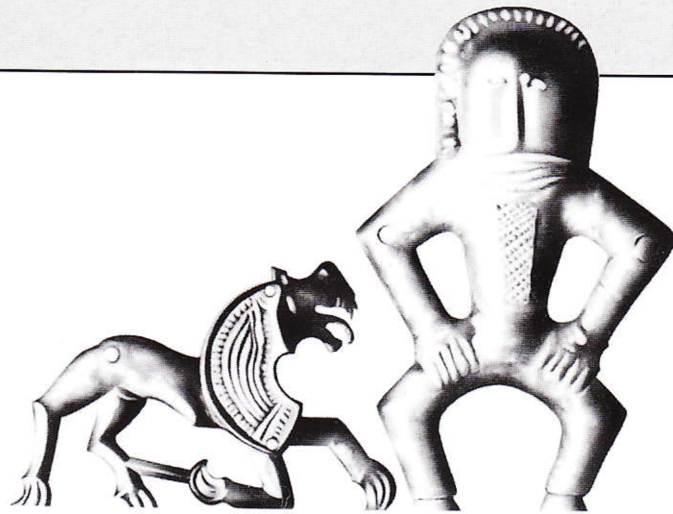
Imperatoriaus Heraklijaus viešpatavimas nuo 610 buvo tikrosios Bizantijos imperijos pradžia. Į savo sostinę Konstantinopolį Heraklijus surinko viską, kas buvo likę iš Graikijos ir Romos civilizacijų. Jo žmonės kalbėjo graikiškai ir buvo krikščionys. Heraklijus pagaliau atrėmė Persijos grėsmę. Svarbiausias persų pralaimėjimas ties Ninevija 626 nulėmė Persų imperijos žlugimą.

Bet ir Heraklijui valdant Bizantijos galybei būta rimtų pavojų. Didžiausią grėsmę kėlė musulmonai. Arabų armijos ap-

gulė sostinę Konstantinopolį 674–78, po to dar 717–18. Imperijos šiaurę, buvusią Graikiją, puolė bulgarai. Pagaliau IX ir X a. musulmonai ir bulgarai buvo sumušti, bet iki to laiko Bizantijos galybė beveik sunyko (žr. 32 p.).

Grėsmė iš šiaurės

Atsilaikiusios prieš hunų, gotų ir kitų klajoklių tautų grėsmę, Viduržemio jūros šalys dabar susidūrė su nauju, įsibrovėlių iš Rusijos stepių, antplūdžiu. Stepės plytėjo nuo Rytų Europos iki Azijos. Klajoklių gentys pamažu traukė į vakarus, išstumdamos vietinius gyventojus ir grasindamos senosioms civilizacijoms. Ilgainiui klajokliai sukūrė savo valstybes: turkai – Turkiją, vengrai (madjarai) – Vengriją, o bulgarai (tie patys hunai, susimaišę su slavais) – Bulgariją.

▲ STEPIŲ GENTYS

Per visą pietinę Rusiją driekiasi milžiniški plotai pievų, vadinamų stepėmis. Iš čia raitų karių būriai užplūsdavo Rytų, o vėliau ir Vakarų Europą. Stepių tautelės gyveno genčių grupėmis – ordomis. Ordos vadas būdavo chanas. VI ir VII a. daugelis šių tautelių pradėjo kurti kaimus ir ūkininkauti. Radiniai iš jų gyvenviečių – įrankiai, akmeniniai reljefai ir sidabrinės statulėlės, kurios parodytos paveikslėlyje viršuje. Iš radinių matyti, kad šios gentys augino avis, ožkas, kiaules ir vištas.

VAKARŲ EUROPA

625 Saton Hu pilkapyje palaidojamas laivas. Britanijos aukščiausiojo valdovo Redvaldo mirtis.
VII a. pr. Nortumbrijoje (Anglija) ima plisti krikščionybė.
VII a. vid. Krikščionybė įsigali rytų Anglijoje.
664 Nortumbrijos karaliaus Osvio sukviestas sinodas Vitbyje paskelbia, kad Anglijos bažnyčia turi sekti popiežiaus vadovaujama Romos bažnyčia.
687 Pipinas II nugali savo varžovus ir tampa vieninteliu frankų valdovu.
698 Lindisfarno evangelijos yra pirmosios psalmės anglosaksų kalba.
711 Musulmonai užvaldo Ispaniją.
732 Frankų karalius Karolis Martelis nugali musulmonus prie Puatjė. Musulmonai išvaromi iš Prancūzijos.
751 Pipinas III Prancūzijoje įkuria Karolingų dinastiją.

R. ROMOS IMPERIJA

610 Heraklijus tampa Rytų Romos imperatoriumi. Nuo tada ji vadinama Bizantijos imperija.
613 Šventasis Jeruzalės miestas atitenka persams.
619 Persai grasina Konstantinopoliui.
626 Heraklijus nugali persus prie Ninevijos. Persų imperija žlunga.
636 Bizantijos armija nugali musulmonus Sirijoje prie Jarmuko.
641 Musulmonai įsiveržia į Egiptą ir užgrobia Aleksandriją.
647–48 Musulmonų kariuomenė laiko apgulusi Konstantinopolį.
680 Bulgarai įsiveržia į Balkanus, priklausančius Bizantijos imperijai.
697 Musulmonai atima iš Bizantijos valdžią Š. Afrikoje.
717–18 Konstantinopolį apgula musulmonų kariuomenė.
717 Kovos prieš religinius atvaizdus – ikonas – Bizantijoje pradžia. Ikonų priešininkai teigia, kad jos veda į stabmeldystę.

AFRIKA, INDIJA

VII a. Pietų Indijoje valdant Mahendrai I įsigali palavų tautos. Jo karaliavimo metu uolose iškaltos šventyklos Mahabalipurame.
600 Įkurta pirmoji Vakarų Afrikos valstybė – Ganos karalystė.
618 Persai užkariauja Egiptą.
698 Š. Afrikos pakrantėje arabai užkariauja Kartaginą ir priverčia afrikiečius priimti islamo tikėjimą.
700 Arabai pradeda prekiauti su Afrikos miestais į pietus nuo Sacharos dykumos.
711 Musulmonai užvaldo Š. Afriką ir Ispaniją.
715 Musulmonai užkariauja Sindą š. r. Indijoje.
736 Įkuriamas Delio miestas.
VIII a. vid. P. Indijoje Palavų valstybę sužlugdo Čalukjos.
VIII a. vid. V. Afrikos miestas Dženė aptveriamas mūrine siena.

TOLIMIEJI RYTAI

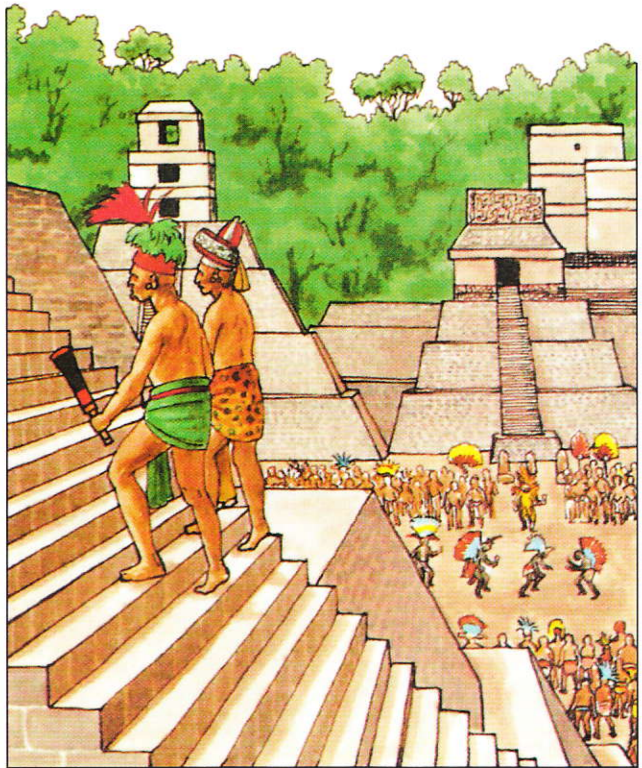
580–604 Imperatorius Vengas pradeda Sui dinastiją.
605–10 Milijonai darbininkų kasa Imperatoriaus kanalą, kad sujungtų Jangdzės ir Chuanchės upes.
606 Pirmasis Kinijos tarnautojų patikrinimas raštu.
607 Suvienytas Tibetas tampa valstybe.
618–907 Tangų dinastija Kinijoje.
624 Kinų religija tampa budizmas.
637–49 Tangų dinastijos suklestėjimas valdant imperatoriui Tai Cungui.
645 Tibete ima plisti budizmas.
VII a. vid. Polinezijos salos, išskyrus Naująją Zelandiją, yra gyvenamos.
695 Mongolai įsiveržia į šiaurės Kiniją.
710 Naros laikotarpio pradžia Japonijoje.
751 Musulmonų kariuomenė nugali kinus Talaso upės mūšyje.

Amerikos miestai ir civilizacijos

Siaurame Centrinės Amerikos pakrančių ruože ir Andų kalnų rajone ilgus amžius gyvavo pažangios civilizacijos. Didžiausia iš jų buvo Majų civilizacija. Majai statė miestus jau nuo IV a. pr. Kr., bet ilgą laiką buvo kitų tautų, daugiausia olmekų, įtakoje. Vėliau suklestėjo pačių majų civilizacija.

▶ MAJŲ MIESTAS TIKALIS

VII a. pabaigoje Pietų Amerikos Tikalio mieste (dabartinėje Gvatemaloje) gyveno apie 50 000 žmonių. Kaip ir kituose majų miestuose, Tikalyje buvo daugybė įspūdingų statinių, atvirų aikščių, apsuptų piramidžių pavidalo šventyklų ir rūmų. Kiekvienas majų miestas buvo savarankiškas, dažnai kovojo su kaimynais. Paėmę belaisvius, majai juos paaukodavo dievams. Tikalis buvo didžiausias majų miestas, kuriam buvo pavaldus aplinkinis rajonas. Jame buvo aukščiausiojo šalies valdovo būstinė.

Majai kopia į šventyklą

AMERIKA

IV–VIII a. Majų civilizacijos klestėjimas. Sudaromi kalendoriai, domimasi astronomija, atsiranda raštas, architektūra ir menas. Majai viešpatauja Centrinėje Amerikoje.
VII–VIII a. Š. Amerikoje palei upių slėnius statomi miestai ir miesteliai. Juose labai daug gyventojų. Miestų centruose, ant supiltų kalvų, statomos šventyklos.
615 Majų miesto Palenko valdytoju tampa dvylikametis Pakalis. Miestas išauga.
650–750 Teotihuakanas sunyksta. Miestas sudega, bet gyventojai jo nepalieka.
VIII a. Majų Tikalio miestas atstatomas su penkiomis piramidžių šventyklomis. Jame gyvena apie 50 000 žmonių.
VII a. pab.–VIII a. pr. Anasazų tauta Š. Amerikos pietvakariuose pradeda statyti dideles gyvenvietes.

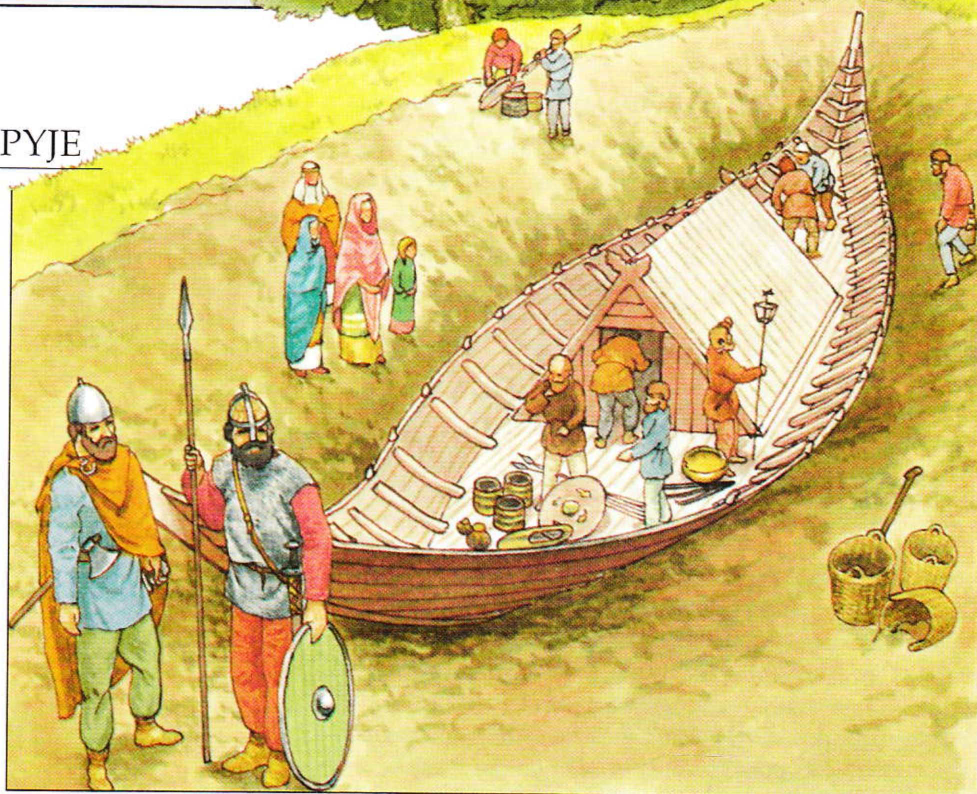
▶ JUTŲ KAIMAS

VII–VIII a. Skandinavijoje ir Olandijoje gyveno įvairios tautos: anglai, saksai, jutai ir fryzai. Paveiksle pavaizduotas kaimas buvo Sejlflode (dab. š. Danijoje). Iš viso jame gyveno apie 50 žmonių, buvo 5 ūkiai. Gyventojai daugiausia augino miežius, dar augino kviečius, avižas ir rugius. Jie laikė gyvulių – daugiausia raguočių ir avių; turėjo ir kiaulių, ančių, žąsų. Sejlflodo gyventojai buvo gerai prisitaikę prie aplinkos. Jie medžiodavo šernus, elnius, kiškius, žvejodavo, uogaudavo ir riešutaudavo.

LAIVO KAPAS SATON HU PILKAPYJE

Įspūdingas radinys buvo aptiktas 1939 rytų Anglijoje. Pilkapyje buvo atkastos anglosaksų karo laivo liekanos. Archeologai mano, kad kūnas, palaidotas laive apie 625, yra rytų Anglijos karaliaus Redvaldo, pavadinto aukščiausiuoju Britanijos valdovu Bretvalda. Redvaldo įkapės buvo daugybė dailiai padarytų daiktų: ginklų, taurių, piniginė.

Saton Hu pilkapyje palaidotas laivas

IV–VIII a. majų istorijoje buvo klestėjimo laikotarpis. Didžiausios majų gentys sukūrė savarankiškas valstybes. Šios valstybės nuolat kariavo tarpusavyje, bet ne dėl didesnių valdų, o dėl belaisvių, kuriuos aukojo savo dievams. Nepaisant to, majų kultūra turėjo tiems laikams pažangių bruožų. Jie sudarė dviejų rūšių kalendorius, rašė tam tikrais piešiniais „glifais“, o jų menininkai sukūrė puikių drožinių ir skulptūrų.

Šiaurės Amerikoje pradėti statyti pirmieji miestai. Palei Misisipę ir kitas upes – Alabamą ir Arkanzasą – kūrėsi turtingos civilizacijos. Čia gyveno žemdirbiai ir medžiotojai. Jie kūrė stambias gyvenvietes ir gyveno didelėmis bendruomenėmis.

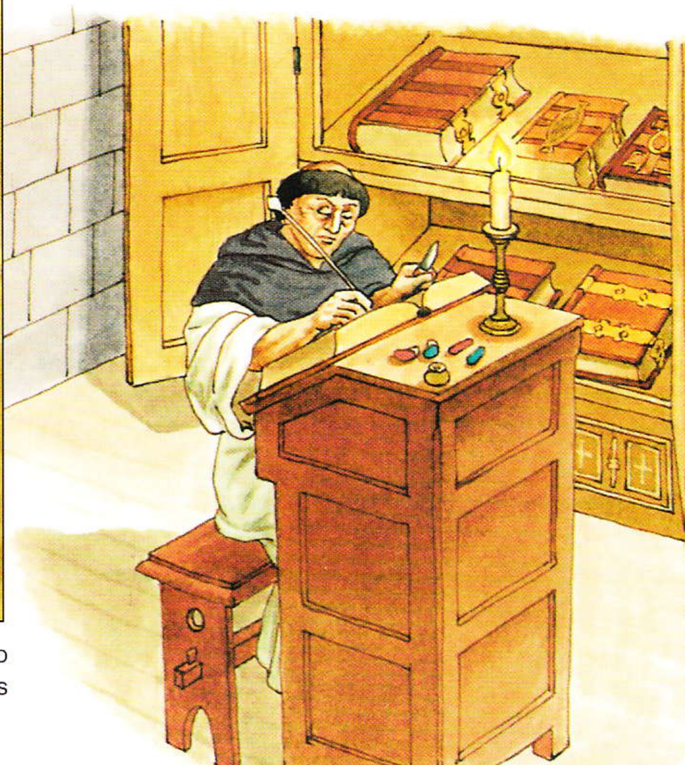
Kinija ir Pietryčių Azija

Didelę Pietryčių Azijos dalį nuo 618 valdė galinga kinų Tangų dinastija. Ji paėmė Kinijoje valdžią po daugelį metų trukusių sukilimų ir įkūrė centralizuotą valstybę. Paskui Tangų kariaunos ėmė skverbtis į kitas šalis – šiaurės rytuose jos puldinėjo Japoniją, Vakaruose – Tibetą, nusigaudavo net iki Okso (Amudarjos) upės ir Persijos. Su šiais kraštais Kinija užmezgė prekybinius ryšius ir varė prekybą, ypač senuoju Šilko keliu.

Kinijos kultūros įtaka kaimynams buvo didelė. Kinų rašmenis bei valdymo sistemą perėmė ir Korėja, ir Japonija. Japonijos sostinė Nara, turėjusi 200 000 gyventojų, buvo pastatyta 710 pagal Kinijos sostinės Čangano pavyzdį. Apie 538 Korėja, vėliau ir Japonija iš Kinijos perėmė budizmą. Bet nepaisant galybės ir įtakos, Kinijai, kaip ir senosioms Vakarų civilizacijoms, kėlė grėsmę klajoklių gentys, gyvenusios Rusijos stepėse.

△ Šis evangelijos rankraštis (viršuje) buvo perrašytas ir iliustruotas Ličfyldo vienuolyne Anglijoje.

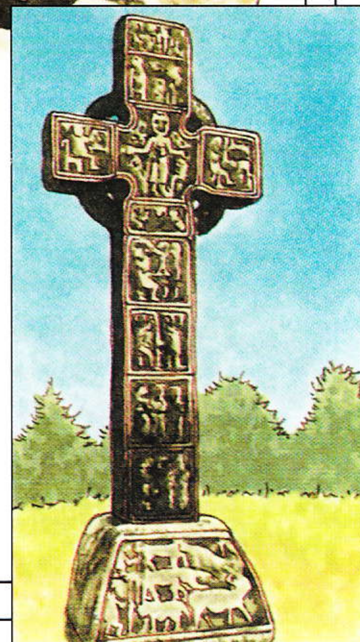
▷ Vienuoliai perrašinėdavo evangelijas ir kitus kūrinius ranka ir juos puošdavo spalvotais piešiniais.

△ Paryžiaus vyskupo Žilbero antkapis su būdingu VII a. bareljefu.

▲ ▶ KRIKŠČIONIŲ MENAS

Nuo VII iki IX a. Vakarų Europos Krikščionių bažnyčioje vyko didelės permainos. Kaip 719 sakė popiežius Grigalius II, tai buvo misijų pas „klaidatikius pagonis"metas. VII a. pabaigoje Anglija priėmė krikščionybę ir daug anglosaksų misionierių keliavo iš Anglijos į Europos žemyną. Krikščionių religija atsispindėjo mene: puošniose rankraštinėse knygose, kalinėtuose akmeniniuose kryžiuose, brangakmeniais išdabintuose krucifiksuose. Puikių meno kūrinių buvo sukurta vienuolynuose. Krikščionybės simboliai dažnai būdavo susipynę su kitų kultūrų ir kitų kraštų simboliais.

▷ Iškalinėti akmeniniai kryžiai buvo įprasti ankstyvajam krikščionybės laikotarpiui. Dešinėje matome vieną iš 50, rastų Kastledermote, Airijoje (VII–VIII a.).

ISLAMO IŠKILIMAS

570 Mekoje gimė berniukas, vardu Mahometas (vardas reiškia „vertas pagyrimo"). Jis buvo kilęs iš kureišų genties. Tėvams mirus, berniuką augino ten pat gyvenęs senelis. Mekos miestas jau buvo šventa vieta, kur pagonys garbindavo stabus. Prieš vedybas 25 metų Mahometas su dėde pirkliu karavanais apkeliavo visą Arabiją.

Pranašas Mahometas

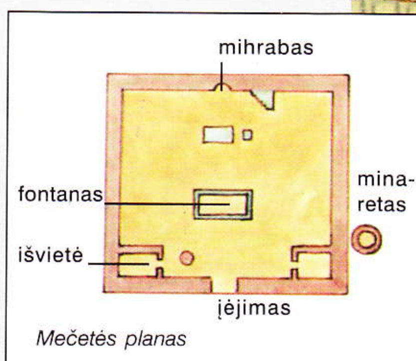
Apie 610 Mahometas paskelbė, kad jam apsireiškė Dievas. Jis tvirtino, jog yra tik vienas tikrasis Dievas (Alachas). Jo religija buvo pavadinta *islamu* (tas žodis reiškia „paklusnus Dievui"), o jos išpažinėjai – musulmonais. Jie kėlė nerimą galingiems Mekos pirkliams, kurie bijojo prarasti turtus, jei žmonės nebelankys šventyklos Mekoje.

Mahometas buvo priverstas bėgti iš Mekos į šiaurę, kur 622 Medinos mieste subūrė musulmonų bendruomenę.

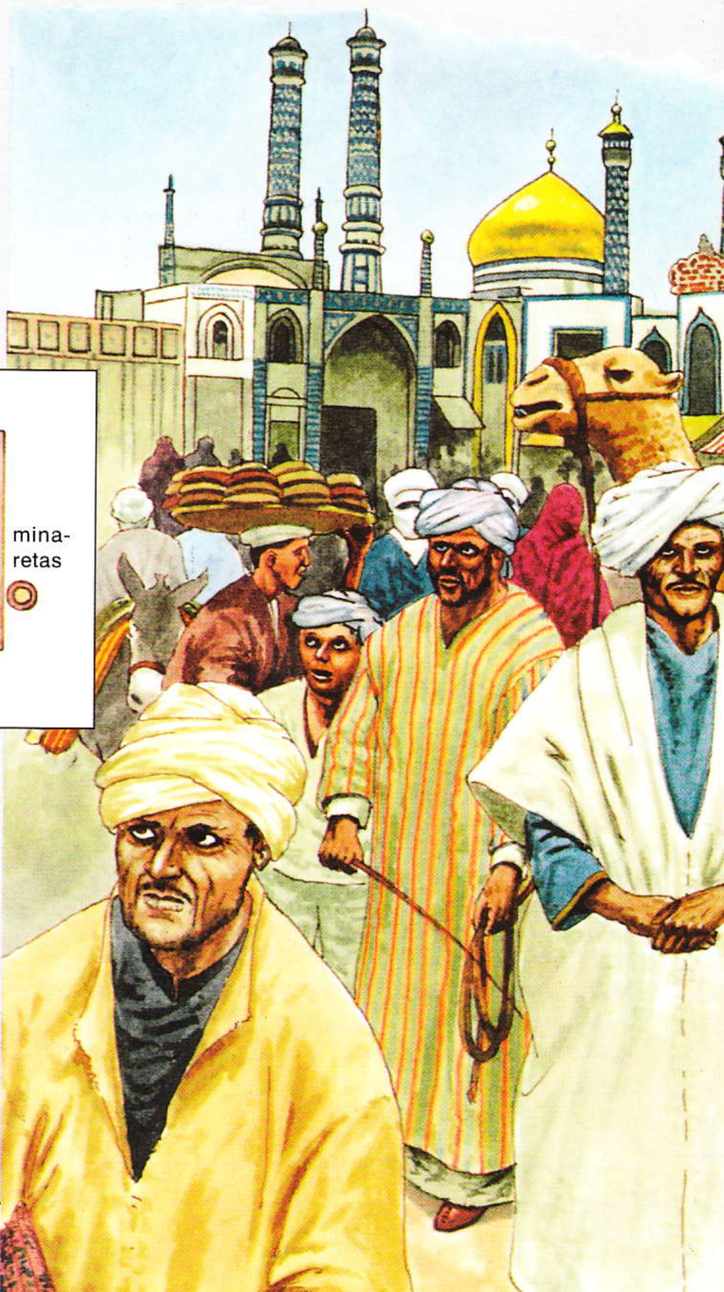
Iki 624 musulmonai Medinoje tiek sustiprėjo, kad mūšyje prie Badro nugalėjo Mekos kariuomenę. Paskui jie ėmė triuškinti visas gentis, kurios priešinosi naujajai religijai. Iki pranašo Mahometo mirties 632 islamas buvo įsigalėjęs beveik visoje Arabijoje.

ISLAMAS

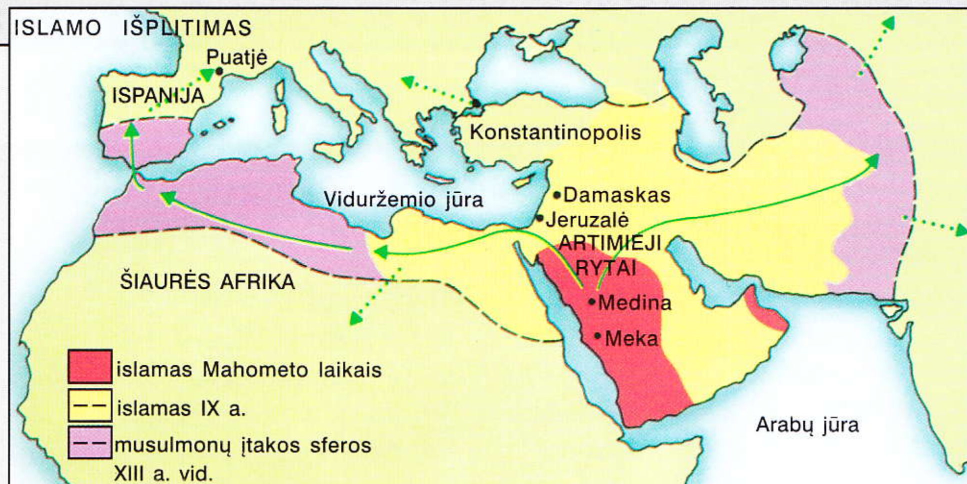
570 Mekoje gimsta Mahometas.
576 Miršta Mahometo motina. Mekoje jį augina senelis.
610 Mahometui apsireiškė Dievas.
613 Mahometas ima skelbti savo mokymą Mekoje.
622 Jis persikelia į Mediną, tampa musulmonų vadovu.
630 Islamas įsigali beveik visoje Arabijoje.
632 Mahometas miršta.
636 Musulmonai nugali Bizantijos kariuomenę ir užvaldo Siriją.
643 Musulmonai užkariauja Persų imperiją.
698 Musulmonai užgrobia Kartaginą Šiaurės Afrikoje.
711 Musulmonai užvaldo Ispaniją.
715 Musulmonai užkariauja Sindą šiaurės vakarų Indijoje.
732 Musulmonai pralaimi frankams ties Puatjė.
751 Musulmonai nugali kinų kariuomenę Talaso upės mūšyje.

Mečetės planas

△ ▷ Musulmonų miestuose (dešinėje) vyko gyva prekyba. Visuose miestuose buvo pastatų, vadinamų *mečetėmis*, skirtų mokytis ir melstis. Kiekviena mečetė (žr. planą) turi *mihrabą* – nišą sienoje, esančioje į Mekos pusę, į kurią atsigręžę melsdamiesi klūpi musulmonai, ir *minaretą* – bokštą, iš kurio žmonės kviečiami maldai.

◁ Islamo imperija VIII a. viduryje. Praėjus šimtmečiui po pranašo Mahometo mirties, musulmonai išplėtė savo imperiją už Arabijos ribų. Dvi plėtimosi kryptys buvo ypač svarbios. Viena – į vakarus: Egiptą, Šiaurės Afriką ir Ispaniją, antra – į rytus: Iraką, Indiją ir Kiniją.

△ Musulmonų šventraštis buvo ir tebėra Koranas. Šioje knygoje surašyti Dievo žodžiai, kuriuos girdėjo Mahometas. Ranka rašytos ir išdailintos knygos dažnai būdavo labai puošnios.

NAUJOSIOS VALSTYBĖS

Daugelyje pasaulio kraštų žmonės ieškojo naujų žemių, kur galėtų prekiauti su kitomis tautomis arba apsigyventi. Norinčius įsikurti ateivius vietiniai beveik visada sutikdavo nedraugiškai, dažnai jų, pavyzdžiui, vikingų, bijodavo (žr. 28 p.). Kitoje pasaulio pusėje, Vidurio Amerikoje, įvyko didelių pokyčių. Neaišku kodėl, bet į IX a. pabaigą Majų civilizacija žemumose žlugo.

Ilgųjų laivų puolimai

Užpuolikai vikingai iš Skandinavijos atplaukdavo ilgais laivais, kuriuose tilpdavo iki 200 apmokytų žiaurių karių. Pirmieji vikingai buvo išeiviai iš Danijos, o IX a. jie apsigyveno kitose Europos vietose. 911 vikingų vadą Rolą frankai paskelbė Normandijos („šiaurinės žemės“) kunigaikščiu.

Anglosaksai ir vikingai Britanijoje

Anglai ir saksai į Britaniją atsikėlė iš Germanijos, kai ją valdė romėnai. VIII a. jie padalino šalį į karalystes. Vieną jų, Mersijos karalystę, valdė karalius Ofa (žr. žemėlapį). Iki IX a. didelę dalį Britanijos užvaldė danų vikingai, kurie čia kūrė savo gyvenvietes. Jie įkūrė judrų Jorviko miestą, kuris anksčiau buvo Nortumbrijos sostinė ir vadinosi Eoforvikas. Iki X a. vid. situacija pasikeitė – šalį ėmė valdyti Anglijos karaliai.

▼ ANGLOSAKSŲ KARALYSTĖS

VIII a. Britanija buvo padalyta į daugelį smulkių karalysčių. Nuo 757 centrinę karalystę Mersiją valdė karalius Ofa, pramintas Bretvalda („aukščiausiu Britanijos valdovu“). Ilgainiui Ofos karalystė labai išsiplėtė. Ji apėmė rytų Angliją ir Kentą ir grasino Velso karalystei. Paties karaliaus Ofos valdomoms žemėms kėlė pavojų Velso genčių antpuoliai. Kad apsaugotų Mersiją, VIII a. pabaigoje Ofa pastatė didžiulę užtvarą – gynybinę sieną iš medžio ir žemių. Ofos užtvara buvo 240 km ilgio, nuo vienos jūros pakrantės iki kitos. Ją dalimis statė vyrai iš visos Mersijos, dirbdami būriais vietoj karinės tarnybos.

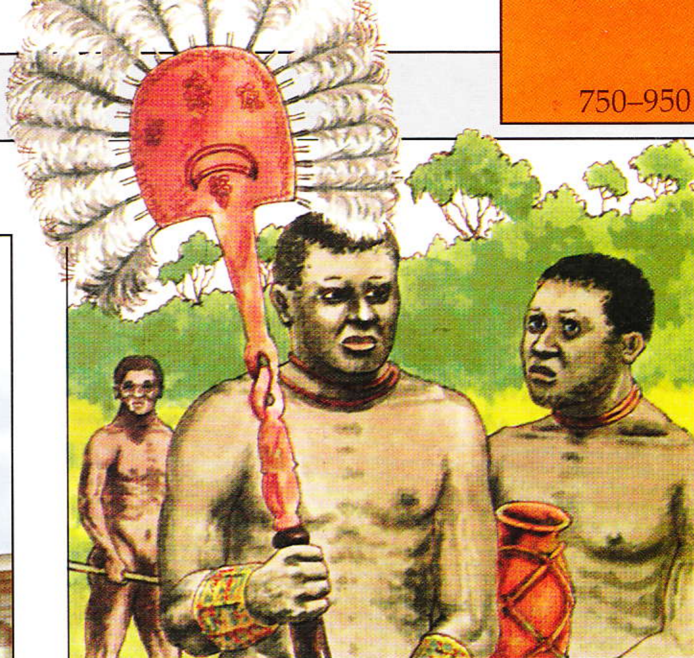

▽ Ant šios sidabrinio penso monetos pavaizduotas karalius Ofa. Savo valdymo metais visoje Mersijoje jis pakeitė pinigus.

Ofos gynybinės sienos statyba

Afrikos pirkliai prie Nigerio

VENGRAI (MADJARAI)

IX a. pab. klajoklių gentys iš Rusijos stepių raitomis atsikraustė į dabartinės Vengrijos teritoriją. Tai buvo vengrai (madjarai). Jie puldinėdavo kitų tautų žemes, ieškodami grobio ir vergų pasiekdavo Italiją, Vokietiją ir net Prancūziją. Netoliese gyvenę žmonės buvo priversti statytis gynybines pilis ir ūkininkauti tik šalia tų įtvirtinimų. 955 vengrus nugalėjo germanų karalius Otonas I. Jų vadai buvo nužudyti, du – pakrikštyti Konstantinopolyje. Viršuje parodytos vengrų vadų skulptūros yra Budapešte.

KELIAI PER SACHARĄ

Nuo V a. Vakarų Afrikoje palei Nigerio upę išaugo daug prekybinių miestų. Iki VIII a. ir iš kitų prekybos centrų, pavyzdžiui, Ifės Nigerijoje, buvo gabenamos prekės į šiaurę. Arabai skatino prekybą su tolimais kraštais per Sacharos dykumą.

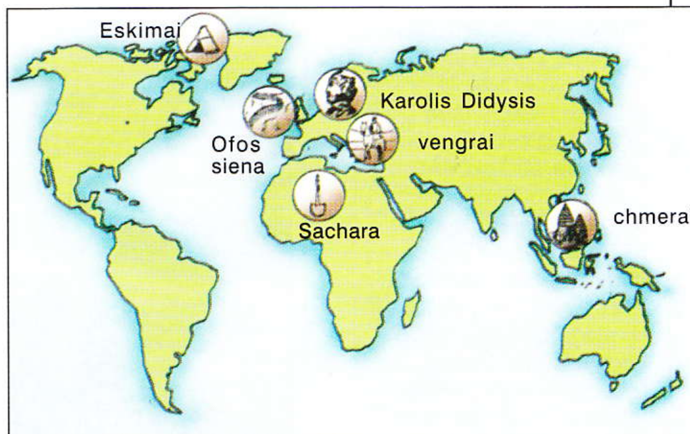
△ Prekybos vergais, dramblio kaulu ir auksu keliai dykumoje

750–800

VIII a. vid. Musulmonai kontroliuoja visą jūrų prekybą tarp Raudonosios jūros ir Kinijos.
750 Gaisras sunaikina Teotihuakano miestą.
751 Pipinas III įkuria frankų Karolingų dinastiją.
751 Kinai pralaimi musulmonams prie Talaso upės.
762 Musulmonų imperijos sostinė perkelta į Bagdadą.
771 Karolis Didysis paskelbtas frankų imperatoriumi.
774 Karolis Didysis tampa Italijos karaliumi.
793 Pirmasis vikingų antpuolis Britanijoje ties Lindisfarnu.
VIII a. pab. Frankai kuria pasienio zonas Ispanijoje ir Panonijoje.
VIII a. pab.Šiaurės Amerikoje auga miestai. Pirmą kartą panaudoti lankai ir strėlės.
VIII a. pab. Vakarų Afrikoje kuriasi karalystės.

800–950

800 Popiežius karūnuoja Karolį Didįjį Šventosios Romos imperijos imperatoriumi.
830 Slavai įkuria Moravijos karalystę.
844 Vikingai pasiekia Islandiją.
862 Šv. Kirilo ir šv. Metodijaus krikščioniška misija į Moraviją.
866 Krikščionybė ima plisti Rusijoje.
878 Karalius Alfredas Didysis nugali vikingus.
885 Vikingai apgula Paryžių.
IX a. pab. Šiaurės Amerikos anasazai statosi namus uolose.
907 Pilietiniai karai Kinijoje. Mongolų įsiveržimas į Šiaurės Kiniją.
911 Vikingas Rolas tampa Normandijos kunigaikščiu.
950 Centrinėje Amerikoje įkuriamas toltekų miestas Tula.

△ Skirtingos visuomenės raidos kryptys pakeitė žmonių gyvenseną. Vienos tautos savo žemėse statė gynybines sienas (pvz., karaliaus Ofos siena), kitos keliavo ieškodamos naujų žemių, kur galėtų įsikurti. Tarp jų buvo vikingai ir Viduržemio jūros pakrančių bei Artimųjų Rytų tautos, kurios pradėjo skverbtis į Afriką.

Krikščionybės įsigalėjimas

Nepaisant musulmonų karinės grėsmės, krikščionybė plito. Frankai, kurie jau buvo krikščionys, valdant imperatoriui Karoliui Didžiajam (žr. piešinį), plėtė savo imperiją. Germanų žemėse jie nugalėjo saksus bei kitas tautas ir privertė jas priimti krikščionybę. Pasienio žemėse tarp savo ir priešo teritorijų jie įrengė gynybines zonas.

Vikingai, atvykę ir įsikūrę Europoje tuo metu, kai ji beveik visa jau buvo krikščioniška, ir patys tapo krikščionimis.

Tuo pat metu plito ir Konstantinopolyje įsigalėjusi Rytų krikščionybė. Du vėliau pagarsėję misionieriai – šv. Kirilas ir šv. Metodijus IX a. ėmė skelbti krikščionybę Moravijoje (dabar Čekija), o 866 krikščionybė ėmė plisti ir Rusijoje. Krikščionybę priėmusios klajoklių gentys tapo sėslesnės.

Centre kairėje – Karolis Didysis (ant žirgo, raudonu apsiaustu)

▲ KAROLIS DIDYSIS

Iki 768 Frankų imperija tęsėsi nuo Nyderlandų iki Ispanijos ir nuo Bretanės iki Bohemijos. Princas Karolis 771 perėmė šią milžinišką imperiją ir viešpatavo daugiau nei 45 metus. Jis tapo žinomas Karolio Didžiojo vardu, lotyniškai *Carolus Magnus*. Atlikęs apie 60 karinių žygių, Karolis Didysis imperiją dar labiau išplėtė. Jis nugalėjo saksus, įsiveržė į Italiją ir Bavariją. Jo nuopelnus pripažino popiežius, kuris jį karūnavo Šventosios Romos imperijos imperatoriumi.

▶ TULĖS MEDŽIOTOJAI

Tulės kultūros žmonės (eskimų protėviai) medžiojo ir žvejojo Aliaskos pakrantėje maždaug nuo VI a. Jie naudojo šunų kinkinius, valtis, vadinamas kajakais, išrado naujos rūšies lankus ir žeberklus. Vasarą, medžiodami ruonius, jūrų vėplius ir žvejodami banginius, jie stovyklaudavo su palapinėmis, o žiemą pasistatydavo geresnius būstus, kurie juos saugodavo nuo Arktikos speigo. Jų namai buvo įkasti į žemę, o įėjimas padarytas pro nedidelę landą, kuri neleisdavo išeiti šilumai iš vidaus. Iki IX a. Tulės medžiotojai nukeliavo tolyn į rytus užkariauti naujų žemių.

Aliaskos ruonių medžiotojai

VAKARŲ EUROPA

751 Pipinas III tampa frankų karaliumi ir įkuria Karolingų dinastiją.
771 Vienas iš Pipino sūnų tampa vieninteliu frankų valdovu ir yra žinomas Karolio Didžiojo vardu.
772–804 Frankai nugali saksus.
773–74 Karolis Didysis nugali lombardus ir tampa Italijos karaliumi.
VIII a. pab. Frankai kuria pasienio zonas Ispanijoje ir Panonijoje.
793 Pirmasis užrašytas vikingų antpuolis ties Lindisfarnu Anglijoje.
800 Per Kalėdas popiežius karūnuoja Karolį Didįjį Šventosios Romos imperijos imperatoriumi.
814 Karolio Didžiojo mirtis.
843 Šventoji Romos imperija padalyta į tris dalis.
878 Paskelbtas įstatymas dėl vikingų apsigyvenimo Anglijoje.
911 Vikingas Rolas tampa Normandijos kunigaikščiu.

Chmerų šventykla

Sachara ir gretimos teritorijos

Išgarsėję pasaulyje savo galia, arabai, kaip ir vikingai ar frankai, veržėsi į naujas žemes. Jie buvo dideli keliautojai ir pirkliai. Iš arabų, variusių prekybą vergais ar tokiomis prekėmis kaip auksas, dramblio kaulas ir juodmedis su Vakarų Afrikos miestais Ife ir Džene (žr. 30 p.), apie tuos miestus sužinojo ir europiečiai, Viduržemio jūros pakrančių gyventojai.

► CHMERŲ VALSTYBĖ. ANGKORAS

Chmerų karalystės (dabar Kambodža ir Tailandas) valdovai sukūrė valstybę, kuri praturtėjo augindama ryžius. Turtingi chmerų karaliai, laikę save dievais, pastatė šimtus puikių, labai puošnių šventyklų. Valstybės sostinėje Angkore ir kituose chmerų miestuose buvo daugybė šventyklų, rūmų, drėkinamųjų kanalų, religinėms apeigoms skirtų baseinų – barajų. Pirmasis barajas, pastatytas Angkore 889, buvo apie 1,5 km pločio ir 6,5 km ilgio. Įžymioji Angkoro Vato šventykla pastatyta ne anksčiau kaip XII a. pradžioje.

RYTŲ EUROPA

726–843 Bizantijos bažnyčiose uždraustos ikonos.
751 Ravenos žlugimas. Italijoje baigiasi Bizantijos valdymas.
787 Nikėjos taryba panaikina ikonų draudimą.
812 Bulgarai nugali bizantiečius Adrianopolio mūšyje.
830 Slavai įkuria Moravijos karalystę.
862 Šventųjų Kirilo ir Metodijaus krikščionybės skelbimo misija į Moraviją.
862 Vikingas Riurikas Rusijoje įkuria Novgorodą.
863 Kirilas parengia slavams raidyną („kirilicą").
865 Bulgarų chano Boriso krikštas.
866 Rusijoje pradedama skleisti bizantiškosios krypties krikščionybė (stačiatikybė).
867 Basilėjas I tampa Bizantijos imperatoriumi.
889 Vengrai įsiveržia į Vengriją ir ten įkuria valstybę.

ARTIMIEJI RYTAI

VIII a. vid. Musulmonai kontroliuoja prekybą tarp Raudonosios jūros ir Kinijos.
VIII a. vid. Musulmonų pasaulyje baigiasi Omejadų dinastijos valdžia.
nuo 750 Valdo Abasidų kalifai, kurie išplečia musulmonų imperiją.
754 Al Mansuras tampa Abasidų dinastijos kalifu.
762 Musulmonų imperijos sostinė perkeliama į Bagdadą. Valdžią perima persai.
786–809 Kalifo Haruno al Rašido (dažnai minimas „Tūkstančio ir vienos nakties" pasakose) viešpatavimas. Musulmonų imperija pradeda irti.
788 Maroke prasideda Idrisidų dinastija.
VIII a. pab.–IX a. pr. Kuriasi Vakarų Afrikos valstybės.
nuo 801 Aglabidų dinastija Kairuane, Šiaurės Afrika.
909 Valdžią Šiaurės Afrikoje perima Fatimidų dinastija.

TOLIMIEJI RYTAI

618–907 Tangų dinastija Kinijoje.
751 Musulmonų kariuomenė nugali kinus mūšyje prie Talaso upės.
790 Tufano karalystė nukariauja vakarų Kiniją.
794 Japonijoje prasideda Hejanų laikotarpis. Tarnautojų ir karių aristokratija. Sostinė perkeliama į Kiotą.
IX a. vid. Kinijoje persekiojami budistai.
868 Kinijoje išleista pirmoji pasaulyje spausdinta knyga „Deimantinė sutra".
907–960 Pilietiniai karai Kinijoje. Penkių dinastijų laikotarpis.
X a. pr. Mongolai skverbiasi į Mongolijos vidurį ir šiaurės Kiniją.
918 Korėjos pusiasalyje įkuriama Korlo valstybė.
939 Vietnamas tampa nepriklausomas nuo Kinijos.
960 Sungų dinastija suvienija centrinę ir pietų Kiniją.

AMERIKA

750 Gaisras sunaikina Teotihuakano miestą.
IX a. Nyksta majų civilizacija. Daug ištuštėjusių miestų.
VIII a. pab.–IX a. pr. Š. Amerikoje kuriasi miestai. Pirmąsyk panaudojamas lankas ir strėlė (vietoj ilgos ir trumpos ieties), dėl to palengvėją medžioklė.
IX a. pr. Š. Amerikos rytinėse lygumose kuriasi žemės ūkio gyvenvietės.
IX a. pr. Naujojoje Meksikoje ir rytų Arizonoje kuriasi mogolonų kaimai.
IX a. pr. Žinios apie dorsetų inuitų tautelę Grenlandijoje ir šiaurės rytų Kanadoje.
X a. pr. Indėnai anasazai statosi būstus ant uolų – pueblus.
X a. pr. Š. Amerikos pietvakariuose indėnai hohokamai kasa drėkinimo kanalus.
947 Gimsta Kecalkoatlis, kurį actekai laiko dievu.
X a. vid. Įkuriamas toltekų miestas Tula.

VIKINGAI

Vikingų vardas yra kilęs iš senosios norvegų kalbos žodžio *vikingr*. Tas žodis reiškė piratą ar užpuoliką, bet juo vadindavo visus žmones, kurie gyveno dabartinėje Norvegijoje, Švedijoje ir Danijoje. Vikingai buvo garsūs pirkliai. Jie pasiekdavo net Konstantinopolį ir Šiaurės Ameriką.

Ne visi vikingai buvo kalti dėl savo blogos reputacijos. Daugelis vertėsi žemės ūkiu: augino kviečius, avižas, miežius, daržoves, laikė galvijus, avis, kiaules ir vištas. Vikingai dar mėgo medžioti ir žvejoti. Jų menininkai ir amatininkai gamino puikius daiktus iš metalo, kaulo ir akmens.

▽ Dalis didžiulio vikingų sidabro papuošalų rinkinio, vadinamojo Kuerdalo lobio (X a.pr.). Jis atrastas Anglijoje prie Riblo upės. Kuerdalo lobis yra didžiausias vikingų lobis, rastas šiaurės ir vakarų Europoje.

Ir vyrai, ir moterys rengėsi ryškių spalvų drabužiais su papuošimais ir brangenybėmis. Moterys dažnai vilkėjo sukneles iki kulkšnelių, ryšėjo skareles. Vyrai mūvėjo vilnones kelnes, vilkėjo marškinius arba tuniką.

Vikingai – jūreiviai

Vikingai buvo puikūs laivų statytojai ir geri jūreiviai. VIII a. savo ilgais laivais jie išplaukė iš Skandinavijos. Vieni plaukė į šiaurę ir vakarus, Grenlandiją ir Šiaurės Ameriką ieškoti naujų žemių ir jose įsikurti. Kiti plaukė ieškodami didelių turtų ir vergų. Kai kurie įsikūrė Britanijoje bei Airijoje ir statėsi miestus.

VIKINGAI

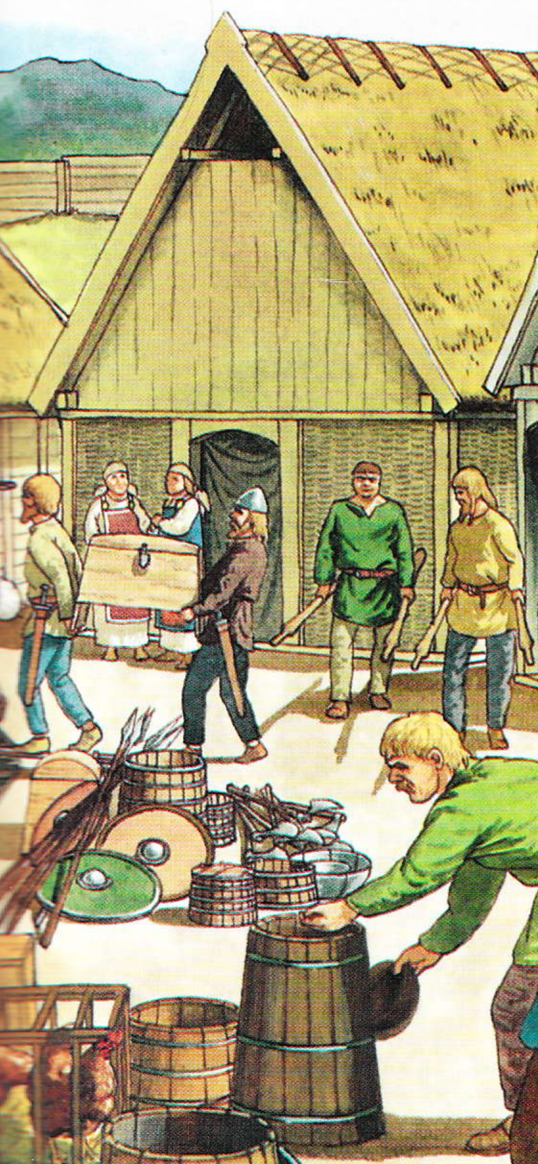
VIII a. pr. Vikingų ekspedicijos į Šetlandų salas.
VIII a. pab. Vikingai puldinėja Europą.
793 Pirmasis Britanijos užpuolimas. Apiplėštas Lindisfarnas.
832 Vikingai atplaukia į Airiją.
836 Vikingai įkuria Dubliną.
844 Vikingai puola Ispaniją ir Portugaliją.
860 Vikingai apsigyvena Islandijoje.
862 Vikingas Riurikas Rusijoje įkuria Novgorodo miestą.
866 Vikingų kariauna žygiuoja iš rytų Anglijos į Jorką, kur įkuria sostinę Jorviką.
878 Anglijos karalius Alfredas Didysis sutriuškina vikingus. Įsigali įstatymas, kuris leidžia vikingams gyventi tik vienoje vietovėje.
IX a. pab. Vikingai iš Švedijos kuria valstybę prie Kijevo.
885 Vikingai apgula Paryžių.

◁ Danų karaliaus Haraldo Mėlynadančio pastatytas akmuo. Kitoje akmens pusėje – Nukryžiuotasis.

VIKINGŲ PREKYBOS IR KARO KELIAI VIII–X a.

◁ Iki XI a. vikingai buvo užkariavę naujų žemių ir užmezgę prekybinius ryšius su tolimomis šalimis (žr. žemėlapį). Danijos vikingų miestas Hedebis 808 įkurtas kaip prekybos centras ir uostas, galėjo atrodyti panašiai kaip paveiksle kairėje. Jo dirbtuvėse buvo gaminami gražūs prekybai skirti daiktai iš metalo ir kaulo. Hedebį sunaikino norvegų vikingai 1050.

VALSTYBIŲ KŪRIMASIS

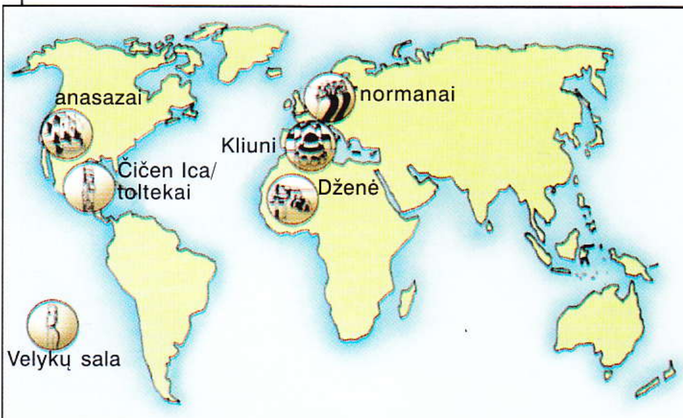
Centrinėje Amerikoje didžiausios galios ir pažangos buvo pasiekusi toltekų tauta. Ji susidarė iš dviejų klajoklių genčių grupių: dykumos toltekų čičimekų ir nonoalkų, gyvenusių Meksikos įlankos pakrantėse. Meksikos slėnyje toltekai įkūrė didelių, gerai suplanuotų miestų ir sostinę Tulą. Jie buvo žiaurūs ir karingi, užkariavo žemes prie Meksikos įlankos, jų kariai maitindavosi prisigrobtu maistu.

987 Tuloje buvo uždrausta garbinti vietinį dievą Kecalkoatlį, bet jis tikriausiai tebebuvo garbinamas Čičen Icoje (žr. 31 p.). Toltekų naujuoju dievu tapo Teckatoipokas – gyvybės ir mirties dievas. Kaip ir kitos Centrinės Amerikos civilizacijos, garbindami dievus, toltekai jiems aukodavo žmones.

Amerikos uolų gyventojai

Š. Amerikos žemyne ėmė kurtis naujos civilizacijos. Pietvakariuose, kur dabar Juta, Koloradas, Naujoji Meksika ir Arizona, anasazų tautelė kūrė dideles gyvenvietes, pavyzdžiui, Mesa Verdę (apie anasazus žr. 35 p.). Didžiausia iš jų, Bonito pueblas Čako kanjone Niu Meksikoje, turėjo apie 1200 gyventojų. Anasazai vertėsi žemės ūkiu. Jie augino javus, moliūgus, pupas, laikė kalakutus. Be to, medžiojo elnius, žiurkes ir voveres maistui. Jų gyvenvietės turėjo gynybinius įtvirtinimus, bet nėra žinoma, kas būtų galėjęs juos pulti. Kad būtų saugiau, Mesa Verdės gyventojai gyvenamuosius namus ir religinius pastatus statydavosi uolose. Bonito pueblas buvo pastatytas D raidės formos, o jo gynybinė siena buvo sulig keturaukščiu namu.

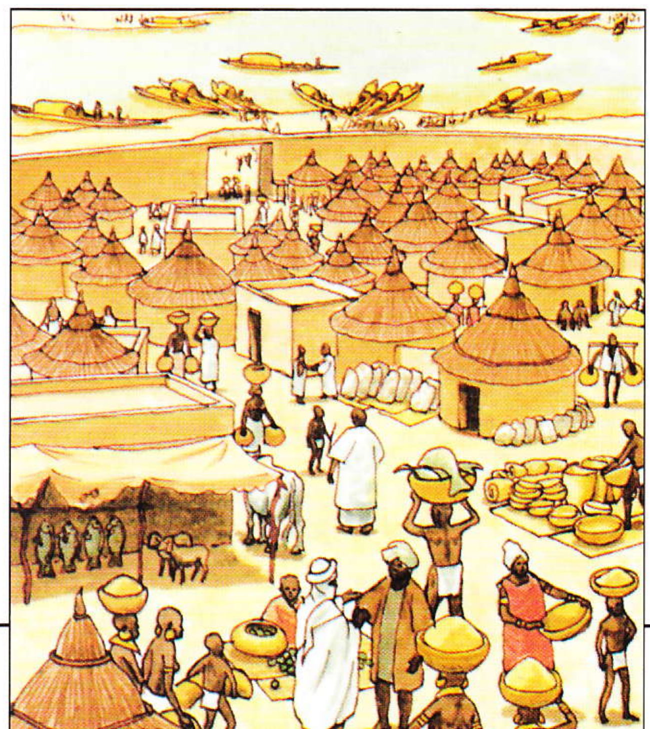
▽ Afrikoje kūrėsi valstybės, mezgėsi jų tarpusavio ryšiai. Šiaurės Europoje tuo metu iškilo nauja jėga – normanai. Centrinę Ameriką valdė toltekai.

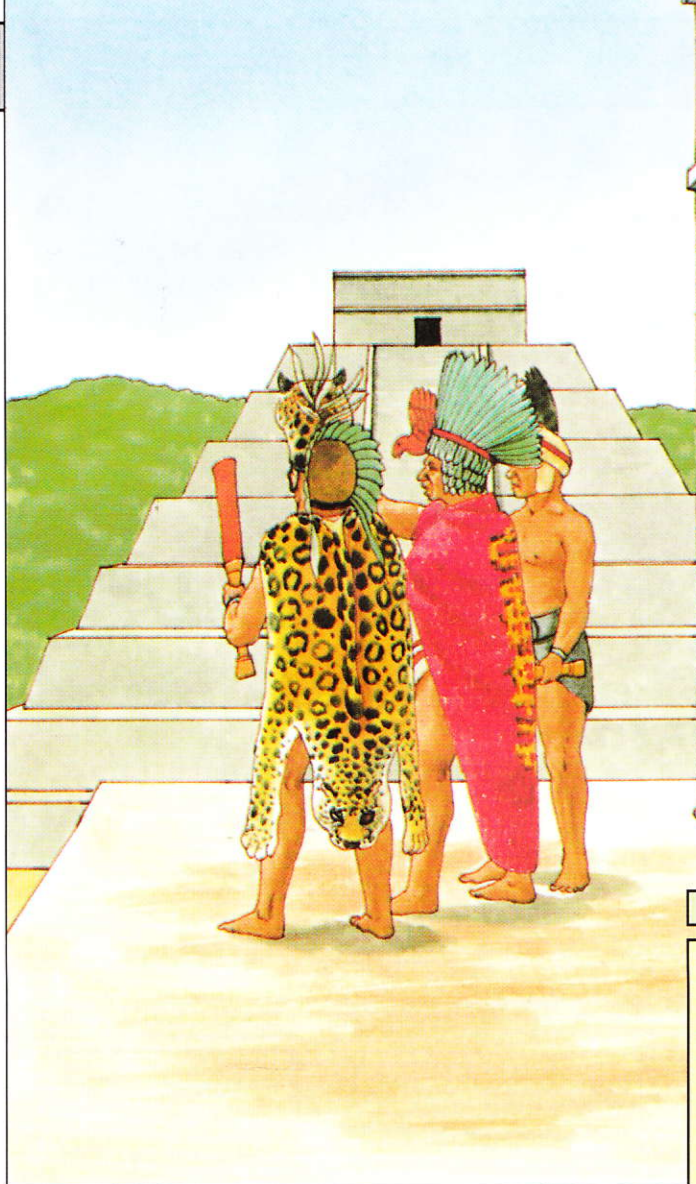

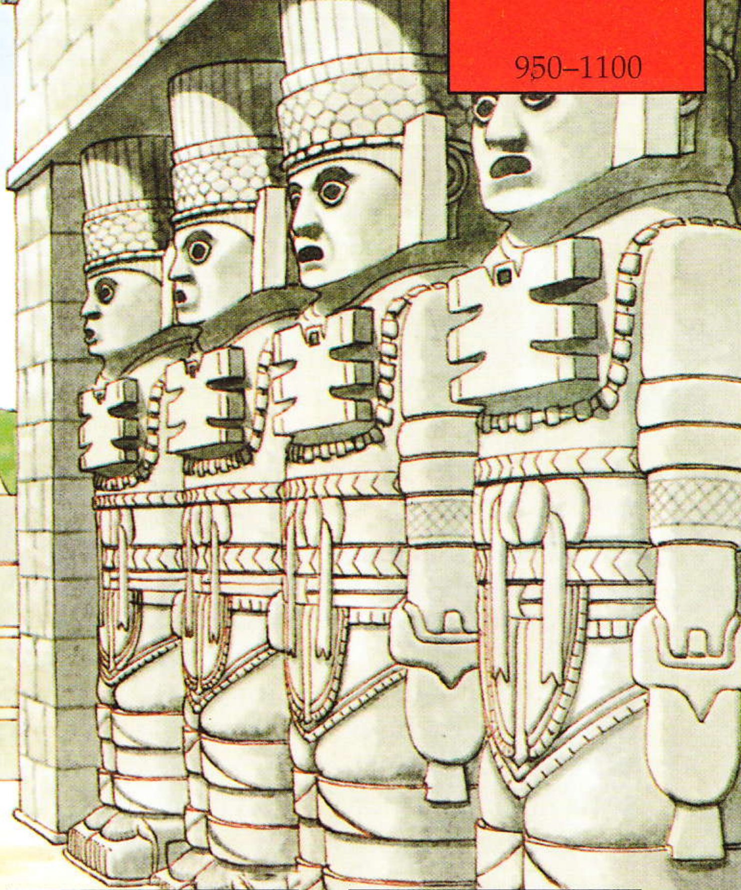
▼ AFRIKOS MIESTAS DŽENĖ

Dabartinėje Malio teritorijoje yra seniausio Afrikos miesto Dženės liekanos. Nigerio upės pakrantėje gyveno žmonės, kurie maždaug prieš 4000 metų jau mokėjo lydyti geležį. Bet Dženės gyvenvietė išaugo į miestą tik apie 400. Kadangi pro ją per Sacharos dykumą vedė prekybos keliai, Dženė tapo labai svarbiu miestu. Netoliese esančios derlingos žemės teikė maisto, kurį buvo galima plukdyti upe į kitus miestus, pavyzdžiui, į Timbuktu Sacharos pakraštyje. Auksas ir kitos prekės buvo gabenamos toliau į šiaurę. Iki IX a. pab. mieste buvo apie 1000 namų. Vieni iš jų pagal tradiciją buvo apvalūs, kiti – kvadrato ar stačiakampio formos, Viduržemio jūros šalių ar Artimųjų Rytų stiliaus.

Dženė XI a.

Piramidinė šventykla Čičen Icoje

▲ TOLTEKAI IR ČIČEN ICA

XI a. pr. toltekai Meksikos Jukatano pusiasalyje pastatė Čičen Icos miestą. Pasak legendos, miestą įkūrė karalius dievas Kecalkoatlis, ir didžiausias miesto pastatas – piramidinė šventykla buvo skirta jam. Toltekų sostinėje Tuloje garbinti Kecalkoatlį buvo draudžiama. Piramidinės šventyklos Centrinėje Amerikoje buvo įprastos, kaip ir arenos, kuriose toltekai žaisdavo apeiginį žaidimą su kamuoliu, vadinamą *tlachti*. Apie šio žaidimo taisykles žinoma iš XVI a. ispanų užkariautojų užrašų. Tas žaidimas panašus į krepšinį, bet yra svarbių skirtumų. Rungdavosi dvi komandos, mėtydamos didelį guminį kamuolį pro žiedus kiekvienoje aikštelės pusėje. Žaidėjai negalėdavo sviesti kamuolio rankomis ar kojomis, o tik pečiais ir rankomis nuo plaštakos. Pralošusiems žaidėjams nukirsdavo galvas.

950–1000

X a. vid. Toltekų civilizacija Meksikos slėnyje.
X a. vid. Rusijoje plinta krikščionybė.
960 Sungų dinastija suvienija centrinę ir pietų Kiniją.
962 Popiežius Jonas XII karūnuoja germanų karalių Otoną I Šventosios Romos imperijos imperatoriumi.
X a. vid. Susikuria Lenkijos valstybė.
X a. vid. Fudživaros valdo Japoniją.
976 Bizantiją pradeda valdyti Basilėjas II.
nuo 980 Vladimiras I valdo Kijevo Rusią.
X a. pab. Grenlandijoje kuriasi vikingų gyvenvietės.
985 Čolos karalystę (P. Indija) pradeda valdyti Radžaradža.
998 Susikuria Vengrijos valstybė.
XI a. pr. Eskimų protėviai pasklinda nuo Aliaskos iki Grenlandijos.
X a. pab.–XI a. pr. Kinai per karą naudoja paraką.
X a. pab.–XI a. pr. Toltekai valdo Čičen Icą.
X a. pab.–XI a. pr. Šiaurės irokėzų kaimai pasiekia Š. Amerikos Didžiuosius ežerus.
X a. pab.–XI a. pr. Vikingų gyvenvietės Š. Amerikoje.
X a. pab.–XI a. pr. Anasazai kuria dideles gyvenvietes Š. Amerikos pietvakariuose.

1000–1100

X a. pab.–XI a. pr. Pirmieji gyventojai Naujojoje Zelandijoje.
X a. pab.–XI a. pr. Ramiojo vandenyno Velykų saloje pastatytos milžiniškos akmeninės statulos.
X a. pab.–XI a. pr. Islamo įtaka plinta į rytus ir Vakarų Afriką.
1016 Danų karalius Kanutas valdo Angliją, Daniją ir Norvegiją.
1018 Bulgarija tampa Bizantijos imperijos provincija.
1044 Įkuriama Pagano (dabar Birmos) valstybė.
1055 Turkai seldžiukai užgrobia Bagdadą.
1066 Į Angliją įsiveržia normanai ir ją užkariauja.
1067 Musulmonai sugriauna Ganos karalystę.
1072 Normanai užpuola Škotiją.
1077 Čolos karalystės pirklių pasiuntiniai pasiekia Kiniją.
1086 Anglijos žemės nuosavybės knyga.
1091 Normanai užkariauja Siciliją.
1096 Pirmasis kryžiaus žygis prieš musulmonus į Šventąją Žemę (Palestiną).
1099 Kryžiuočiai užgrobia Jeruzalę. Palestina padalijama į keturias karalystes.
XI a. pr. Įtvirtinamos anasazų gyvenvietės.

Islamo imperijos kūrimasis

Artimuosiuose Rytuose ir prie Viduržemio jūros islamiškų tautų galia augo. Musulmonai plėtė savo imperiją užkariaudami svetimas teritorijas. Nuo VIII a. vid. Islamo imperiją iš sostinės Bagdado valdė Abasidų dinastijos kalifai. Iki X a. imperija buvo padalyta į kalifatus – atskiras valstybes, valdomas kalifo. Islamą sukūrusiems arabams Islamo imperija jau nebepakluso.

Išsiplėtusioje Islamo imperijoje iškilo nauja jėga – turkai seldžiukai. Turkai priėmė islamą 956. XI a. jie įsitvirtino Artimuosiuose Rytuose ir tapo galingi. 1055 turkai užgrobė Bagdadą, o jų valdovai, vadinami sultonais, valdė Abasidų dinastijos vardu. Anksčiau musulmonų valstybėse turkai buvo tik arabų valdovų asmens sargybiniai arba kariai, o dabar naujose musulmonų valstybėse valdžios atrama buvo turkų kariuomenė, kurią rėmė arabų ir persų vietininkai.

Krikščionys prieš musulmonus

Musulmonai iš Bizantijos Rytų krikščionių buvo atėmę didelę imperijos dalį. Viešpataujant karingajam imperatoriui Basilėjui II, bizantiečiai kovojo su „klaidatikiais" ir šiek tiek atgavo prarastos teritorijos. Bet 1071 turkai seldžiukai ryžtingai sumušė Bizantijos armiją ties Manzikertu (dabar Arménija). Musulmonams braunantis į vakarus, iškilo pavojus, kad bus sunaikinta Bizantijos imperijos širdis – Konstantinopolis. Tuo pat metu bizantiečius galutinai išstūmė iš Italijos normanai, kurie įsiveržė ir į Britaniją (žr. 33 p.).

VAKARŲ EUROPA

955 Germanų karalius Otonas I nugali vengrus Lechfeldo mūšyje.
962 Popiežius Jonas XII karūnuoja Otoną I.
966 Pradeda kurtis Lenkijos valstybė. Mieška I – pirmasis karalius.
982 Germanų pergalė prieš musulmonus pietų Italijoje.
987 Hugas Kapetas išrenkamas Prancūzijos karaliumi. Prasideda Kapetų dinastija.
998–1038 Įkuriama Vengrijos valstybė. Stefanas I – pirmasis Vengrijos karalius.
1015 Danų karalius Kanutas užpuola Angliją.
1016–35 Kanutas – Anglijos karalius.
1042–66 Eduardas Išpažinėjas – Anglijos karalius.
1066 Viljamo vadovaujami normanai sumuša anglus prie Hastingso.
1072 Viljamas puola Škotiją.
1086 Surašoma Anglijos žemės nuosavybės knyga.
1091 Normanai užkariauja Siciliją.
1096 Prasideda pirmasis kryžiaus žygis.

ARTIMIEJI RYTAI

X a. vid. Rusijoje plinta krikščionybė.
961 Bizantijos imperija atsiima iš musulmonų Kretą.
963–69 Bizantijos imperatorius Nikeforas Fokas kovoja prieš musulmonus.
976–1025 Bizantijos imperatorius Basilėjas II nugali musulmonus, rusus, bulgarus ir normanus.
X a. pab.–XI a. pr. Vladimiras I, vienintelis Kijevo Rusios valdovas, veda Bizantijos kunigaikštytę. 988–89 krikščionybė tampa Kijevo Rusios valstybine religija.
1018 Bulgarija tampa Bizantijos provincija.
XI a. vid. Kijevo Rusia silpsta. Klajoklių antpuoliai iš Azijos.
1055 Turkai seldžiukai užgrobia Bagdadą.
1071 Turkai nugali bizantiečius prie Manzikerto.
1096 Pirmasis Vakarų krikščionių kryžiaus žygis prieš musulmonus į Šventąją Žemę.
1099 Kryžiuočiai atima iš musulmonų Jeruzalę.

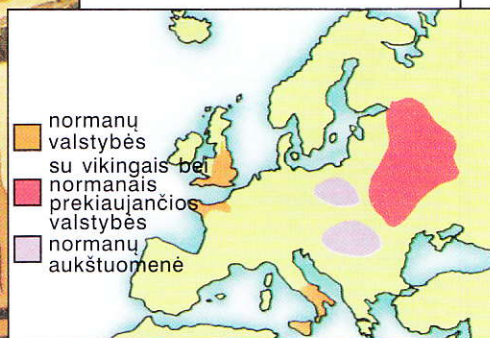
AFRIKA, INDIJA

969 Musulmonų Fatimidų dinastija sukelia maištą prieš Abasidų valdžią ir užkariauja Egiptą.
985–1014 Radžaradža I valdo Čolos karalystę P. Indijoje.
997–1030 Gazni (Turkestanas) sultonas užkariauja rytinį Afganistaną ir Š. Indiją, valdo Islamo imperiją.
999 Bagauda – pirmasis Kano (Nigerija) karalius.
X a. pab.–XI a. pr. Islamas plinta V. Afrikoje ir Nubijoje.
X a. pab.–XI a. pr. Klesti V. Afrikos prekybiniai miestai, pvz., Dženė.
1052 Musulmoniškos Š. Afrikos Almoravidų dinastija puola Ganą.
1054 Abdulos ben Jasimo vadovaujami musulmonai užkariauja V. Afriką.
1056 Almoravidai užvaldo Š. Afriką ir Ispaniją.
1067 Almoravidai sunaikina Ganos karalystę.
1077 Čolos karalystės (P. Indija) pirklių pasiuntiniai vyksta į Kiniją.

TOLIMIEJI RYTAI

947 Kidaniai įsiveržia į Š. Kiniją ir įkuria Liao dinastiją.
X a. vid.–XIII a. Sungų dinastija suvienija centrinę ir pietų Kiniją (sostinė Kaifengas). Klestėjimo laikotarpis. Svarbūs prekybiniai ryšiai visoje Pietryčių Azijoje ir Indijos vandenyne. Kuriama technika, pagodų statyboje naudojamas ketus.
990 Jangtu (Bejdzingas, dab. Pekinas) tampa Kinijos sostine.
X a. pab.–XI a. pr. Naujojoje Zelandijoje apsigyvena šiuolaikinių maorių protėviai.
X a. pab.–XI a. pr. Velykų saloje ant pakylų (*ahu*) pastatomos milžiniškos akmeninės galvos. Havajuose dievams garbinti statomos pakylos, daromos terasos, aikštės.
XI a. pr. Kinai kare naudoja paraką.
1044 Pagane įkuriama pirmoji birmiečių valstybė.
1075–77 Kinams nepavyksta įsiveržti į Vietnamą.
1086–88 Pilietinis karas Japonijoje.

◁ Bajo gobelenas (siuvinėtas tikriausiai Anglijoje, paskui patekęs į Bajo, Prancūzijoje)

▲ NORMANŲ PLĖTIMASIS

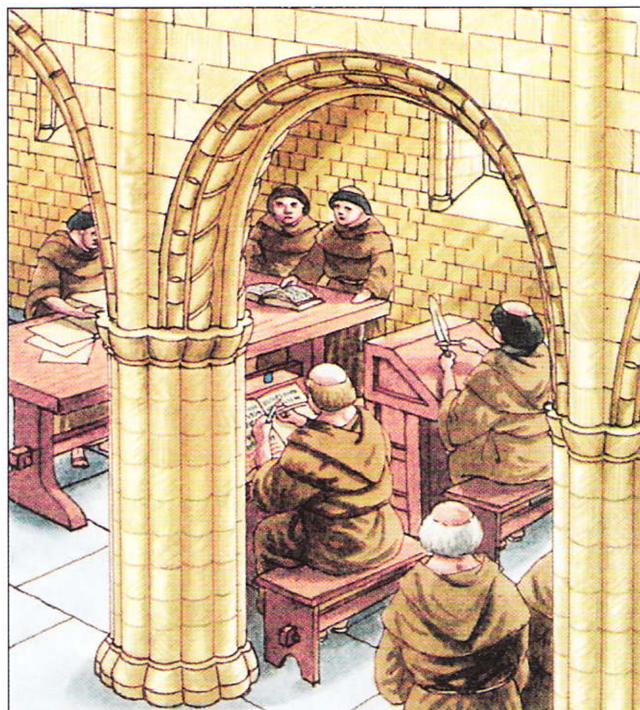
Iš Danijos kilę šiauriečiai normanai buvo kariai, išvykę iš savo gyvenamųjų vietų Normandijoje (šiaurės Prancūzija) užkariauti Italijos ir Sicilijos. Jie puldinėjo net Bizantijos imperiją. Plačiausiai žinomas jų įsiveržimas į Angliją 1066. Stipri apie 7000 karių armija, vadovaujama Normandijos karaliaus Viljamo, Hastingso mūšyje nugalėjo saksus ir jų karalių Haroldą. Užpuolimą ir mūšį, kuriame karalius buvo sužeistas ir žuvo, to meto dailininkai pavaizdavo Bajo gobelene (jo dalį matome piešinyje viršuje). Iš gobeleno galima spręsti, kaip atrodė normanų laivai, šarvai ir ginklai.

AMERIKA

X a. vid. Centrinėje Amerikoje susijungia dvi klajoklių gentys į toltekų tautą ir apsigyvena Meksikos slėnyje. Pastatoma sostinė Tula.
XI a. pr. Toltekai užima majų miestą Čičen Icą.
984 Vikingas Erikas Raudonasis iš Islandijos pasiekia Grenlandiją.
XI a. pr. Vikingų gyvenvietės Labradore ir Niūfaundlende.
XI a. pr. Silpsta Tiahuanako ir Huario imperijos Pietų Amerikoje (Andų kalnyne).
XI a. pr. Tulės medžiotojai (eskimų protėviai) pasklinda Arktikoje nuo Aliaskos iki Grenlandijos.
XI a. pr. Šiaurės irokėzų kaimai pasiekia rytinę Didžiųjų ežerų pakrantę.
XI a. pr. Anasazų ūkininkai kuria dideles gyvenvietes Š. Amerikos pietvakariuose.
XII a. pr. Anasazų kaimai statomi saugiose vietose tarp uolų (Mesa Verdė) arba įtvirtinami (Bonito pueblas).

▶ ŽEMĖS NUOSAVYBĖS KNYGA

1086 Normandijos karalius Viljamas įsakė surašyti visas jo nukariautas Anglijos žemes. Jis norėjo garantijų, kad visi jo pavaldiniai moka žemės nuomą ir mokesčius. Šio surašymo duomenys ir sudaro Anglijos žemės nuosavybės knygą. Anglijoje veikusios pažangios anglosaksų administracinės sistemos dėka karaliaus Viljamo įgaliotiniai galėjo surinkti žinias apie to meto žemės savininkus. Kiekviename kaime buvo surašyti arklą traukiantys gyvuliai, kiti naminiai gyvuliai, žuvų tvenkiniai, bičių aviliai, druskos viryklos.

Žinių rinkimas žemės nuosavybės knygai

VIENUOLYNAI

III a. Romos imperijoje kai kurie krikščionys norėjo pasišvęsti Dievui garbindami jį ir gyvendami atsiskyrę. Jie tapo vienuoliais. Iš pradžių jie ėmė burtis į nedideles bendruomenes–vienuolynus Egipto dykumoje. Panašią gyvenseną pasirinkusios moterys tapdavo vienuolėmis. Vienuoliai išsižadėdavo teisės vesti ir visų išorinio pasaulio patogumų bei prabangos. Vienuolynai kūrėsi ir tolimose Romos imperijos provincijose, pavyzdžiui, Britanijoje. Jie tapo mokslo židiniais. Dažnai vienuoliai būdavo vieninteliai žmonės visuomenėje, mokantys skaityti ir rašyti. Daugelis vienuolynų priklausė kokiam nors ordinui, pavadintam šventojo vardu. Vienuoliai laikėsi tam tikrų bendro gyvenimo taisyklių. Burgundijoje (Prancūzija), Kliuni vienuolyne, 909 buvo įsteigtas Kliuni ordinas (žr. paveikslus). Vienuolynai, gavę iš karaliaus ir didikų žemės, netrukus praturtėdavo ir sustiprėdavo.

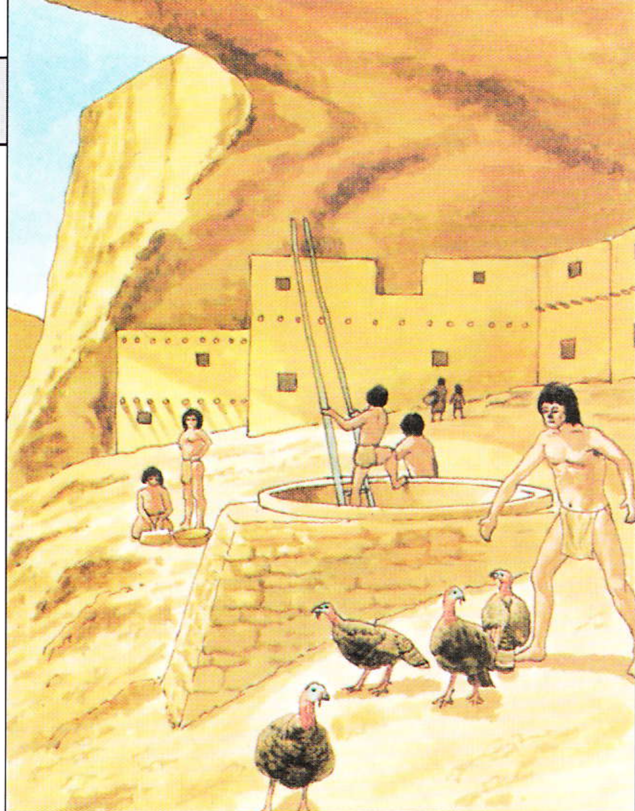

△ Iš Kliuni vienuolyno šiandien tėra išlikusi tik ši aštuoniakampė varpinė.

◁ Kliuni vienuolynas apie 1157. Jau prieš 1109 jame gyveno 3000 vienuolių.

VIENUOLYNAI

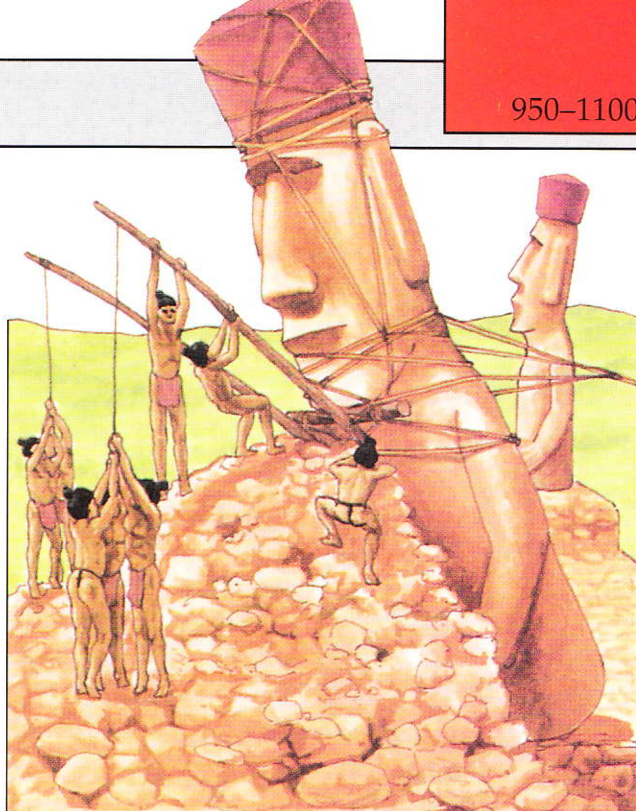
IV a. pr. Pirmieji vienuolynai Egipto dykumoje.
IV a. vid. Pirmieji vienuolynai Italijoje.
V a. pr. Vienuolynas Marselyje (pietų Prancūzija).
V a. vid. Pirmieji vienuoliai pasiunčiami į Airiją.
543 Miršta šv. Benediktas, Monte Kasino vienuolyno Italijoje įkūrėjas.
597 Popiežius siunčia Augustiną skleisti krikščionybę Anglijoje.
601 Įkuriamas Kenterberio vienuolynas pietų Anglijoje.
793 Vikingai sunaikina Lindisfarno vienuolyną šiaurės Anglijoje.
909 Įkuriamas Kliuni vienuolynas.
927 Kliuni vienuolyne pastatoma pirmoji bažnyčia.
963 Įkuriamas Agios Lauros vienuolynas ant Atoso kalno šiaurės Graikijoje.
1054 Skilimas tarp stačiatikių (Rytų krikščionių) ir Romos katalikų bažnyčių.
1070 Įkuriamas Betlo vienuolynas pietų Anglijoje (normanų ir anglų 1066 kautynių lauke).
1084 Reimse įkuriamas Kartūzų ordinas.
1098 Sito mieste, Burgundijoje, įkuriamas Cistersų ordinas.
1128 Anglijoje apsigyvena pirmieji vienuoliai – cistersai.

Mesa Verdė

▲ ANASAZAI – UOLŲ GYVENTOJAI

XII a. Š. Amerikos anasazų tauta statėsi namus po aukštų ilgų kalnų išsikišusiomis uolomis. Įspūdingiausia iš tokių gyvenviečių yra Mesa Verdė Kolorade (žr. piešinį viršuje). Dalis pastatų buvo keturių aukštų, su šimtais kambarių, kai kuriuose iš jų vykdavo religiniai susibūrimai.

Skulptūros statymas Velykų saloje

▲ VELYKŲ SALA

Velykų sala yra Ramiajame vandenyne, tolokai nuo Čilės pakrantės. Žmonės saloje gyveno nuo IV a., bet apie 1000-sius pradėjo ant pakylų eilėmis statyti milžiniškas skulptūras: didžiules galvas su ilgomis ausimis. Tokių skulptūrų ten rasta šeši šimtai. Akmenų skaldymas ir kalinėjimas tęsėsi maždaug iki 1600.

1095 Bizantijos imperatorius Aleksijas I pasiuntė pas Romos popiežių Urboną II pasiuntinius prašyti paramos, gelbėti krikščioniškuosius Rytus nuo musulmonų. Popiežius jau buvo numatęs kelionę į Prancūziją ir iš ten kreipėsi į Vakarų krikščioniškas tautas, ragindamas jas dalyvauti „šventajame kare" prieš musulmonus. Šio kreipimosi pasekmė buvo pirmasis Kryžiaus žygis, prasidėjęs 1096. Jo tikslas buvo atkovoti iš musulmonų „Šventąją žemę". Iki 1099 krikščionys atgavo Jeruzalės miestą. Tačiau kova su Islamo imperija užtruko ilgai. Plačiau apie ją papasakosime kitame skyriuje.

Ramusis vandenynas

Daugumoje Ramiojo vandenyno salų iki VII a. vidurio jau gyveno žmonės. Išimtis buvo Naujoji Zelandija, kuri laukė gyventojų dar tris šimtmečius. Į Naująją Zelandiją iš Polinezijos atsikraustė šiuolaikinių maorių protėviai, vertęsi žemės ūkiu. Plaukiodami Ramiajame vandenyne tarp Naujosios Zelandijos, Velykų salų ir Havajų polineziečiai aplankė daug salų. Kai XVII a. europiečiai atvyko į Polineziją, šiame krašte galėjo išgirsti 35 kalbas. Jos visos buvo giminingos vienai prokalbei, atsiradusiai priešistoriniais laikais.

Visose Ramiojo vandenyno salose yra išlikę daugybė didelių akmeninių paminklų. Kai kurie iš jų buvo itin įspūdingi, pavyzdžiui, Velykų salos skulptūros (žr. piešinį dešinėje viršuje). Salose gali nuolat pamatyti akmeninių šventyklų, pakylų, akmens statulų ir pilkapių.

ARABŲ MOKSLAS

Mūsų vartojami skaitmenys yra atėję iš arabų pasaulio. Arabų mokslininkai yra daug nuveikę medicinos, algebros, matematikos, astronomijos, jūrininkystės srityse. Graikų ir romėnų sumanymai bei išradimai, kuriuos perimdavo Rytų Romos imperija ir Konstantinopolis, prekybos ar karo keliais pasiekdavo ir arabus. Keliautojai į musulmoniškus kraštus, pavyzdžiui, Ispaniją, tų kraštų mokslo žinias paskleisdavo krikščioniškoje Europoje.

Iliustracijose parodyta, kaip X a. arabų jūrininkai su astroliabija nustato laivo vietą jūroje. Šį sudėtingą instrumentą išrado babiloniečiai daugiau kaip prieš 2500 m. Arabų mokslininkai apie jį sužinojo iš graikiškos knygos Aleksandrijos bibliotekoje, Egipte.

▽ Su astroliabija būdavo nustatoma saulės ar žvaigždžių padėtis, o pagal tai – ir laivo vieta.

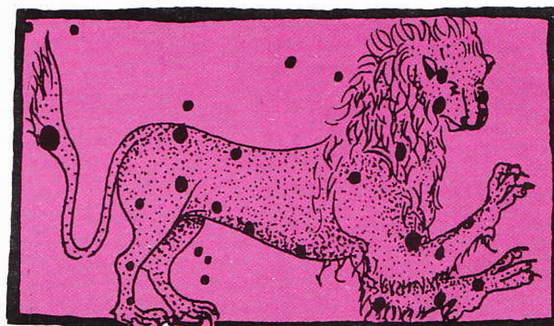
ARABŲ MOKSLAI

630 Musulmonai užvaldo Meką. Daugumoje arabų žemių įsigali islamas.
636 Arabų kariuomenė nugali Bizantijos karines pajėgas ir užvaldo Siriją.
VII a. vid. Arabų miestuose išplinta viešosios pirtys.
698 Afrikoje arabai užgrobia Kartaginą.
711 Arabai užima Ispaniją.
VIII a. vid. Arabai kontroliuoja visą jūrų prekybą tarp Kinijos ir Raudonosios jūros šalių.
nuo VIII a. vid. Valdant Abasidų dinastijai (sostinė Bagdadas), klesti medicinos, matematikos ir astronomijos mokslai.
751 Į arabų šalis iš Kinijos patenka popierius.
VIII a. pab.–IX a. pr. Arabų kraštuose naudojami vėjo malūnai.
IX a. vid. Arabų pilyse statomi apvalūs bokštai.
916 Arabų mokslininkas al Masudis keliauja iš Persų įlankos palei R. Afrikos pakrantę į Mozambiką. Arabų pirkliai įsikuria R. Afrikoje.
XI a. vid. Arabų kariuomenė pirmąsyk panaudoja rankines granatas.
XIII a. vid. Arabų gydytojai (anksčiau negu Vakarų gydytojai) išsiaiškina, kaip veikia žmogaus širdis.
XII a. vid. Iš arabų europiečiai išmoksta gaminti popierių.
XIII a. pr. Europoje pradedami vartoti arabiški skaitmenys.

◁ Arabų pirkliai plaukdavo į Š. Europą, Juodąją jūrą, net į Indiją ir Tolimuosius Rytus.

Arabų technika

Arabai buvo geri planuotojai ir projektuotojai. Jie mokėjo planuoti savo miestus ir miestelius, buvo puikūs inžinieriai, sumaniai aprūpindavo miestiečius tinkamu vandeniu. Ypač daug buvo statoma viešųjų pirčių ir fontanų. XI a. rašytojas al Bakrijus pažymi, kad kalifas įsakė ištirti šiaurės Tunise romėniškus akvedukus. Remdamiesi gautomis žiniomis kalifo inžinieriai galėjo sukurti sudėtingesnę vandentiekio sistemą, kuri patenkintų žmonių reikmes.

△ IX–X a. arabų astronomai kruopščiai ištyrė ir pavaizdavo žvaigždėlapiuose, kaip danguje išsidėstę ryškesnieji žvaigždynai (arabų pavaizduotas Liūto žvaigždynas parodytas piešinyje). IX a. viduryje al Chorezmis sukūrė dešimtainę skaičių sistemą ir pagrindė šiuolaikinę algebrą. Bagdade jis įkūrė astronomijos mokyklą. Maždaug po 50 metų matematikos ir astronomijos mokyklų buvo įkurta kitame musulmonų pasaulio pakraštyje – Ispanijoje, Toledo mieste.

◁ Arabų astroliabija, 1236 padaryta al Karimo Misrio Egipte.

TAUTŲ KONFLIKTAI

XII–XIII a. viduryje įvyko didelių pasikeitimų. Tai buvo socialinio perversmo laikotarpis. Europoje pagausėjo žmonių ir dėl to trūko maisto, o Aziją plėšė mongolų raiteliai. Palestinoje Vakarų krikščionys įnirtingai puolė musulmonus. O Amerikos žemyne, Anduose, inkai, kurių galybė vėliau labai padidėjo (žr. 50 p.), apie 1200 įkūrė savo legendinį miestą Kuską.

Europos tautos

XI a. Europoje gyveno apie 43 milijonus žmonių. Po dviejų šimtmečių jų padaugėjo iki 73 milijonų. Kūrėsi miestai, juose apsigyvendavo vis daugiau žmonių, o kaimas buvo spaudžiamas tiekti daugiau maisto. Kai žūdavo derlius ar nugaišdavo daug gyvulių, žmonės badaudavo.

Keliauti po Europą ar Viduržemio jūros šalis nebuvo nei lengva, nei saugu. Kai kurie žmonės, pavyzdžiui, pirkliai, leisdavosi į tolimas keliones su reikalais. Jie dažnai vykdavo į kokią svarbią prekybos mugę, kurių vis gausėjo. Kiti žmonės kartais keliaudavo iš religinių paskatų. Tai buvo piligrimų kelionės į šventąsias vietas (žr. Kompostela, 41 p.).

1110–1190

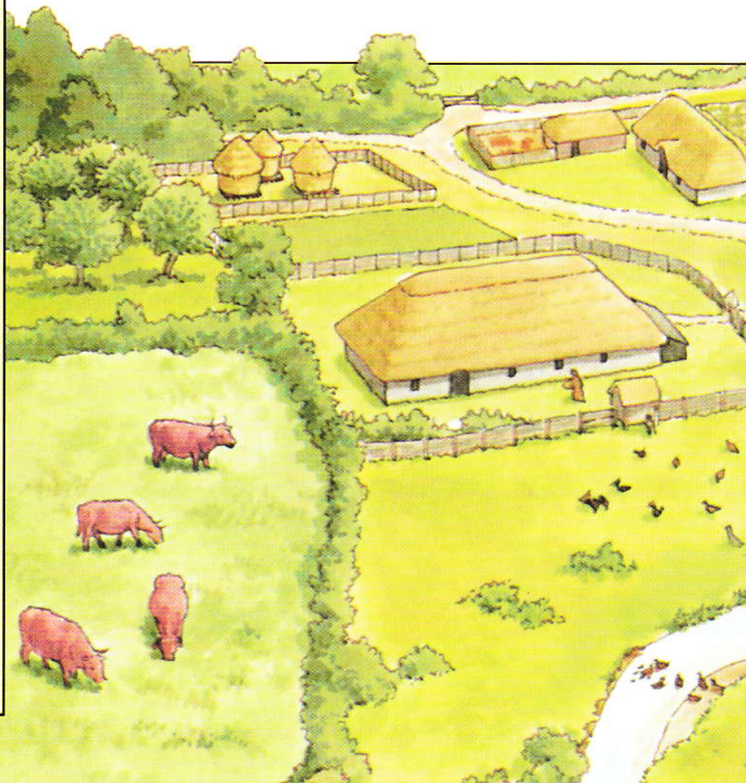
XII a. pr. Eskimų protėviai sparčiai pasklinda po visą Šiaurę nuo Sibiro iki Grenlandijos.
1106 Anglijoje Henrikas I nugali savo brolį ir tampa Normandijos kunigaikščiu.
1119 Įkuriamas Bolonijos universitetas.
1119 Įsteigiamas riterių Tamplierių ordinas.
1150 Įkuriamas Paryžiaus universitetas.
1157–82 Danijos karalius Valdemaras I sustiprina valstybę statydamas pilis, malšindamas neklusnias provincijas.
1164 Norvegijos vyskupai reikalauja teisės rinkti karalius.
1168 Centrinėje Amerikoje čičimekai įsiveržia į toltekų miestą Tulą ir jį sunaikina.
1170 Įkuriamas Oksfordo universitetas.
1170 Karaliaus Henriko II įsakymu nužudomas Kenterberio arkivyskupas Tomas Beketas.
1180 Lenkijos vyskupų ir kunigaikščių susirinkimas bando suvienyti šalį.
1187 Musulmonų vadas Saladinas atkovoja Jeruzalę.
1189–99 Anglijos karalius Ričardas I Liūtaširdis dalyvauja žygiuose į Europą ir vyksta į Kryžiaus karą.
1190 Teutonų riteriai įsteigia Kryžiuočių ordiną.

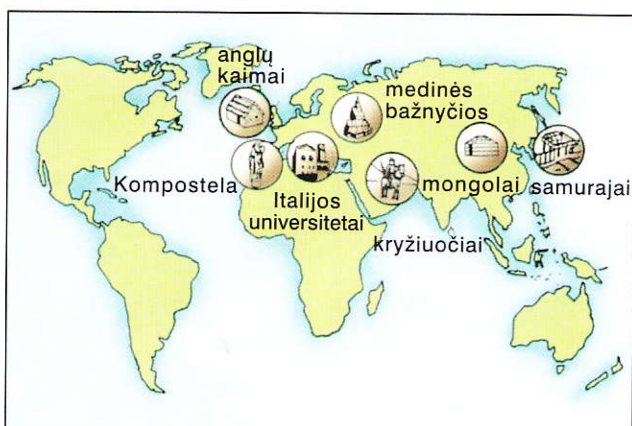
1190–1250

1191 Ričardas I dar kartą užkariauja Kiprą ir kai kuriuos Palestinos miestus.
XIII a. pr. Nyksta Čičen Icos galia. Majapane pastatyta nauja sostinė. Jukatano pusiasalyje silpsta majų civilizacija.
XIII a. pr. Statomos gotikinio stiliaus katedros.
XIII a. pr. Etiopijoje statomos uolose iškirstos bažnyčios.
XIII a. pr. Nigerijoje hausų tautelė kuria miestus valstybes.
XIII a. pr. Actekai kuria nedideles valstybes Meksikoje.
XIII a. pr. Europa susipažįsta su arabų skaitmenimis.
1204 Kryžiuočiai užgrobia Konstantinopolį ir įkuria Lotynų imperiją.
1206 Chanas Temudžinas suvienija klajoklius mongolus ir tampa jų „pasaulio valdovu" Čingischanu.
1215 Mongolai užgrobia Bejdzingą (dab. Pekinas).
1215 Anglų baronai priverčia karalių Joną Bežemį pasirašyti Didžiąją chartiją.
1221 Mongolai įsiveržia į Indiją.
1227 Miršta Čingischanas. Mongolų imperiją pasidalija keturi Čingischano sūnūs; vienas jų – Ugedėjus – tampa didžiuoju chanu.
1234 Ugedėjus nugali paskutinį Kinijos Sungų dinastijos valdovą.
1237–41 Mongolai veržiasi į Rusiją, Vengriją, Lenkiją.

▼ VIDURAMŽIŲ KAIMAS

Viduramžių Europoje kaimo sutvarkymas priklausė nuo vietovės. Viduržemio jūros šalyse kaimai buvo statomi aukštumose, namai buvo mūriniai. Piešinyje (apačioje) parodytas tipiškas šiaurės Europos kaimas. Viename jo gale yra dvaro sodyba, centre – bažnyčia su klebonija. Kaimiečiai augino daržoves, laikė gyvulius prie savo namų, bet dirbo ir didesniuose laukuose aplink kaimą. Šie laukai dažnai būdavo padalinti rėžiais, ypač Anglijoje, ir paskirstyti kaimo žmonėms.

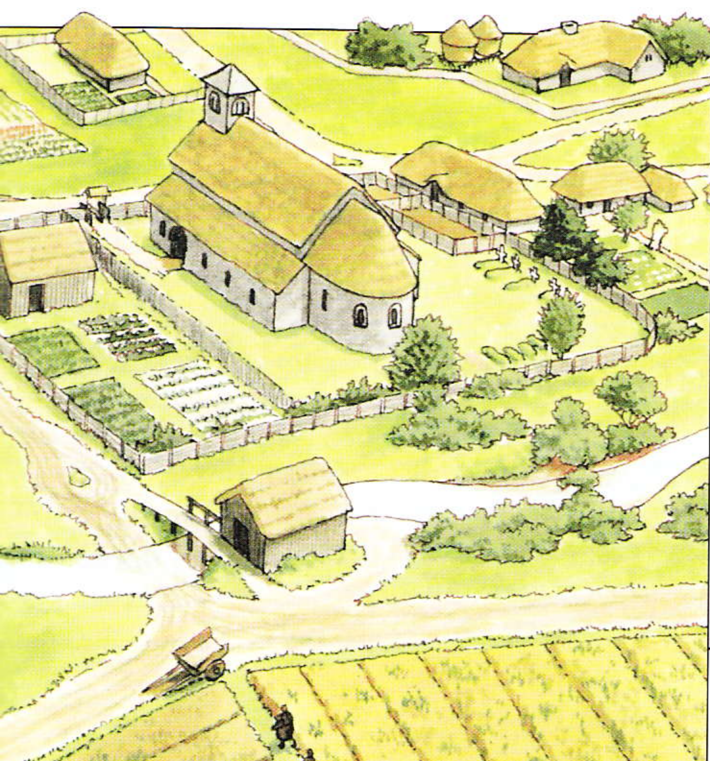

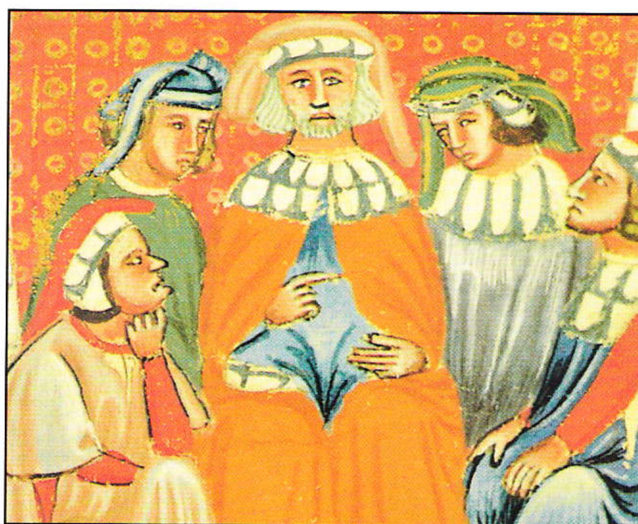
△ XII–XIII a. daugelis žmonių mėgo keliauti. Krikščionys traukdavo iš Europos į „Šventąją žemę" kovoti su musulmonais, mongolų gentys iš Vidurinės Azijos plūdo į rytus ir vakarus.

▷ Bažnyčia ir upelis viduramžiškame Vorem Persi kaime, Š. Anglijoje, mūsų laikais. Viduramžiais netoli bažnyčios stovėjo dvarininko sodyba, aplinkui buvo išsidėstę kaimiečių namai su žemės sklypais ir daržais (žr. piešinį apačioje).

Dž. Čoserio „Kenterberio pasakojimai"
Anglų poetas Džefris Čoseris (1340–1400) „Kenterberio pasakojimuose" aprašė grupės maldininkų penkių dienų kelionę iš Londono į Kenterberį. Tokią kelionę, ypač pavasarį, anglų krikščionys labai mėgo. Čoserio eiliuotas pasakojimas prasideda taip: „Kada Balandis dosniai lietumis pagirdė žemėj troškusias šaknis... tuoj iš visur vorelės piligrimų kelionėn leidos į šalis svečiąsias" (L. Pažūsio vertimas).

△ Viduramžių rankraštis iš Venecijos (Italija), kurio iliustracijoje pavaizduoti studentai teisininkai. Kad apsaugotų savo interesus, Paryžiaus mokytojai, vyresnieji Bolonijos studentai būrėsi į draugijas. Tokios draugijos (lotyniškai *universitates*) tapo mokymosi židiniais.

▲ MOKYKLOS IR UNIVERSITETAI

Viduramžių Europoje krikščionių dvasininkai buvo išsilavinę, jie dažnai dirbdavo dar ir mokytojais. Daugelis žmonių, tiek turčių, tiek vargšų, nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. Mokyklos vaikams buvo steigiamos prie vienuolynų ar bažnyčių. Kenterberio mokyklą vaikams 1070 Anglijoje įsteigė Kenterberio arkivyskupas. Kaimuose ir miesteliuose mokytojaudavo parapijų kunigai. Aukštesniems mokslams pirmieji universitetai buvo įsteigti XII a. Prancūzijoje (Paryžiuje) ir Italijoje (Salerne, Bolonijoje ir Paduvoje).

Krikščionių maldininkai

Maldininkus dažnai buvo galima atpažinti iš apdaro. Šv. Jokūbo skulptūra 41 p. rodo, kad maldininkai vilkėjo paprastą tuniką, apsiaustą, dėvėjo plačiabrylę skrybėlę, surištą po kaklu. Skrybėlė saugojo ne tik nuo kepinančios Rytų saulės ar šalto Anglijos lietaus, ji puikiai tiko prisisegti atminimo ženkliukams, kurie būdavo pardavinėjami tokiose vietose kaip Kenterberis ar Kompostela. Maldininkas nešiodavosi lazdą ir maišelį su maistu, turėdavo savo bažnyčios liudijimą apie gerą elgesį.

Samurajų karys

JAPONIJOS SAMURAJAI

Apie IX a. Japonijoje atsirado savitas karių luomas – samurajai. Jie buvo žiaurūs, bet sumanūs, labai pareigingi kariai. 1185 Japonijoje paėmė valdžią kariška Minamotų šeima ir Kamakuruje įkurdino feodalinę vyriausybę. Iki 1192 imperatorius buvo atsistatydinęs, ir Minamotų šeimos galva Joritoma tapo šalies siogūnu (valdovu). Aristokratiški kariai samurajai gyveno saugiuose dvaruose, kuriuos dažnai apjuosdavo grioviu, ir valdė vietinių žmonių dirbamą žemę.

VAKARŲ EUROPA

1106 Anglijos karalius Henrikas I nugali savo brolį ir tampa Normandijos kunigaikščiu.
1119 Įsteigiamas Bolonijos universitetas.
1130 Sicilijoje susikuria Normanų valstybė.
1150 Įsteigiamas Paryžiaus universitetas.
1154 Henrikas II tampa Anglijos ir didelės dalies Prancūzijos karaliumi.
1170 Įsteigiamas Oksfordo universitetas.
1170 Karaliaus Henriko II įsakymu nužudomas Kenterberio arkivyskupas Tomas Beketas.
1185–99 Angliją valdo karalius Ričardas I. Iš 10 valdymo metų Anglijoje jis praleidžia tik 7 mėnesius.
1197 Ričardas I Liūtaširdis užbaigia Šato Gajaro pilies statybą.
XIII a. pr. Statomos gotikinio stiliaus katedros.
1202 Europoje pradedami vartoti arabų skaitmenys.
1212 Kryžiaus žygis prieš Ispanijos musulmonus.
1215 Anglų baronai priverčia karalių Joną Bežemį pasirašyti Didžiąją chartiją, leidžiančią jiems įkurti Tarybą.

ŠIAURĖS IR RYTŲ EUROPA

1140 Vladislovas II tampa Bohemijos karaliumi. Jis užmezga tvirtus ryšius su Vokietija.
1157–82 Danijos karalius Valdemaras I sustiprina valstybę statydamas pilis, malšindamas neklusnias provincijas.
1164 Vyskupai reikalauja teisės rinkti Norvegijos karalius.
1173 Vengrijos karalius Bela III prisijungia Kroatiją, Dalmatiją ir Bosniją.
1180 Lenkijos vyskupų ir kunigaikščių susirinkimas bando suvienyti šalį.
1190 Teutonų riteriai įsteigia Kryžiuočių ordiną.
1202 Į Danijos sostą įžengia Valdemaras II. Jam pavaldžios tampa Norvegija ir pakrančių žemės, pavyzdžiui, Estija.
1226–83 Frydrichas II, Šventosios Romos imperijos ir Vokietijos imperatorius, siunčia teutonų riterius krikštyti prūsų.
1237–41 Mongolai veržiasi į Rusiją, Lenkiją ir Vengriją.
1241 Švedai užvaldo Suomiją.

Dantyta kriauklė ant šv. Jokūbo maišelio yra ženklas, kad jis lankėsi „šventojoje vietoje" – Santjago de Komposteloje (Ispanija). Kitokios, pavyzdžiui, širdelės pavidalo kriauklės žymėdavo kitas garsias šventoves. Kriauklių dažnai randama kasinėjant tų laikų kapus.

Religija ir užkariavimai

Musulmonai buvo užkariavę dideles Artimųjų Rytų ir net Europos teritorijas (žr. 22–23 p.). Bet po 1099, kai krikščionys atsiėmė Jeruzalę, krikščioniškos valstybės ėmėsi saugoti „Šventąją žemę". Žinoma, tuose religiniuose karuose, pasibaigusiuose tik įpusėjus XV amžiui, krikščionys anaiptol ne visada laimėdavo (žr. lentelę 44 p.).

ARTIMIEJI RYTAI

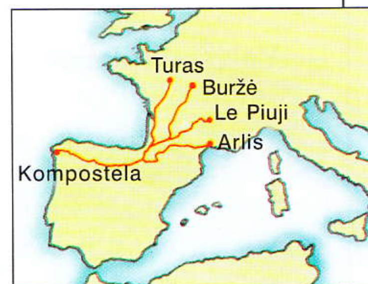
1119 Įkuriamas riterių Tamplierių ordinas.
1150 Bizantija stengiasi atgauti Italiją.
1169 Nur al Dino karvedys Saladinas užvaldo Egiptą.
1171 Saladinas Egipte nuverčia Fatimidų kalifatą ir įkuria Ajubidų dinastiją.
1187 Saladinas su 30 000 karių persikelia per Jordano upę ir atsiima Jeruzalę.
1191 Ričardas Liūtaširdis atsikovoja Kiprą ir kai kuriuos Viduržemio jūros rytinės pakrantės miestus.
XII a. pab.–XIII a. pr. Etiopijoje uolose iškalamos bažnyčios.
XII a. pr. Malio karalystės iškilimas (Vakarų Afrika).
nuo XIII a. pr. Nigerijoje hausai kuria miestus valstybes.
1204 Kryžiuočiai užgrobia Konstantinopolį ir įkuria Lotynų imperiją.
1244 Jeruzalė pasiduoda musulmonams.
1250 Mamliukai, Ajubidų valdovų gvardijos kariai iš pietų Rusijos, užvaldo Egiptą ir Siriją.

AZIJA, TOLIMIEJI RYTAI

1162 Gimsta Temudžinas (vėliau pavadintas Čingischanu).
1206 Indijoje įkuriamas Delio musulmonų sultonatas.
1206 Temudžinas suvienija mongolų gentis, tampa „pasaulio valdovu" Čingischanu.
1211 Mongolai įsiveržia į Sungų imperiją Kinijoje.
1215 Mongolai užima Bejdzingą (dab. Pekinas).
1221 Mongolai įsiveržia į Indiją.
1227 Miršta Čingischanas. Didžiuoju chanu tampa jo sūnus Ugedėjus. Keturi Čingischano sūnūs pasidalija mongolų imperiją.
1234 Ugedėjus nugali paskutinį Sungų dinastijos imperatorių.
1236 Mongolai nukariauja Volgos–Kamos bulgarus.
1237–41 Mongolai veržiasi į Rusiją, Vengriją, Lenkiją.
1241 Mongolai nugali Belos IV vadovaujamus vengrus. Mongolų atsitraukimas dėl didžiojo chano Ugedėjaus mirties išgelbsti Europą nuo užpuolimo.
1242 Mongolų Aukso Orda įsitvirtina pietinėje Rusijoje.

AMERIKA

XII a. pr. Anasazų tauta gyvena Š. Amerikos pietvakariuose gerai apsaugotose gyvenvietėse.
XII a. pr. Eskimų protėviai Arktyje sparčiai pasklinda nuo Sibiro iki Grenlandijos.
XII a. vid. Anasazai pietvakariuose yra galingiausi.
1168 Užkariautojai čičimekai sugriauna toltekų miestą Tulą.
XII a. pab.–XIII a. pr. Nyksta Čičen Ica. Kuriama nauja sostinė Majapanas. Nyksta majų civilizacija Jukatano pusiasalyje (Centrinėje Amerikoje).
XIII a. pr. Legenda mini pirmąjį inkų valdovą Manką Kapaką, kuris įkuria Kusko miestą Anduose, Pietų Amerikoje.
XIII a. Šiaurinėje Peru pakrantėje dideliuose miestuose gyvena čimu tauta.
XIII a. Actekai pradeda kurti nedideles valstybes Meksikoje.

Šv. Jokūbo statula

▶ MONGOLŲ IMPERIJA

Nors mongolai garsėjo kaip barbarai, jie sugebėjo ne vien plėšti ir naikinti. Tai buvo klajokliai, kilnodavęsi iš vienos vietos į kitą su galvijais, avimis, ožkomis ir arkliais. Mongolai valgydavo savo gyvulių mėsą, iš pieno darydavosi sūrius, o ryžius ir grūdus atsiveždavo iš kitur. Iš kumelių pieno jie raugindavo alkoholinį gėrimą – kumysą. Gyvendavo palapinėse – jurtose. Jas statydavosi iš lengvų medinių rėmų, kuriuos aptraukdavo veltiniu.

Mongolai ir jų jurtos

▲ KOMPOSTELA

Viena iš labiausiai krikščionių lankomų šventų vietų Vakarų Europoje buvo Kompostela šiaurės Ispanijoje. Apie 830 čia atrastas kapas, kuriame, kaip buvo tikima, palaidotas šv. Jokūbas (paveikslas viršuje). Maldininkai iš Š. Europos traukė vieškeliais per Prancūziją ir Ispaniją. Miesteliai ir kaimai palei šiuos kelius labai praturtėjo. XI a. pab. Kompostela krikščionių maldininkams buvo tokia pat svarbi kaip Roma.

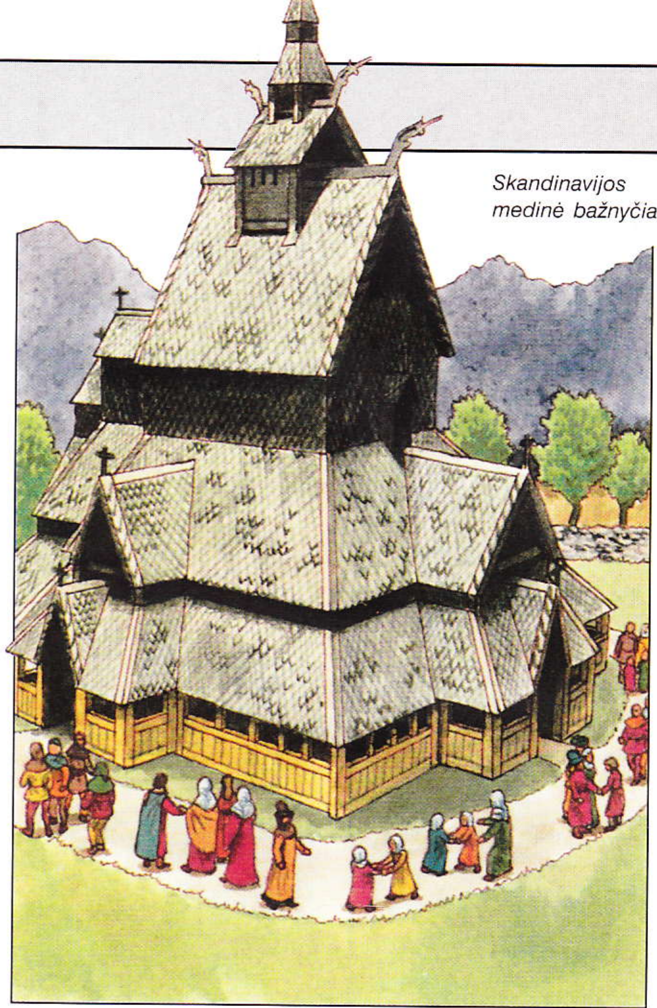
Vakarų krikščionys kovojo ne tik su musulmonais, bet ir su Rytų krikščionimis, kurie buvo pavaldūs Konstantinopoliui. 1204 kryžiuočiai Bizantijos imperijos sostinę net apiplėšė. Ši nesantaika kilo ne tiek dėl religinių skirtumų, bet daugiau dėl valdžios, turto ir žemių.

O islamas tebeplito po kitus pasaulio kraštus. Vyko gyva prekyba su Rytų ir Vakarų Afrika. Plėtėsi vergų prekyba, iš kurios susikrovė turtus tokie miestai kaip Ifė. Musulmonų armijos, vadovaujamos Muhamedo Guri ir jo pasekėjų, užpuolė Indiją. 1182 buvo užkariautas Sindas, 1185 – Lahoras, o 1192 – Delis. Š. Indijoje, galimas daiktas, ir kitur induizmo kultūra ir budistų religija buvo sunaikintos.

Klajoklių mongolų grėsmė

Vienas iš svarbiausių pasaulio istorijos įvykių buvo Vidurinės Azijos stepių klajoklių mongolų pastangos užkariauti jiems žinomą pasaulį. Pirmasis žymus mongolų vadas Čingischanas yra skirtinas prie didžiųjų istorinių asmenybių, o jo vardas gerai žinomas ir šiandien.

1206 įtakingas vadas Temudžinas suvienijo dabartinės Mongolijos teritorijoje gyvenusias gentis. Vėliau Temudžinas pasivadino Čingischanu, tai reiškė "pasaulio valdovas". Jis vadovavo armijai, turėjusiai 150 000 žiaurių karių, kurie kovojo raiti, ginkluoti lankais ir strėlėmis, ietimis, kardais ir kovos kirviais. Kinų patarėjų pamokyti vėliau jie, be savo ginkluotės, naudojo apgulos įrangą: puolimo bokštus, didžiules svaidykles. Mongolai išžudė daug tūkstančių žmonių, negailestingai persekiojo priešus, iš kurių po mūšio retai kas likdavo gyvas. Jie plėšė miestus ir kaimus, iš likusių žmonių imdavo duoklę – dešimtą dalį turto.

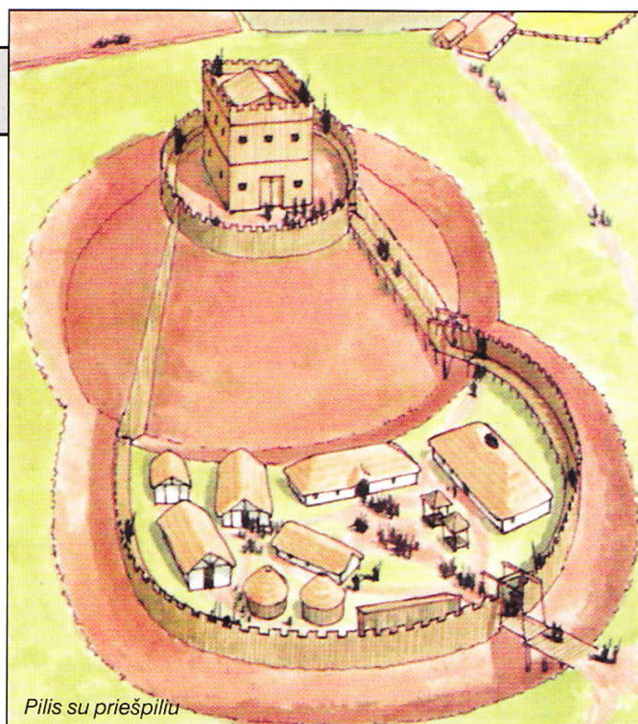

Skandinavijos medinė bažnyčia

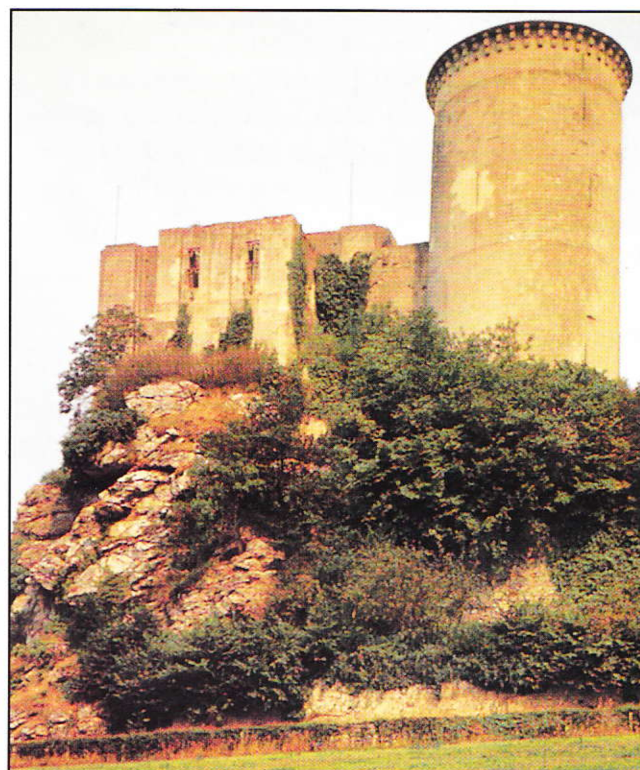
▲ MEDINĖS BAŽNYČIOS

Skandinavijoje telikę tik keletas krikščionių bažnyčių, pastatytų XI–XII a. Norvegijoje iš buvusių, kaip manoma, 700 liko tik 25. Piešinyje matome Borgundo bažnyčią Siogne, vakarų Norvegijoje. Ji pastatyta XII a. vid. ir yra visa medinė, net stogas dengtas lentelėmis. Bažnyčios planas labai paprastas: stačiakampė nava (maldininkams) ir kvadratinė presbiterija (kunigui ir altoriui). Bažnyčios išorę puošia sudėtingi drožiniai ir pagražinimai. Dauguma medinių kaimo bažnytėlių, išlikusių Skandinavijoje, yra daug paprastesnės. Medinė bažnyčia yra išlikusi ir Anglijos rytuose.

Čingischano laikais (mirė 1227) mongolai savo užkariavimais buvo sukūrę didžiausią pasaulyje imperiją. Chanas ir jo sūnūs brovėsi į rytus, grobė Kiniją, vakaruose pasiekė Kaspijos jūrą. Į vakarus jie nesiliovė skverbtis dar 30 metų ar net ilgiau.

Pilis su priešpiliu

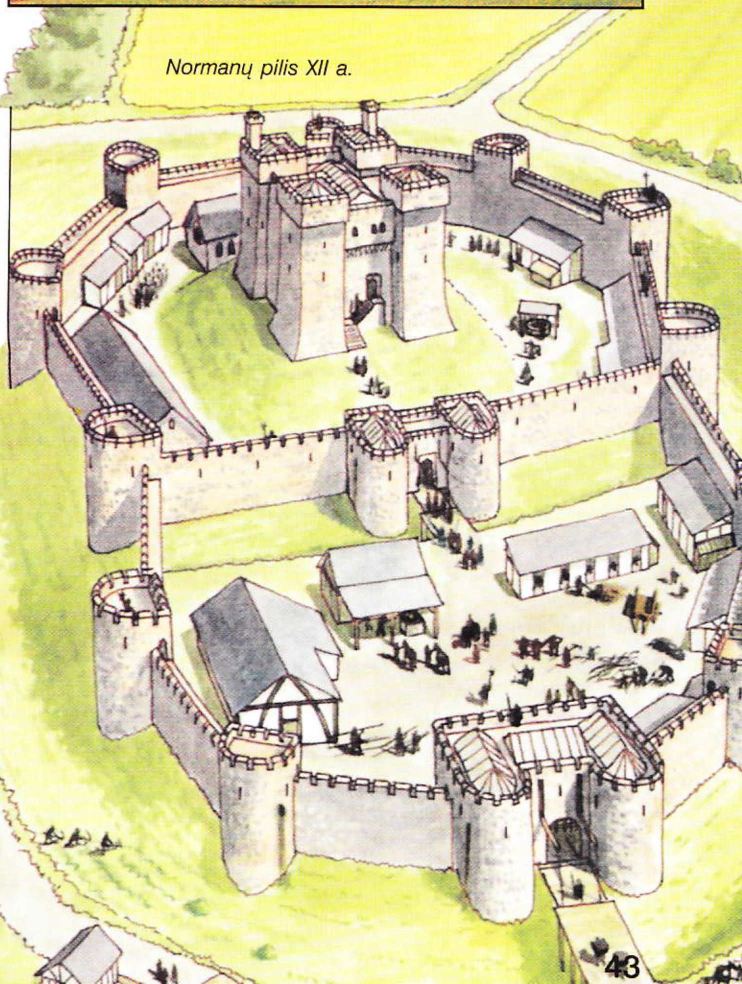
△ Dvarininkas vertė vietinius gyventojus iškasti griovius, supilti pylimą ir piliakalnį, ant jo pastatyti pilį. Gynybinės sienos, vartai ir pastatai buvo mediniai.

▷ Falėzo (Prancūzija) pilies bokštas, arba donžonas, pastatytas XI a. Šioje pilyje gimė Vilhelmas Užkariautojas. Iš jos atsiveria vaizdas į Ornė upę.

▲▶ PILIŲ STATYBA

Pirmosios viduramžių pilys Europoje buvo statomos ant didelių piliakalnių (žr. piešinį viršuje kairėje). Paprastai pilis būdavo medinė. Joje gyvendavo bajoras ar kunigaikštis. Apačioje, apsuptas gynybinės sienos, buvo priešpilis, kur gyvendavo pilėnai ir tarnai. Tokio tipo pilys Anglijoje pradėtos statyti po normanų užkariavimo. Mūrinės pilys, be abejo, geriau tiko gintis nuo priešų. Apatinėje iliustracijoje parodyta, kaip galėjo atrodyti Ročesterio pilis pietų Anglijoje XII a. Pilies vidiniame kieme stovėjo dideli rūmai. Juos ir priešpilio pastatus saugojo aukštos mūro sienos su gynybiniais bokštais ir sutvirtintais vartais.

Normanų pilis XII a.

PILYS

IX–X a. Saksai statosi gynybines pilis.
X a. Pirmosios pilys su valdovo kiemu ir priešpiliu.
X a. vid. Pirmoji žinoma Due la Fonteno pilis Prancūzijoje.
1066 Anglijoje pradedamos statyti normaniškos pilys.
1196–98 Ričardas I, grįždamas iš kryžiaus žygio, prie Normandijos sienos pastato Šato Gajarą.
1223 Prancūzijos karalius Liudvikas VII valdo 144 pilis.
XIII a. pab. Anglijos karalius Eduardas I pastato 14 pilių, kad užkariautų Velsą.
XIV a. pr. Patrankų atsiradimas pakeičia pilių konstrukciją. Nuo šiol pilių sienos statomos storos ir žemos.

KRYŽIAUS ŽYGIAI

„Turkai persekiojo Rytų krikščionis iki pat Viduržemio jūros. Jie nugalėjo krikščionis žudydami, imdami į nelaisvę, griaudami bažnyčias ir niokodami Dievo karalystę." Tai žodžiai iš popiežiaus Urbono II pamokslo, kuriuo jis pakvietė Prancūzijos krikščionis į kryžiaus žygį (arba kryžiaus karą) prieš kitatikius musulmonus.

Pirmasis kryžiaus žygis

Į pirmąjį kryžiaus žygį iš Europos išsirengė apie 40 000 žmonių. 1096 jie pasiekė Konstantinopolį, 1099 liepos 15 d. kryžiuočių kariuomenė užėmė Jeruzalę.

Užimtoje „Šventosios žemės" teritorijoje nuo Edesos (dabar Urfa, Turkija) iki Jeruzalės Palestinoje (žr. žemėlapį 45 p.) kryžiuočiai netrukus įkūrė keturias valstybes, kuriose įsigalėjo feodalinė santvarka (žr. 46 p.), panaši į europietišką. Daugelis kryžiuočių šiose krikščioniškose valstybėse pasiliko gyventi, perėmė miestų valdymą, kūrė naujus kaimus.

Musulmonai atsikovoja prarastas valdas

XII a. pabaigoje Saladino vadovaujami musulmonai pradėjo stumti kryžiuočius iš jų užimtų teritorijų. Per III kryžiaus žygį, į kurį pakvietė Anglijos karalius Ričardas I ir Prancūzijos karalius Pilypas II, kryžiuočiams nepavyko atkovoti Jeruzalės, kuri dar 1187 pasidavė musulmonams. Į kryžiaus žygius buvo šaukiama iki XV a. vid.

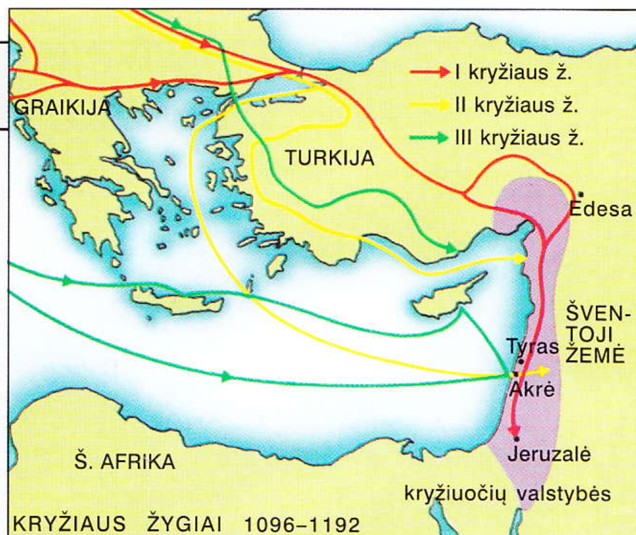
KRYŽIAUS ŽYGIAI

1095 Popiežius Urbonas II keliauja po Prancūziją kviesdamas į kryžiaus žygį.
1096 Pirmojo kryžiaus žygio dalyviai pasiekia Konstantinopolį.
1098 Apgulama ir paimama Antiochija (dab. Antakja, Turkija).
1099 Paimama Jeruzalė.
1119 Riterių Tamplierių ordinas gina maldininkus, vykstančius į Jeruzalę.
apie 1130 Įsteigiamas Joanitų (arba Hospitaljerų) ordinas.
1144 Musulmonai atkovoja Edesą.
1145 Paskelbiamas II kryžiaus žygis.
1148 II kryžiaus žygio dalyvių pralaimėjimas prie Damasko.
1163–69 Krikščionys iš Jeruzalės puola Egiptą.
1187 Egipto sultonas Saladinas sunaikina krikščionių kariuomenę prie Hatino ir atsiima Jeruzalę. Paskelbiamas III kryžiaus žygis.
1190 Anglijos karalius Ričardas I Liūtaširdis ir Prancūzijos karalius Pilypas II išvyksta į kryžiaus žygį.
1191 Užkariaujamas Kipras, atsiimami pajūrio miestai.
1197–98 Vokiečių kryžiuočiai atsikovoja dar daugiau pajūrio žemių.
1202 IV kryžiaus žygio dalyviai plaukia iš Venecijos.
1204 Kryžiuočiai apiplėšia Konstantinopolį. Karūnuojamas Lotynų imperijos imperatorius. Kitą žiemą kryžiuočiai užima pietų Graikiją.
1212 Vaikų kryžiaus žygis. Keletas tūkstančių vaikų pasiekia Aleksandriją ir parduodami į vergiją.
1217 V kryžiaus žygis į Egiptą.
1221 Kryžiuočiai priverčiami palikti Egiptą.
1248–54; 1270 Prancūzijos karaliaus Liudviko IX kryžiaus žygiai. Pirmojo žygio metu jis pagrobiamas ir išperkamas. Kryžiuočius užklumpa liga. Per antrąjį žygį Liudvikas IX miršta.
1291 Musulmonai mamliukai Palestinoje užkariauja paskutines Lotynų imperijos valstybes.
XIV a. pr. Kryžiaus žygiai išgarsėja Europoje. Riteriai hospitaljerai 1309 perkelia savo būstinę į Rodą.
1398–1400 Kryžiaus žygiai Konstantinopoliui ginti.
1425 Musulmonai mamliukai puola Kiprą.
1453 Turkija užima Konstantinopolį.

Kryžiuočiai apgula Jeruzalę. Rankraštinės knygos iliustracija

▷ Kryžiuočių pėstininkai naudoja ietis, arbaletus ir didžiules apgulos mašinas. Iš musulmonų ir bizantiečių kryžiuočiai išmoko kariavimo naujovių ir paskleidė jas Europoje.

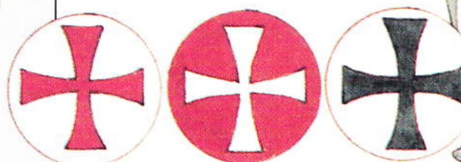

△ Kryžiuočių užimtos teritorijos 1187, prieš Saladinui atsikariaujant teritoriją Sirijoje. Po dešimties metų musulmonai vėl atsiėmė pakrančių žemes.

KRYŽIUOČIŲ ORDINAI

Kovojantieji vienuoliai kūrė ordinus. Pirmasis 1119 buvo įkurtas Tamplierių ordinas, apie 1130 – Joanitų, arba Hospitaljerų, ordinas, kuris veiklos pradžioje steigė ligonines.

Tamplierių riterio ženklas *Hospitaljerų riterio ženklas* *Teutonų riterio ženklas*

KARAI, MAIŠTAI, MARAS

XIII ir XIV a. daugelio žmonių gyvenimas Europoje dramatiškai keitėsi. 1337 prasidėjo Prancūzijos ir Anglijos karas, siautęs visą šimtmetį. Jis ir vadinamas Šimtamečiu karu. Tuo laikotarpiu buvo ir kitų nelaimių, pavyzdžiui, baisus maras, vadinamoji Juodoji mirtis, visoje Europoje nusinešusi milijonus žmonių gyvybių. Maro padariniai ir didėjantis daugelio Europos gyventojų nepasitenkinimas sukėlė jų maištus prieš valdžią. Tuo metu pradėjo gausėti žmonių žinios apie kitus pasaulio kraštus.

Rytų Europos šalys

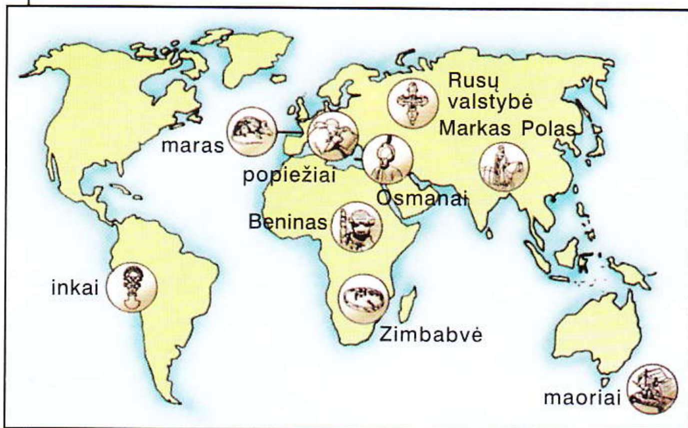
Rytų Europoje daugelis žmonių tebegyveno mažomis atskiromis žemdirbių bendruomenėmis. Jie mažai bendravo tarpusavyje, todėl maras jų nepasiekė. Kai XIV a. Lenkija, Vengrija, Lietuva išplėtė savo valdas ir tapo pažangiomis valstybėmis, jos prie savo sienų susidūrė su turkais. Turkai (žr. 51 p.) savo imperiją išplėtė iki Vengrijos. Toliau į rytus nuo tų šalių karingas Samarkando emyras Timūras (kitaip Tamerlanas) sutriuškino mongolų Aukso Ordą (žr. 42 p.) ir iškovojo daugybę pergalių prieš turkus. Tie turkų pralaimėjimai buvo tokie sunkūs, kad jie daugiau nebebandė nieko pulti 50 metų.

Feodalizmas

X a. pab.–XI a. pr. Vakarų Europoje pradėjo plisti feodalizmo politinė santvarka. Kiekvienoje šalyje karalius duodavo žemės savo įtakingiausiems didikams, o už tai šie prisiekdavo jam ištikimai tarnauti ir ginti nuo priešų. Savo ruožtu didikai duodavo žemės riteriams, o šie gautą žemę, vadinamą lenu, dalydavo paprastiems žmonėms – valstiečiams, kurie toje žemėje gyveno ir mokėjo mokesčius. Be to, jie privalėjo savo ponui dirbti, o jam įsakius – už jį kariauti. Neturtingieji žmonės neturėjo nei žemės, nei laisvės. Už savo sunkų darbą laukuose jie gaudavo maistui dalį derliaus, kurį patys išaugindavo.

Pirmiausia feodalizmo santvarka įsigalėjo Prancūzijoje ir Vokietijoje, o paskui Anglijoje, Sicilijoje ir Palestinoje. Ją įvedė normanai. Feodalizmas įsigalėjo ir kai kuriose Italijos bei Ispanijos srityse.

▽ Vakarų Europoje siautė maras, ir gyventojų maištai buvo įprastas dalykas. Į šiaurės rytus nuo Viduržemio jūros viešpatavo ir vis labiau plėtėsi islamiška Osmanų imperija.

1250–1310

XIII a. vid. Š. Afrikoje susikuria berberų valstybės.
1262 Norvegija užkariauja Islandiją ir Grenlandiją.
1263 Rusijoje miršta Aleksandras Neviškis.
1264 Kinijoje nuo chano Chubilajaus prasideda Juanių dinastija.
1270 Per Kryžiaus žygį į Tunisą miršta Prancūzijos karalius Liudvikas IX.
1275 Iš Venecijos į Kiniją atkeliauja Markas Polas.
1290 Osmanas I pasiskelbia turkų sultonu ir įkuria Osmanų imperiją.
XIV a. pr. Nigerijoje iškyla Benino karalystė.
1309 Popiežius perkelia savo būstinę iš Romos į Avinjoną Prancūzijoje.

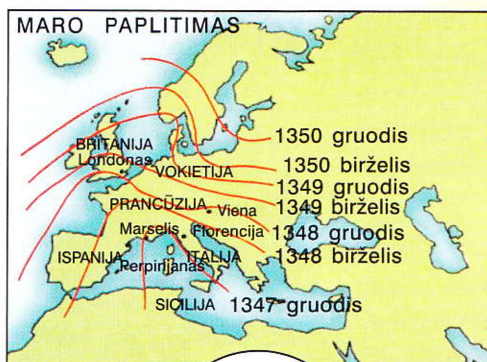
1310–1400

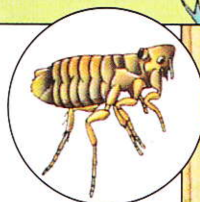
1328 Kunigaikštis Ivanas I pradeda plėsti Maskvą.
1337 Šimtamečio karo pradžia.
apie 1341 Azijoje ima siausti maras.
XIV a. vid. Actekų iškilimas.
1345 Turkai įsiveržia į Europą.
1346 Anglai nugali prancūzus Kresi mūšyje.
1347 Maras persimeta į Europą.
XIV a. vid. Europoje pirmą kartą panaudojami šaunamieji ginklai.
XIV a. vid. Maorių gentys stato įtvirtintas gyvenvietes Naujojoje Zelandijoje.
1358 Valstiečių sukilimas Prancūzijoje.
1368 Kiniją pradeda valdyti Mingų dinastija.
1381 Valstiečių sukilimas Anglijoje.

△ Daugelyje XIV a. piešinių ir rankraštinių knygų iliustracijų parodyta, kad net turtingieji ir privilegijuotieji negalėjo išvengti maro.

▷ Maro bakterijos veisėsi blusų pilveliuose. Blusos keliavo per pasaulį, įsitaisiusios juodųjų žiurkių kailyje. Žiurkės gyveno prie šiukšlynų ir pamazgų duobių.

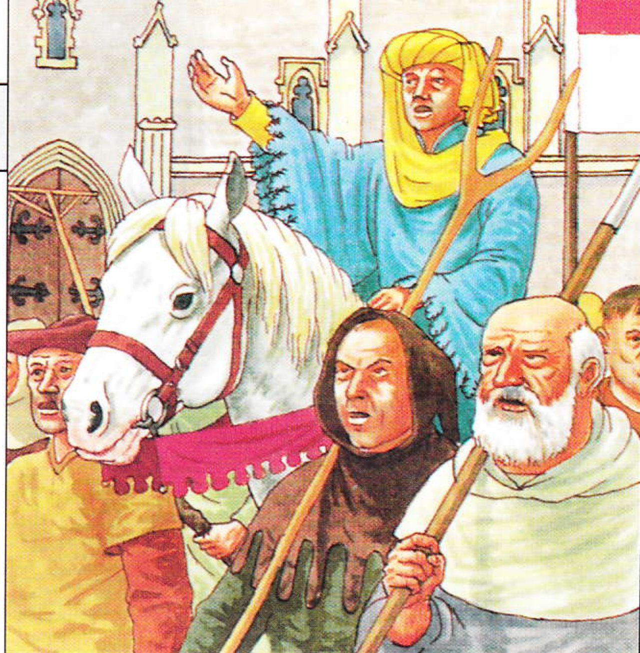

Maro blusa

▲ JUODOJI MIRTIS

„Bjaurūs, baisūs, pražūtingi metai... išlieka tik pavieniai žmonės" – šie žodžiai buvo 1350 išbraižyti ant Ašvelo bažnyčios sienos R. Anglijoje. Nuo 1347 iki 1351 mirė 33 milijonai žmonių – trečdalis to meto Europos gyventojų. Tokios baisios buvo maro, arba Juodosios mirties, pasekmės. Daugelis žmonių tikėjo, kad Dievas pasiuntė šią ligą kaip bausmę už jų nuodėmes. Kai kurie sakėsi ją matę rūko debesies ar juodų dūmų pavidalu. Iš tiesų maro, kurį sukeldavo bakterijos ir išplatindavo žiurkių blusos, buvo keletas rūšių, bet gydytojai nemokėjo jų nei atpažinti, nei išgydyti. Maras plito prekybos keliais, kadangi žiurkės atplaukdavo laivais ir pasklisdavo po sausumą. Jis apėmė tankiai gyvenamas Europos vietas, kur miestuose bei miesteliuose skurde tarp nešvarumų gyveno susikimšę žmonės. Ant maro aukų kūnų iškildavo skauduliai – bubonai, kartais net apelsino dydžio, odą išmušdavo tamsios dėmės. Likti gyvam galima buvo tikėtis tik tada, jei tie skauduliai pratrūkdavo pirmosiomis susirgimo dienomis. Maro pasekmes to meto visuomenė jautė dar ilgai.

Valstiečiai protestuodami žygiuoja per Londoną

Maištai Vakarų Europoje

Ilgainiui kilo nepasitenkinimas feodalizmu. Žmonėms nepatiko santvarka, kur tik karalius galėjo lemti jų gyvenimą. 1215 galingi Anglijos baronai privertė karalių Joną Bežemį pasirašyti Didžiąją laisvių chartiją („Magna Carta"). Ji davė didikams teisę sudaryti karaliaus patariamąją tarybą. Panašių permainų įvyko Prancūzijoje, Vokietijoje, Ispanijoje.

Baigiantis XIV a. Anglijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Nyderlanduose paprastų žmonių nepasitenkinimas virto revoliucijomis. Dėl maro ir kitų ligų sumažėjo gyventojų, daug kur buvo likę per mažai žmonių, galinčių dirbti žemę. Dėl to trūko maisto, o žemdirbiai reikalavo brangiau mokėti.

Stambūs žemvaldžiai buvo priversti skaldyti ūkius ir juos pardavinėti mažais ūkeliais. Dėl naujų žemvaldžių nustatytų kainų daugelyje Europos miestų kilo maištai.

▲ VALSTIEČIŲ SUKILIMAI ANGLIJOJE

XIV a. visoje Europoje daug žemdirbių pradėjo priešintis žemvaldžiams, karaliams ir Bažnyčiai. Anglijoje neramumai įsisiūbavo 1381 vasarą. Ten dėl karų su Prancūzija valstiečiai daugelį metų buvo apdėti dideliais mokesčiais. Tą vasarą dvi didelės valstiečių ir samdinių minios atžygiavo į Londoną protestuoti. Karalius Ričardas II, kuriam tada buvo 14 metų, susitiko su sukilėliais ir įtikino juos grįžti namo. Sukilėlių vadas Votas Taileris per susirėmimą buvo nužudytas. Maištai vyko ir daugelyje kitų Anglijos miestų.

VAKARŲ EUROPA

1250 Žlunga imperatoriaus valdžia Vokietijoje ir Italijoje.
1252 Florencijoje nukalama auksinė moneta – florinas.
1262 Norvegija užkariauja Islandiją ir Grenlandiją.
1292 Italijoje išrandami akiniai.
1309 Popiežius persikelia iš Romos į Avinjoną.
1314 Škotijos karalius Robertas Brusas sumuša anglus ties Benokbernu.
1337 Šimtamečio karo pradžia.
1340 Gimsta Dž. Čoseris.
1347 Prasideda maras.
XIV a. vid. Europoje pirmą kartą panaudojami šaunamieji ginklai.
1358 Valstiečių sukilimas Prancūzijoje.
1360 Prancūzijoje nukalami pirmieji frankai.
1369 Paryžiuje statoma Bastilija.
1377 Popiežius Grigalius XI grįžta iš Avinjono į Romą.
1381 Valstiečių sukilimas Anglijoje.

Š. IR R. EUROPA

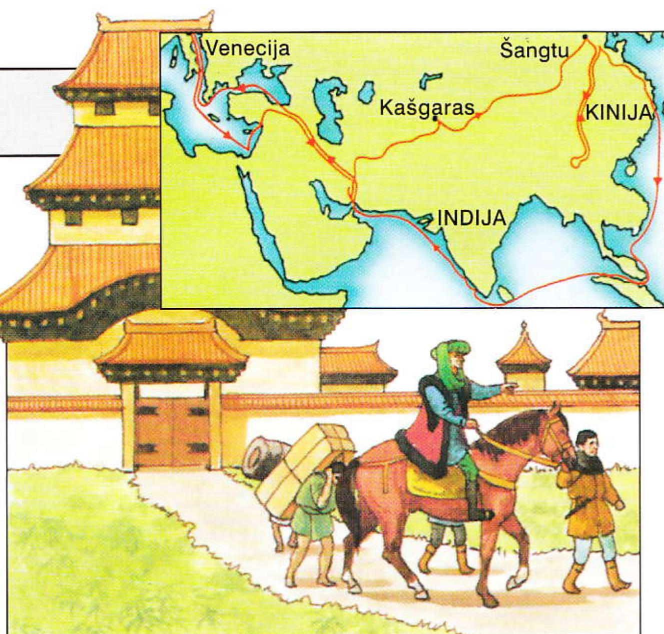
1263 Rusijoje miršta Aleksandras Neviškis.
1273 Rudolfas Habsburgietis tampa Šventosios Romos imperijos imperatoriumi.
XIII a. pab. Šventoji Romos imperija valdo Bohemiją ir Moraviją.
1320 Lenkija vėl susivienija.
1328 Kunigaikštis Ivanas I pradeda plėsti Maskvą.
1343 Teutonų riteriai užima Estiją.
1345 Osmanų turkai įsiveržia į Europą.
1348 Įsteigiamas Prahos universitetas.
1354 Turkai užgrobia Galipolį. Tai pirmasis jų užimtas miestas Europoje.
1355 Karolis IV Liuksemburgas tampa Šventosios Romos imperijos imperatoriumi.
1361 Turkai nugali serbus.
1385 Lenkijos ir Lietuvos Krėvos unija.
1389 Kosovo mūšyje turkai nugali serbus, bulgarus, bosnius, valakus ir albanus.

ARTIMIEJI RYTAI

XIII a. vid. Berberai įkuria daug valstybių Š. Afrikoje.
1250 Ajubidų dinastiją Egipte pakeičia Mamliukų dinastija.
1250 Mongolai sugriauna Bagdadą.
1260–77 Egiptą valdo Baibarų sultonai.
1260 Mongolai paima Damaską, bet egiptiečiai juos sumuša ties Ain Jalutu.
1268 Baibarai iš krikščionių atima Jafą, Antiochiją ir Beirutą.
1281 Turkų valdovo Osmano I valdymo pradžia.
1290 Osmanas I pasiskelbia turkų sultonu ir įkuria Osmanų imperiją.
XIV a. pr. Nigerijoje iškyla Benino karalystė.
1324 Malio (V. Afrika) karalius Mansa Musa aplanko Kairą.
1397 Portugalai atplaukia į Kanarų salas.

AZIJA, TOLIMIEJI RYTAI

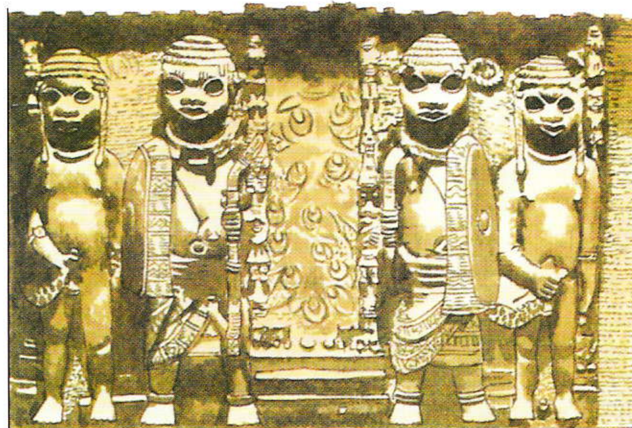
1251 Čingischano anūkas Hulagu užkariauja Persiją ir įkuria Ilchano imperiją.
1264 Chano Chubilajaus valdymo ir Juanių dinastijos pradžia Kinijoje.
1274 Mongolai bando įsiveržti į Japoniją.
1275 Markas Polas iš Venecijos nuvyksta į Kiniją.
1279 Mongolai užkariauja pietų Kiniją.
1281 Mongolų laivyną sunaikina audra.
1293 Į Kiniją atvyksta pirmieji krikščionių misionieriai.
1307 Pirmasis krikščionių arkivyskupas Bejdzinge.
1333 Japonijoje prasideda pilietinis karas.
1341 Azijoje kyla maras.
1349 Kinija plečiasi Pietryčių Azijos kryptimi. Pirmosios gyvenvietės Singapūre.
1368 Kiniją pradeda valdyti Mingų dinastija.
1369 Timūras (Tamerlanas) valdo mongolus.

Marko Polo kelionės

MARKAS POLAS KINIJOJE

Iki XIII a. pabaigos europiečiai apie Kiniją nedaug ką žinojo. 1298 buvo išleista nuostabi knyga, pavadinta „Pasaulio aprašymas". Ją parašė Markas Polas. Būdamas 21 metų jis su savo tėvu Nikolu ir dėde Mafeo padedami pirklių 1275 iš Venecijos nukeliavo į Kiniją. Pirkliai jau buvo lankęsi ten anksčiau. Keliautojai patiko mongolų chanui Chubilajui ir, jam leidus, laisvai keliavo po Kiniją 20 metų. Europiečiai nustebo perskaitę, ką Markas Polas rašo apie šalį, turtingesnę ir pažangesnę už daugelį Europos šalių.

Benino skulptūros

BENINO CIVILIZACIJA

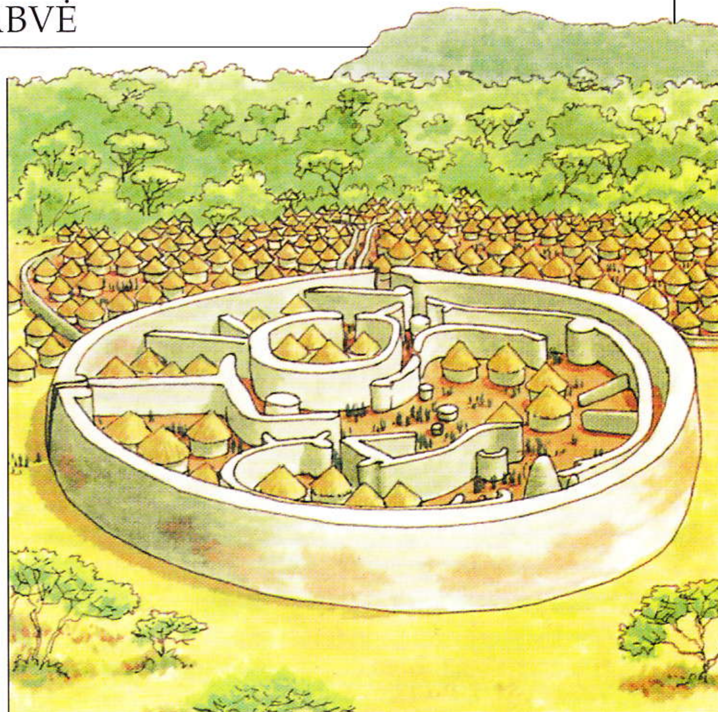
Gūdžiuose V. Afrikos atogrąžų miškuose, dabartinėje Nigerijoje, stūkso Benino miesto griuvėsiai. Iki XII a. čia gal būta nežymios gyvenvietės, o kitame šimtmetyje išaugo miestas. Jis buvo apsuptas beveik 12 km ilgio dideliu žemių pylimu. Beniną valdė karalius Oba, kuris buvo ir religinis vadovas. Už miesto gretimuose kaimuose buvo daugybė žemkasių statinių, priklausančių Beninui. Beninas praturtėjo iš prekybos, ypač vergų. Labiausiai suklestėjo XVI a.

AMERIKA, N. ZELANDIJA

1200–1300 Ankstyvasis inkų laikotarpis Peru.
1276–99 Sausra Š. Amerikos pietvakariuose.
XIV a. pr. Naujosios Zelandijos Šiaurinėje saloje smarkiai sumažėja natūralių maisto atsargų. Žmonės imasi patys daugiau sėti.
XIV a. vid. Iškyla actekų civilizacija. Actekų vadas Tenočas Tekskoko ežero salose įkuria Tenočtitlano miestą (ta vieta dabar Meksiko mieste).
XIV a. vid. Naujosios Zelandijos Šiaurinėje saloje maoriai stato įtvirtintas gyvenvietes.
1352 Akamapicinas tampa pirmuoju inkų karaliumi.

DIDŽIOJI ZIMBABVĖ

Zimbabvės vardas yra kilęs iš žodžio *dzimba*, kuris šonos kalba reiškia „ramus". X ir XI a. Didžiosios Zimbabvės ir dabartinės Zimbabvės teritorijoje stovėjo keista gyvenvietė. Iki XIV a. ji išaugo į miestą, turintį apie 3000 gyventojų. Dauguma jų buvo gyvulių augintojai, bet buvo ir įgudusių auksakalių. Didžiosios Zimbabvės gyventojai pastatė didžiulius aptvarus (gal religiniams susibūrimams) ir aukštą kūgio pavidalo bokštą.

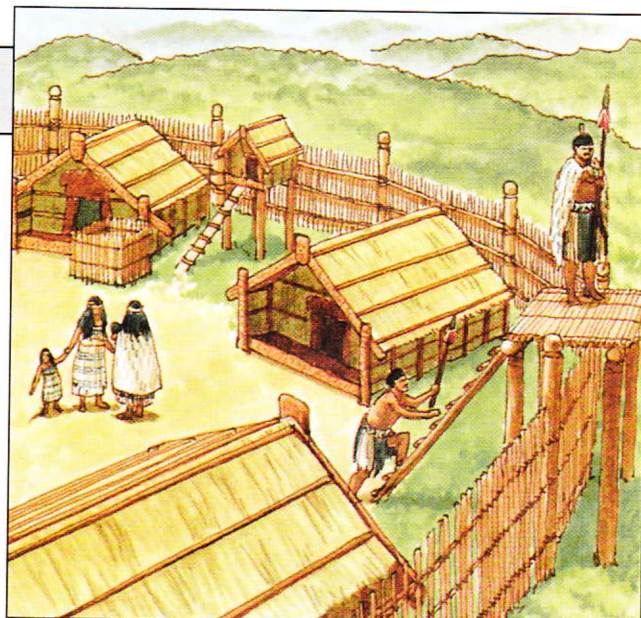
Didžioji Zimbabvė XIV a. vid. (rekonstrukcija)

Inkų sostinė Kuskas

▲ KUSKO INKAI

Inkų imperijos sostinė buvo Kusko miestas centriniuose Anduose. Pasak inkų legendos, miestą 1200 įkūręs pirmasis inkų valdovas Mankas Kapakas. Kai inkai užgrobė didesnę dalį Andų, jie paėmė vietinių vadų vaikus į Kuską įkaitais. Čia juos išmokė ir išauklėjo pagal inkų papročius ir grąžino į gimtuosius kraštus. Kuskas stovėjo tarp dviejų upių. Jo viduryje buvo aikštė, inkų vadinta *haucaipata*, tai reiškė „šventa vieta". Iš kalnų pusės miestą saugojo didelė tvirtovė Saksahuamanas, kurioje buvo apie 10 000 karių įgula.

Maorių įtvirtinta gyvenvietė

▲ MAORIŲ PILIAKALNIAI

Maždaug nuo antrojo tūkstantmečio Ramiojo vandenyno salose (šių dienų Naujoji Zelandija) gyveno dabartinių maorių protėviai. Jie vertėsi medžiokle, maisto rankiojimu, iš dalies ir žemdirbyste. Žemdirbystė buvo labiau paplitusi Šiaurinėje saloje, kurioje apie XIV a. padaugėjo gyventojų. Maorių gentys tarp savęs nuolat kariavo. Nuo XIV a. vid. maoriai ėmė statyti ant kalvų įtvirtintas gyvenvietes – pilis, vadinamas *pa*. Tam gerai tikdavo užgesusių vulkanų krateriai. Gyvenvietes juosė grioviai, medinėmis tvoromis sutvirtinti pylimai, pakraščiais buvo įrengtos sargybos aikštelės.

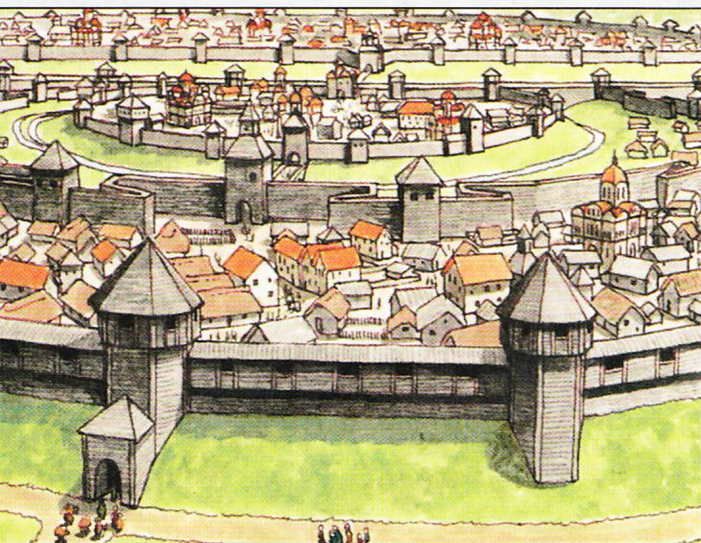
Toli nuo Europos

Ilgą laiką Europos žmonės nežinojo apie tolimas pasaulio šalis, nors prekyba tarp žemynų vyko jau daugelį šimtmečių. Per Kryžiaus žygius (žr. 44 p.) jų dalyviai iš Vakarų gerai susipažino su rytinių Viduržemio jūros pakrančių šalimis ir Š. Afrika, nes ten kariavo. Tolimuosius Rytus prie Europos priartino mongolų antplūdžiai, o 1245 iš Romos buvo pasiųstas vienuolis skleisti ten krikščionybės. Dar svarbesnė bendravimui su Tolimaisiais Rytais buvo prekyba. Baigiantis XIII a. Vakarų Europą pasiekė smulkūs Kinijos aprašymai (žr. Markas Polas Kinijoje, 49 p.).

Afrika ir prekyba

Nors Europą su Š. Afrika siejo seni prekybiniai ryšiai, Vakarų Europos gyventojai mažai žinojo apie žemyną, plytintį už Sacharos dykumos. Ten, ypač V. Afrikoje, buvo susikūrusios svarbios ir turtingos civilizacijos. Iki XV a. iš Malio karalystės, susikūrusios prieš 200 metų, į Europą buvo įvežama daugiausia aukso. Kraštas buvo turtingas prieskonių, juodmedžio (labai kietas medis), dramblio kaulo. Šios prekės ir vergai buvo parduodami Viduržemio jūros šalių pirkliams mainais į stiklo, keramikos dirbinius, karolius, šilką, šafraną, druską.

Nuo IX a. arabų pirkliai gyveno klestinčiuose musulmonų miestuose R. Afrikos pakrantėje. Jie prekiavo su tolimomis pietų šalimis, pavyzdžiui, su Didžiąja Zimbabve (žr. 49 p.), už auksą, varį, geležį, dramblio kaulą ir vergus siūlydami prabangos prekes. Ypač svarbi prekė buvo auksas, iš Sofalos uosto Didžiosios Zimbabvės rytuose laivais gabenamas į islamiškas šalis.

Novgorodas XIII a.

▲ NOVGORODO KUNIGAIKŠTIS ALEKSANDRAS

XIII a. Rusiai kėlė grėsmę ne tik didelės mongolų ordos iš Rytų, bet ir puldinėjimai iš Vakarų. Kai 1240 Rusią užpuolė švedai, juos ant Nevos upės krantų sutriuškino jaunas kunigaikštis Aleksandras. Šiai pergalei pažymėti jis vėliau pasivadino Neviškiu. Po dvejų metų Aleksandras nugalėjo vokiečių kryžiuočių riterius ant Peipuso ežero ledo. Novgorodas (žr. piešinį viršuje) buvo Aleksandro valstybės sostinė. Aleksandras susitarė su mongolais, kad šie paliktų Rusios gyventojus ramybėje.

▼ VIDURAMŽIŲ POPIEŽIAI

Pirmieji krikščionys tikėjo, kad Dievą žemėje atstovauja jo vyskupas Romoje – popiežius. Tuo kai kurie krikščionys tiki ir šiandien. XI–XII a. Šventojoje Romos imperijoje vyko kova tarp popiežių ir imperatorių. Dėl to 1305–77 popiežių būstinė buvo ne Romoje, o Avinjone, Prancūzijoje. 1378 susidarė dvi priešiškos grupės, remiančios du popiežius – vieną Romoje, kitą Avinjone. Tai suskaldė Vakarų krikščionių pasaulį į dvi dalis. Škotija, Prancūzija, Ispanija, Italija ir Sardinija rėmė Avinjono popiežių.

Viduramžių popiežius ir jo dvasiškiai

◄ OSMANŲ IMPERIJA

XIII a. pabaigoje Anatolijoje (dabar Turkija) ėmė viešpatauti musulmonų Osmanų dinastija. Nusilpusi po ketvirtojo Kryžiaus žygio (žr. 44 p.) ir nuo mongolų, kurie pasitraukė į Iraną, Bizantijos imperija menkai tesipriešino. Osmanų Turkija skelbė šventąjį karą kitatikiams ir grobdama jų kraštus plėtė savo imperiją. XIV a. ji užgrobė Bulgariją ir Serbiją (žr. piešinį kairėje), o 1453 užėmė Konstantinopolį, nutraukdama šimtmečius trukusį romėnų valdymą. Iš čia turkai patraukė į Graikiją ir ten įvedė savo valdžią.

VIDURAMŽIŲ MIESTAS

Viduramžių Europoje kai kurie miestai išliko iš romėniškojo laikotarpio, kiti išaugo iš kaimų arba buvo pastatyti naujai. XII a. įkurta daug naujų miestų. Vien tik Anglijoje ir Velse po normanų užkariavimų jų atsirado daugiau nei 100 (žr. 33 p.). Dauguma miestų buvo nedideli, juose gyveno iki 20 000 žmonių. Dideli svarbūs miestai turėjo katedras. Prieš XVI a. didžiausiame to meto Europos mieste Paryžiuje gyveno apie 80 000 žmonių.

Miesto sienos ir jo vidus

Viduramžių miestus paprastai saugojo juos supanti siena ir vartai. Miesto valdžia dažnai nenorėdavo jo plėsti, nes statyboms reikėjo lėšų ir laiko. Pavyzdžiui, Italijoje Florencijos miesto sienos statyba, pradėta 1290, truko 44 metus. Dėl to mieste dažnai trūkdavo vietos: namai buvo susigrūdę vienas prie kito, gatvelės ir skersgatviai – siauri.

Prekyba ir amatai

Viduramžių miestai turėjo prekyvietes, kuriose vyko prekyba ir mainai. Miestuose klestėjo ir amatai bei verslai. Nuo XIII a. amatininkai ir pirkliai būrėsi į sąjungas – cechus ir gildijas. Kai kurie meistrai garsėjo savo ypatingais gaminiais arba paslaugomis, pavyzdžiui, Italijoje Genuja – bankininkyste, Anglijoje Lavenhemas – vilnų gaminiais.

▽ Tipiškas viduramžių miestas. Miestai suskirstyti parapijomis. Kiekviena iš jų turėjo savo bažnyčią. Dauguma pastatų ir namų buvo mediniai.

VIDURAMŽIŲ MIESTAI

XI a. Paryžius tampa nuolatine Prancūzijos sostine.
1066 Normanai užkariauja Angliją. Įsikuria daug miestų.
XI a. pab. Vokietijoje apgyvendinamas Švarcvaldo ("Juodojo miško") rajonas. XI–XII a. įkuriami trys didoki miestai.
XII a. vid. Gotikos stiliaus pradžia architektūroje.
1194 Gotikos stiliumi atstatyta Šartro katedra.
XII a. Anglijoje ir Velse pastatyta per 100 naujų miestų.
1210 Pradėta statyti Reimso katedra.
apie 1290 Pradėta statyti Florencijos miesto (Italija) siena.

△▽ Buržė katedra (viršuje) vidurio Prancūzijoje buvo pastatyta XIII a. viduryje gotikos stiliumi. Dokumentuose miestai vartojo savo antspaudus. XIII a. antspaudas (apačioje) vaizduoja Prancūzijos šiaurės pakrantės miesto Graveleno globėją – šventąjį.

KELIONĖS IR PASIKEITIMAI

Nuo XV a. europiečiai leidosi ieškoti naujų žemių. Jose jie prekiavo su vietiniais gyventojais, bet dažnai jas ir užkariaudavo. Pačioje Europoje Anglijos pastangos užkariauti Prancūziją žlugo po 100 metų karo. Tolimuosiuose Rytuose, išvijus mongolų įsibrovėlius, suklestėjo Kinija.

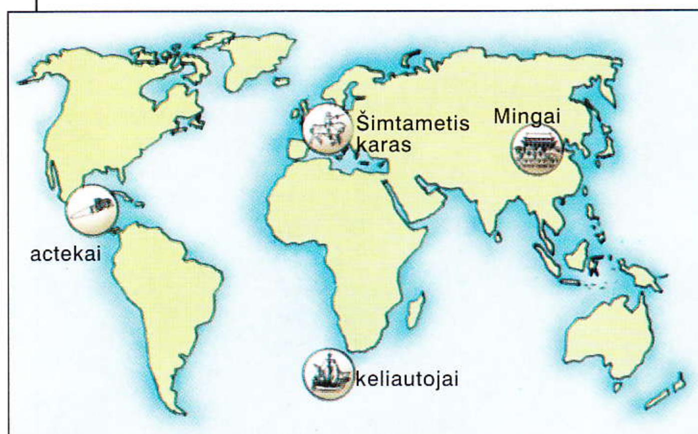
Europa ir Amerika

XIV a. pr. atsikraustę į Meksikos slėnį, actekai netrukus pagarsėjo kaip galingiausia šio krašto tauta. XV a. pab. jie jau valdė didžiulę imperiją. Pietų Amerikoje nuo 1483 inkų imperija, valdoma imperatoriaus Pačakučio, siekė nuo Kolumbijos iki Argentinos.

XVI a. pr. šias Amerikos civilizacijas sunaikino europiečiai. Portugalai, o ypač ispanai, keliavo per Atlantą ieškodami Amerikos. Pirmiausia į ją brovėsi pirkliai, paskui būriai karių, kurie masiškai žudė vietinius gyventojus arba vertė juos vergais. Be to, užkariautojai atnešė ligų. Hernandas Kortezas pradėjo actekų užkariavimą Meksikoje 1519, o Franciskas Pizaras iki 1534 užkariavo Peru inkus.

Nauja dinastija Kinijoje

XV a. įvyko posūkis ir Tolimųjų Rytų istorijoje. Iš Kinijos pagaliau buvo išvyti mongolai ir atsirado nauja dinastija (žr. 55 p. Bejdzingas Mingų dinastijos valdymo metu). Valdant Mingų imperatoriams, atsigavo kraštas, padaugėjo gyventojų, miestai pasipuošė gražiais pastatais. Suklestėjo prekyba ir amatai, prasidėjo kelionės jūromis ieškant naujų žemių. 1405 admirolas Čeng Ho nuplaukė į pietus iki Javos ir į vakarus iki Indijos ir Afrikos.

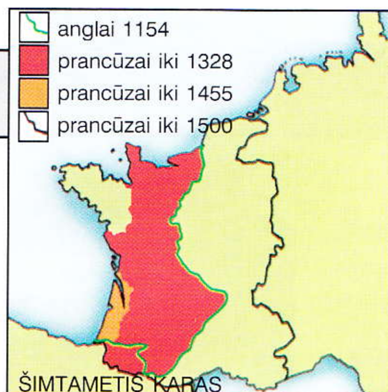
△ Išsibarsčiusios po pasaulį civilizacijos atrado viena kitą. Europiečiai plaukė į Ameriką, o kinai užmezgė ryšius su Azija, Afrika ir Artimaisiais Rytais. Tuo pat metu vyko ilgi ir žiaurūs karai tarp Anglijos ir Prancūzijos, Japonijoje. Kinai įsiveržė į Mongoliją ir Vietnamą.

1400–1450

1405–33 Kinų admirolo Čiu Fu diplomatinės kelionės į Javą, Indiją, Persiją, Arabiją ir Afriką.
1410 Lenkija (ir Lietuva – *red.*) nugali teutonų riterius Žalgirio (Tanenbergo) mūšyje.
1415 Anglai nugali prancūzus Azinkūro mūšyje.
1415 Portugalai užima Š. Afrikos miestą Seutą ir pradeda plaukioti palei Afrikos krantus.
1421 Kinijos sostinė perkeliama į Bejdzingą. Pailginama Didžioji kinų siena.
1428 Žana d'Ark pradeda kovą prieš anglų kariuomenę Prancūzijoje.
1428 Trijų miestų sąjunga padeda actekams valdyti Meksikos slėnį.
1431 Prancūzų dvasininkai, rėmę anglų pretenzijas į sostą, sudegina Žaną d'Ark ant laužo.
1436 Karolio VII valdymo metais prancūzai atsiima Paryžių.
1439 Oficialiai atsiskiria graikų ir rusų stačiatikių Bažnyčios.
1445 Portugalai pasiekia Kongo upės žiotis Centrinėje Afrikoje.
1445 Vokietis Johanas Gutenbergas išspausdina pirmąją Europoje knygą (Bibliją).

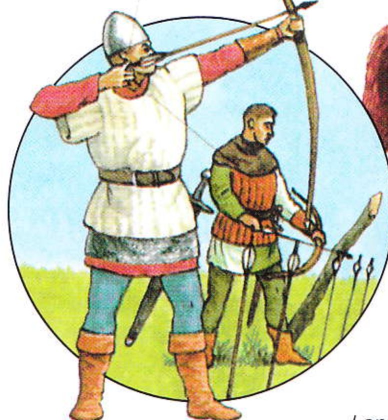
1450–1500

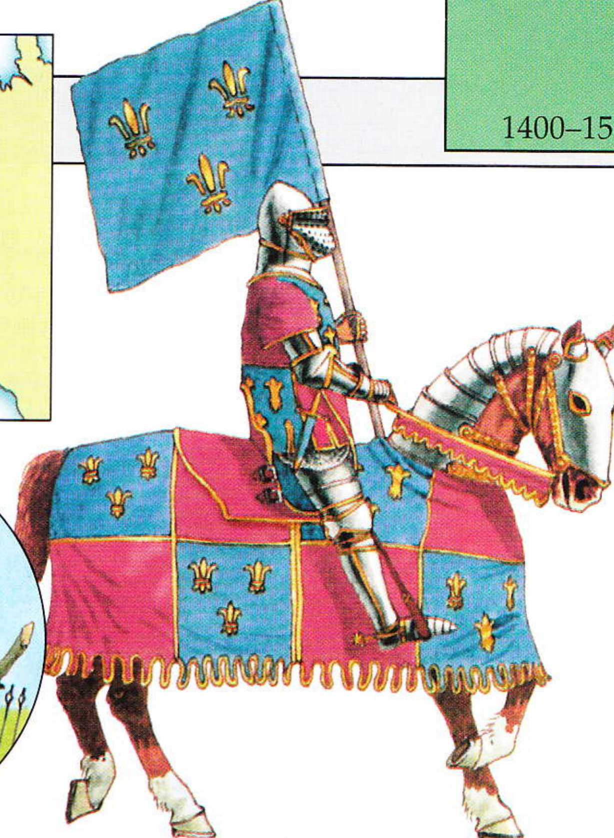
1453 Konstantinopolis pasiduoda Turkijai. Bizantijos imperijos pabaiga.
1453 Šimtamečio karo tarp Anglijos ir Prancūzijos pabaiga.
1474 Anglijoje Viljamas Kekstonas pradeda spausdinti knygas.
1477 Prasideda karai tarp Japonijos provincijų. Jie trunka šimtmetį.
1480 Ivanas III atsisako mokėti duoklę mongolams, išveja juos iš Maskvos ir pasiskelbia Rusijos caru.
1486 Actekai plečia savo valdas į Gvatemalos ir Ramiojo vandenyno pusę.
1487 Portugalas Bartolomėjus Diasas apiplaukia Afrikos Gerosios Vilties kyšulį.
1492 Krikščionys atkariauja Grenadą, paskutinę musulmonų tvirtovę Ispanijoje.
1492 Kristupas Kolumbas iš Europos pasiekia Bahamų salas.
1494 Ispanija ir Portugalija pasirašo sutartį ir pasidalija Naująjį Pasaulį.
1497 Portugalas Vaskas da Gama pro Gerosios Vilties kyšulį nuplaukia į Indiją.
1499 Amerigas Vespučis pradeda tyrinėti P. Amerikos pakrantes.

ŠIMTAMETIS KARAS

Šimtamečiu karu vadinami žygiai ir mūšiai tarp anglų ir prancūzų, vykę 1337–1453. 1339 Eduardas III užpuolė Prancūziją ir laimėjo nemažai kautynių. Jo įpėdinis Henrikas V iškovojo pergales garsiuose mūšiuose ties Azinkūru ir Harfleru. Ilgą laiką prancūzai negalėjo atsilaikyti prieš anglų iš toli šaudomų strėlių krušą. Bet ilgainiui jie anglus išvijo.

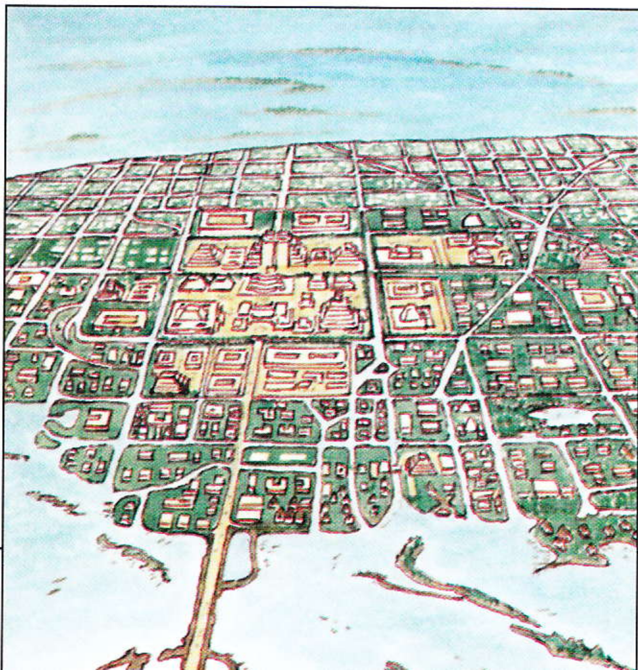

Lankininkai ir raitas riteris su Šimtamečio karo laikų vėliava

ACTEKAI

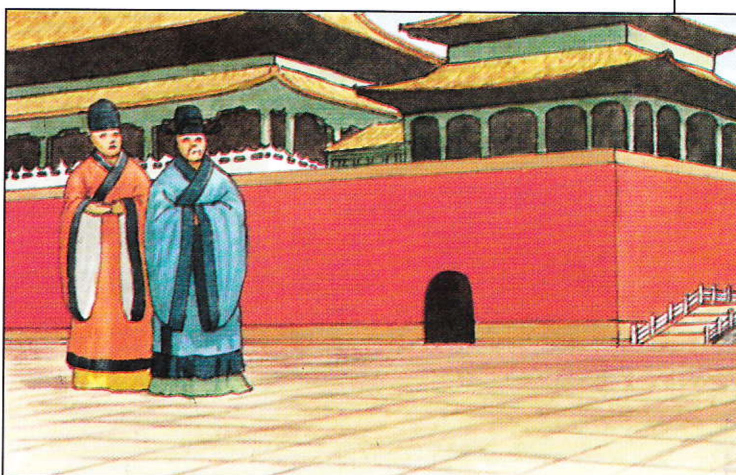
Pasak pačių actekų, XIV a. pradžioje jie atvyko iš šiaurės į Meksikos slėnį prie Tekskoko ežero. Paskui 1345 jie apsigyveno kai kuriose Tekskoko ežero salose ir pasistatė Tenočtitlano miestą. Kariaudami su kitomis tautomis jie taip sustiprėjo, kad 1428 jau valdė visą Meksikos slėnį. Iki XVI a. actekų valdoma imperija turėjo 10 000 000 gyventojų. Actekai daug kariavo. Dalį karo belaisvių jie paaukodavo dievams. Jų sostinė Tenočtitlanas (žr. piešinį apačioje) turėjo per 500 000 gyventojų, o apie 60 000 žmonių čia kasdien atvykdavo prekiauti.

Actekų sostinė Tenočtitlanas

BEJDZINGAS – MINGŲ DINASTIJOS SOSTINĖ

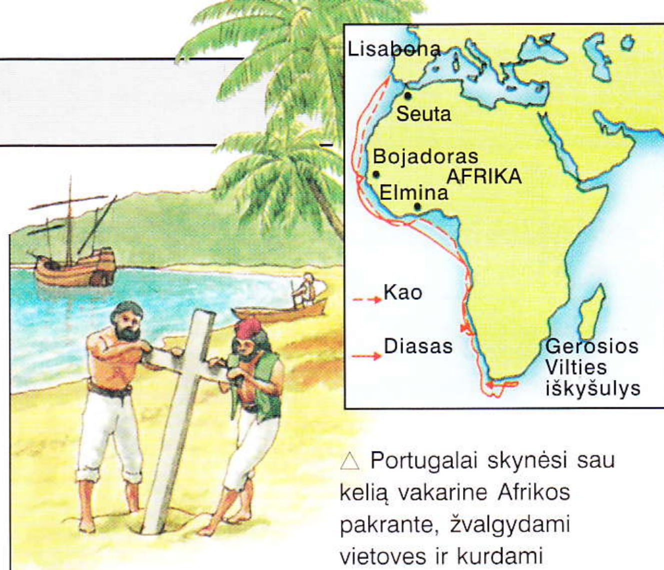
1368 Kinijos budistų vienuolis Ču Juančangas nuvertė mongolų valdžią ir Nankine įkūrė Mingų dinastiją. Per 20 metų jos valdovai mongolus galutinai išvarė iš Kinijos. Trečiasis Mingų dinastijos imperatorius Jang Le nusprendė perkelti sostinę į Bejdzingą. Po 1404 miestas buvo perskirtas į tris uždaras sienų apsuptas dalis. Išorinėje dalyje, vėliau vadintoje Kinų miestu, buvo daug namų ir šventyklų. Didžiuliai vartai šiaurinėje miesto sienoje vedė į vidinį miestą. Jo centre buvo Uždraustasis miestas – sienomis apjuosta teritorija, skirta pačiam imperatoriui.

Bejdzingas. Uždraustasis miestas

Europa kariauja

Europoje tęsėsi nepabaigiami karai. Ilgiausiai kariavo Anglija su Prancūzija. Viljamo Užkariautojo įsiveržimas į Angliją 1066 buvo suvienijęs šalis abipus Lamanšo, tačiau kovos dėl valdžios nesiliovė. 1337, kai Anglijos karalius Edvardas III pareiškė, kad jis esąs ir teisėtas Prancūzijos karalius, prasidėjo Šimtametis karas. 1356 karalius Edvardas ties Puatjė paėmė į nelaisvę Prancūzijos karalių ir privertė jį atiduoti didelę dalį Prancūzijos. Tai buvo įtvirtinta 1360 sutartimi. Prancūzai savo šalį pradėjo atsikariauti tik po 1429, kai apgultą Orleano miestą išvadavo jaunos kaimo mergaitės Žanos d'Ark vadovaujama kariuomenė. Iki 1453 anglams beliko tik Kalė uostas ir Lamanšo salos.

Portugalų keliautojai Afrikoje

△ Portugalai skynėsi sau kelią vakarine Afrikos pakrante, žvalgydami vietoves ir kurdami kolonijas.

PORTUGALAI AFRIKOJE

Portugalai norėjo prekiauti su Afrika auksu ir vergais, tačiau bijojo ten jau įsitvirtinusių musulmonų. 1415 portugalai užėmė Š. Afrikos miestą Seutą, paskui žvalgė vakarinę Afrikos pakrantę. Iki 1482 jie jau buvo pastatę Elminoje nemažai įtvirtintų prekyviečių. XV a. pab. į Portugalijos sostinę Lisaboną iš Afrikos kasmet būdavo atgabenama po 10 000 vergų.

VAKARŲ EUROPA

1400–08 Oveino Glindvoro vadovaujamas Velsiečių sukilimas prieš anglų valdžią.
XV a. pr. Škotijos karalius Džeimsas I išbūna anglų nelaisvėje Londone 18 metų.
1415 Anglai nugali prancūzus ties Azinkūru.
1423 Prasideda 30 metų karas tarp Milano ir Florencijos.
1431 Anglams palankūs prancūzų dvasininkai sudegina ant laužo Žaną d'Ark.
1431 Anglijos karalius Henrikas VI Paryžiuje karūnuojamas Prancūzijos karaliumi.
1436 Karolio VII vadovaujami prancūzai atsiima Paryžių.
1450 Valdant karaliui Džeimsui II, Škotijoje įsteigiamas Glazgo universitetas.
1453 Baigiasi Šimtametis karas tarp Anglijos ir Prancūzijos.
1455–80 Karai dėl Anglijos sosto (vad. Rožių karai).
1485 Henrikas Tiudoras tampa pirmuoju Tiudorų dinastijos Anglijos karaliumi.
1492 Krikščionys atkovoja paskutinę Ispanijos musulmonų tvirtovę – Grenadą.

Š. IR R. EUROPA

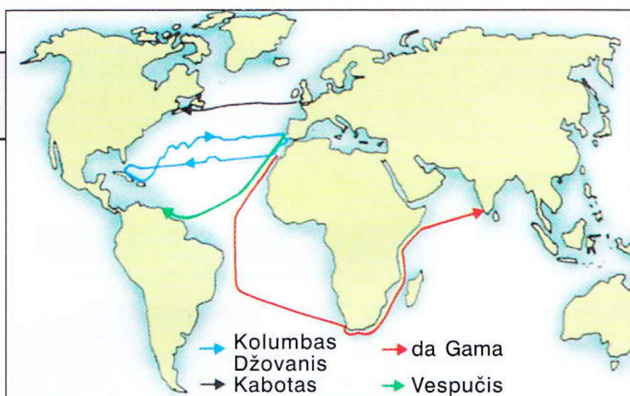
1410 Lenkija (ir Lietuva – *red.*) Žalgirio (Tanenbergo) mūšyje nugali Kryžiuočių ordiną.
1437 Albertas II Habsburgietis tampa Vokietijos, 1438 – Bohemijos ir Vengrijos karaliumi.
1439 Atsiskiria graikų ir rusų stačiatikių Bažnyčios.
1445 Vokietis Johanas Gutenbergas išspausdina pirmąją Europoje knygą (Bibliją).
1453 Konstantinopolis atitenka Osmanų Turkijai. Bizantijos imperijos pabaiga.
1456 Osmanai užgrobia Atėnus.
1459 Osmanai nugali Serbiją.
1460 Osmanai užima Graikijos Peloponeso sritį.
1462 Rusiją pradeda valdyti Ivanas III, vedęs Bizantijos kunigaikštytę Sofiją.
1478 Osmanai užkariauja Albaniją.
1478 Ivanas III užkariauja Novgorodą.
1480 Ivanas III atsisako mokėti mongolams duoklę, išvaro juos iš Maskvos ir pasiskelbia Rusijos caru.

AFRIKA

1415 Portugalai užgrobia Seutos miestą Š. Afrikoje.
1416 Venecijiečiai nugali turkus ties Galipoliu.
1422 Turkai pirmąkart apgula Konstantinopolį.
XV a. pr. Portugalų kolonijos Madeiroje.
1434 Portugalai Afrikoje žvalgo Bojadoro kyšulio pietinę dalį.
XV a. vid. Songajų karalystė V. Afrikoje. Timbuktu miesto universitetas.
1451–81 Turkų sultono Mehmedo II valdymas.
1471 Portugalas Diogas Kao pasiekia Kongo upės žiotis.
1487 Portugalas Bartolomėjus Diasas apiplaukia Gerosios Vilties kyšulį.
1490 Pakrikštijamas Kongo karalius Nzinga Nkuvu.
1497 Portugalas Vaskas da Gama pro Gerosios Vilties kyšulį nuplaukia į Indiją.

AZIJA, TOLIM. RYTAI

XV a. pr. Kambodžoje žlunga Chmerų valstybė.
1405–33 Kinų admirolo Čeng Ho diplomatinės kelionės į Javą, Indiją, Persiją, Arabiją ir Afriką.
1409 Kinų karvedžio Ču Fu žygis prieš mongolus.
1421 Kinijos sostinė perkeliama į Bejdzingą. Pailginama Didžioji Kinų siena.
1428 Kinai išvaromi iš Vietnamo.
1420–30 Kinija užmezga prekybos ryšius su Vakarais.
XV a. vid. Pradeda irti Timūro (Tamerlano) imperija.
1448–49 Kinijoje per sukilimą prieš Mingus žūva 1 000 000 žmonių.
1449 Kinai įsiveržia į Mongoliją. Valdovas paimamas į nelaisvę.
1471 Vietnamas plečia savo valdas į pietus.
1477 100 metų trukusių karų tarp Japonijos provincijų pradžia.
1498 Pirmasis dantų šepetėlio aprašymas kinų enciklopedijoje.
1500 Vidžanagaros imperija užvaldo P. Indiją.

◁ Pirmųjų žvalgybinių kelionių jūromis tikslas buvo surasti naujų kraštų prekybai. Vėliau europiečiai plaukė užkariauti Naujojo Pasaulio.

KELIAUTOJAI IR ATRADIMAI

XV a. keletas Europos šalių ėmė organizuoti žvalgybines jūrų keliones. 1497 portugalų jūreiviai, vadovaujami Vasko da Gamos, pirmieji apiplaukė P. Afrikos Gerosios Vilties kyšulį, o paskui nuplaukė į Indiją. Čia jie susipažino su kinų pirkliais, sužinojo apie jų laivus – džonkas. Ispanija pasamdė Kristupą Kolumbą, kad šis atrastų jūrų kelią į Indiją ir Kiniją. Plaukdamas į vakarus, Kolumbas 1492 atrado Bahamų salas netoli Centr. Amerikos (manė, jog tai V. Indija). Anglų ekspedicija, vadovaujama italo Džovanio Kaboto, perplaukė Atlanto vandenyną ir 1497 pasiekė Niufaundlendą (dabar Kanada). Šiuos kraštus Vakaruose europiečiai pavadino Naujuoju Pasauliu. 1494 portugalai ir ispanai nusprendė šį pasaulį pasidalyti tarpusavyje.

▽ Kristupas Kolumbas buvo italas iš Genujos, kurį 1492 ispanai pasamdė surasti vakarų kelią į Indiją.

AMERIKA

apie 1400 Grenlandijoje ištuštėjusios norvegų gyvenvietės.
1428 Trijų miestų sąjunga leidžia actekams valdyti Meksikos slėnį.
1438–63 Inkų imperijos pirmas išsiplėtimas.
1440–68 Valdant Montesumai I actekai išplečia savo teritoriją iki Meksikos įlankos.
1463–71 Inkų valdovas Topa Inka užkariauja Peru šiaurines pakrantes, sunaikina Čimu karalystę.
1486–1502 Actekų imperija pasiekia Ramųjį vandenyną ir Gvatemalą.
1492 Kristupas Kolumbas iš Europos nuplaukia į Bahamus ir įkuria bazę Espanjoloje (dab. Santo Domingas).
1493 Inkai veržiasi į šiaurę, į Kolumbiją. Kvito mieste pastatoma antroji inkų sostinė.
1499–1502 Amerigas Vespučis tyrinėja P. Amerikos pakrantę. Jo vardu ir pavadinta Amerika

ATRADIMAI

Portugalija
1397 Kanarų salos.
1415 Užkariauta Seuta.
1420 Madeira.
1427 Azorų salos.
1460 Siera Leonė.
1487 Bartolomėjus Diasas pasiekia Gerosios Vilties kyšulį.
1498 Vaskas da Gama pasiekia Indiją.
1500 Brazilija.
1510 Goa.
1528 Mombasa.

Ispanija
1492 Kolumbas atplaukia į tariamąją V. Indiją, o 1502 – į Meksiką.

Italija
1499 Vespučis pasiekia P. Ameriką, išžvalgo Amazonės žiotis ir vyksta į šiaurę, į tariamąją V. Indiją.

Anglija
1497 Džovanis Kabotas vadovauja ekspedicijai, skirtai išžvalgyti vad. Naujosios Škotijos pakrantę iki Niufaundlendo.

I CHRONOLOGINĖ LENTELĖ

PASAULIO RELIGIJOS

Šioje knygoje aprašytuoju laikotarpiu atsirado daugelis pasaulio religijų. Apie kai kurias iš jų dabar žinome labai mažai, bet kitos tebėra svarbios ir šiandien.

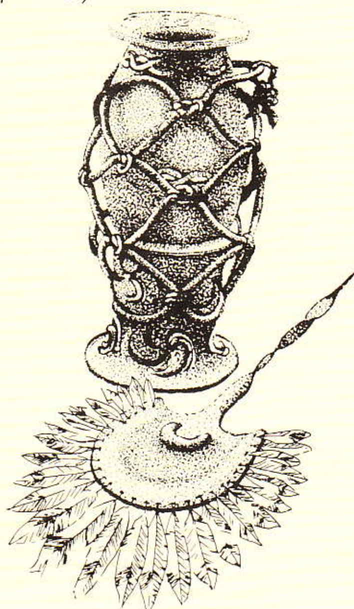
Krikščionybė
Jėzaus Kristaus sekėjai skleidė krikščionybę visame romėnų pasaulyje, nepaisydami valdžios priešinimosi ir baisaus persekiojimo. 313 Romos imperatorius Konstantinas paskelbė krikščionybę valstybine romėnų religija. Ją platino misionieriai, kurdami krikščionių bendruomenes, bažnyčias ir vienuolynus. XI a. pab. Vakarų krikščionys pradėjo kryžiaus žygius prieš musulmonus Viduržemio jūros r. pakrantėje. Iš pradžių jie ėjo išvien su Bizantijos imperijos krikščionimis, bet vėliau jų pažiūros išsiskyrė. 1054 po nesutarimų tarp popiežiaus Leono IX ir Konstantinopolio patriarcho Bažnyčia suskilo į dvi dalis. Krikščionių stačiatikių bažnyčios centru tapo Konstantinopolis, o katalikų – Roma.

Islamas
Žodis *islam* reiškia „paklusnus dievui". Islamą sukūrė Mahometas, gimęs 570 Mekoje. Jis pradėjo skelbti, kad yra tik vienas tikras Dievas. Pabėgęs į Medinos miestą, Mahometas subūrė musulmonų bendruomenę. Prieš Mahometo mirtį 632 beveik visa jo gimtoji Arabija jau buvo priėmusi islamo tikėjimą. Islamo išpažinėjai musulmonai plėtė savo religiją ir imperiją jėga. Jie kėlė pavojų Europoje ir Viduržemio jūros šalyse susikūrusioms civilizacijoms. Net ir XVI a. pab. krikščioniškos valstybės dar turėjo jungtis į „Šventąją Sąjungą" prieš musulmonus. Vakarų Graikijoje įvykusiame Lepanto mūšyje jos nugalėjo turkų laivyną.

Budizmas
Sidhartos Gautamos Budos religiją, kurią jis sukūrė VI a. pr. Kr., ir dabar išpažįsta milijonai žmonių visame pasaulyje. Ji yra grindžiama „karmos" idėja. Tai reiškia, kad už gerus ar blogus darbus žmogui atlyginama per reinkarnaciją (vėl gyvenant kito žmogaus ar gyvulio gyvenimą). Po Budos mirties 483 pr. Kr. jo sekėjai Budos mokymui ir idėjoms skleisti įkūrė budistų vienuolių ordiną. Budistų religija paplito daugiausia Rytuose.

AFRIKA

V a. pr. Į pietus nuo Sacharos kuriasi pirmieji miestai.
429 Į romėnų provinciją Š. Afrikoje įsiveržia vandalai.
V a. vid. V. Afrikoje noko tautelė naudoja geležį.
VI a. pr. Į P. Afriką atsikrausto bantai. Jie gano bandas, naudoja geležį.
533 Sėkmingas romėnų žygis prieš vandalus.
VII a. pr. Gana – pirmoji Afrikos valstybė.
618 Persai užkariauja Egiptą.
698 Š. Afrikos pakrantėje arabai užkariauja Kartaginą. Afrikos pakrančių gyventojai priima islamą.

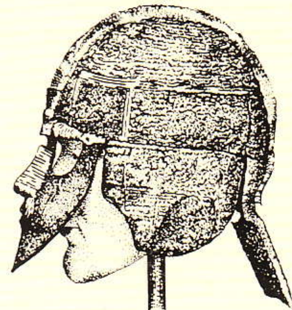
Bronzinis indas iš V. Afrikos (apie IX a.)

Vėduoklė su variniu kotu iš V. Afrikos (apie IX a.)

VIII a. pr. Arabai prekiauja su Afrikos miestais į pietus nuo Sacharos dykumos.
711 Musulmonai užvaldo visą Š. Afriką.
VIII a. pab. Musulmonų Idrisidų dinastija viešpatauja Maroke.
IX a. pr. Įsikuria V. Afrikos karalystės. Prekyba į šiaurę nuo Sacharos dykumos.
909 Arabų valstybėse Š. Afrikoje valdžią paima Fatimidų dinastija.
999 Bagauda – pirmasis Kano karalius Nigerijoje.
XI a. pr. Islamo įtaka plinta V. Afrikoje ir palei Nilą, Nubijoje.
XI a. pr. Klesti V. Afrikos prekybiniai miestai.

EUROPA

V a. vid. Britanijoje apsigyvena saksai, anglai ir jutai.
451 Atilos vadovaujami hunai pralaimi š. r. Prancūzijoje.
455 Romą apiplėšia vandalai.
475–76 Romulas Augustulas – paskutinis V. Romos imperatorius.
488 Ostgotai įsiveržia į Italiją.
493 Ostgotų karalius Teodorikas įkuria savo sostinę Ravenoje (Italija).
527 Justinianas su žmona Teodora Konstantinopolyje karūnuojami imperatoriais.
534 Slavai ir bulgarai puola R. Romos imperiją.
552 R. Romos imperijos kariuomenė vėl užima p. Ispaniją.
560 Airių vienuolis Kolamba Škotijoje, Ijono saloje, įkuria bažnyčią.
568 Lombardai įsiveržia į Italiją.
597 Popiežius Grigalius I siunčia Augustiną į Angliją skleisti krikščionybės.
613 Jeruzalė pasiduoda persams.
625 Saton Hu pilkapyje palaidojamas karo laivas. Britanijos karaliaus Redvaldo mirtis.

Šalmas iš Saton Hu pilkapio (625)

664 Vitbio sinodas paskelbia, kad Anglijos bažnyčia klausys Romos popiežiaus.
674–78 Musulmonų kariuomenė apgula Konstantinopolį.
697 Š. Afrikoje musulmonai perima valdžią iš Bizantijos.
698 Lindisfarno evangelijos – pirmosios psalmės anglosaksų kalba.
717 Bizantijoje prasideda kova „už" ir "prieš" religinius paveikslus – ikonas.
751 Prancūzijos karalius Pipinas III – Karolingų dinastijos pradininkas.
771 Karolis Didysis tampa vieninteliu frankų valdovu.
787 Nikėjos Taryba leidžia bažnyčiose kabinti ikonas.
793 Pirmoji rašytinė žinia apie vikingų antpuolį Anglijoje.
VIII a. pab. Frankai kuria pasienio zonas Ispanijoje ir Panonijoje.
800 Popiežius karūnuoja Karolį Didįjį Šventosios Romos imperijos imperatoriumi.
862 Krikščionių misija į Moraviją.
X a. vid. Įkuriama Lenkijos valstybė.

AZIJA IR RUSIJA

480 Hunai įsiveržia į Guptų imperiją Indijoje.
VI a. vid. Iš Mongolijos išvaromi avarai.
VII a. pr. Turkai ir persai pristabdo hunų veržimąsi į rytus.
VI–VII a. P. Indijoje susikuria Palavų valstybė.
715 Musulmonų kariuomenė nugali Sindo valstybę š. r. Indijoje.
736 Delio miesto pirmtako Dilikos įkūrimas.
740 Čalukjų dinastija P. Indijoje perima valdžią iš Palavų dinastijos.
751 Musulmonai sutriuškina kinų armiją Vidurinėje Azijoje.
862 Vikingas Riurikas Rusioje įkuria Novgorodą.

Vikingų iškalinėtas akmuo (Švedija, IX a. vid.)

866 Krikščionybės užuomazgos Rusioje.
X a. vid. Rusioje plinta krikščionybė.
X a. pab. Įsikuria Kijevo Rusios valstybė.
X a. pab. Čolų valstybė Indijoje.

AMERIKA

VI a. Brazilijos miškuose pradedama verstis žemės ūkiu.
VI a. Tulės medžiotojai (eskimų protėviai) atvyksta į Aliaską.
VII a. Tiahuanakas – religinis centras Anduose.
VII a. Majų civilizacijos suklestėjimas.

Majų šventasis paveikslas, iškaltas akmenyje (VII a. vid.)

VII–VIII a. Š. Amerikos upių slėniuose kuriasi miestai ir miesteliai.
VII a. vid.–VIII a. vid. Nyksta Teotihuakano miestas.
VIII a. Atstatomas majų Tikalo miestas.
VIII a. Anasazai Š. Amerikos pietvakariuose pradeda statyti dideles gyvenvietes.

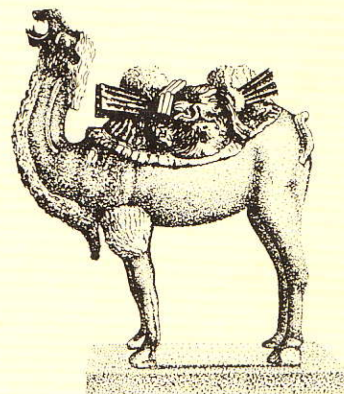

Anasazų dailei būdingas rankos ir akies motyvas (VIII a. vid.)

IX a. Nyksta majų civilizacija.
IX a. Š. Amerikoje pirmą kartą panaudojami lankas ir strėlė.
IX a. Mogolonai Niu Meksike kuria žemdirbių kaimus.
IX a. Dorsito kultūros radiniai Grenlandijoje ir š. r. Kanadoje.
X a. Anasazai statosi uolų būstus – pueblus.
947 Pasak actekų legendų, gimsta dievas Kecalkoatlis.
X a. vid. Įkuriamas toltekų miestas Tula.
X a. pab. Iš Islandijos vikingai pasiekia Grenlandiją ir kuria kolonijas.
XI a. Šiaurės irokėzų kaimai nusidriekia iki Šv. Lauryno upės ir Didžiųjų ežerų.
XI a. Vikingų gyvenvietės Labradore ir Niufaundlende.

KINIJA IR AUSTRALAZIJA

V a. Velykų ir Havajų salose apsigyvena polineziečiai.
IV–VI a. Pietų ir Šiaurės dinastijų laikotarpis Kinijoje. Š. Kinijoje susikuria Toba Vei imperija.
VI a. vid. Japonijoje plinta iš Kinijos atėjęs budizmas.
581 Karvedys Jang Chienas suvienija Kiniją ir pradeda Sui dinastiją.
605–610 Kinijoje iškastas kanalas, jungiantis Jangdzės ir Chvangchės upes.
606 Į darbą priimamų valstybės tarnautojų raštiška apklausa Kinijoje.
607 Tibetas susijungia į vieną valstybę.
618 Kinijoje prasideda Tangų dinastija.

Tangų dinastijos laikų molinis kupranugaris (VIII a.)

624 Budizmas tampa Kinijos valstybine religija.
645 Budizmas pasiekia Tibetą.
VII a. vid. Žinios apie pirmuosius Polinezijos salų, išskyrus Naująją Zelandiją, gyventojus.
695 Mongolai įsiveržia į Kiniją.
IX a. vid. Kinijoje persekiojami budistai.
868 Kinijoje išspausdinama pirmoji pasaulyje knyga.
X a. pr. Mongolai skverbiasi į Vidaus Mongoliją (dab. Kinija) ir Š. Kiniją.
939 Vietnamas tampa nepriklausomas nuo Kinijos.
960 Sungų dinastija suvienija centrinę ir pietinę Kiniją.
XI a. pr. Žinios apie pirmuosius Naujosios Zelandijos gyventojus.
XI a. pr. Velykų saloje pastatomos milžiniškos skulptūros.
XI a. pr. Kinai per karą vartoja paraką.

II CHRONOLOGINĖ LENTELĖ

RAŠTO PAMINKLAI IR RAŠTAS

Senovės tautų rašto paminklai yra svarbus istorijos tyrimo šaltinis. Bet daugelį jų sunku suprasti. Šiandien jau išaiškinta majų vartota datų sistema, nors jų kalendorius, palyginus su mūsiškiu, prasideda 3114 pr. Kr. Tačiau vis dar sunku suprasti jų raštą, nes žodžius ir frazes majai reiškė piešinėliais.
Daugelis kitų viduramžių rašto paminklų yra lengvai suprantami. Dokumentus, įrašus, aprašymus galima išversti, jei jie parašyti lotyniškai, arabiškai ar kiniškai. Lotynų kalba (ja kalbėjo romėnai) buvo vartojama visoje Romos imperijoje, o kai kuriose provincijose ji net išstūmė vietines kalbas. Vakaruose nuo anglosaksų laikų ši kalba buvo ir visuotinė Krikščionių bažnyčios kalba. Ji turėjo tokią didelę įtaką anglų kalbai, kad daugiau nei pusė angliškų žodžių yra kilę iš lotyniškų. Kitos Vakarų Europos kalbos, pavyzdžiui, prancūzų, italų, ispanų taip pat yra labai paveiktos lotynų kalbos. Štai kaip skamba žodis „šeima" įvairiomis kalbomis:
lotyniškai – *familia*
angliškai – *family*
itališkai – *famiglia*
ispaniškai – *familia*
prancūziškai – *famille*.
Daugelis tautų vartoja žodį *july* (ar į jį panašų): prancūzai – *juillet*, italai – *luglio* (tariama „juljo"). Visi šie žodžiai reiškia septintąjį metų mėnesį ir yra kilę iš romėniško vardo *Julius* (Cezaris). Mūsų dabar vartojami „arabiški" skaitmenys buvo sugalvoti Guptų valstybėje Indijoje, o į Vakarus atvežti arabų pirklių.
Daug senovės kalbų liekanų randama vietovardžiuose. Vieni Anglijos vietovardžiai yra anglosaksų kilmės, pavyzdžiui, *Chelmsford* (Čelmsfordas; *ford* – „upės perkėla"), *Boxworth* (Boksvortas; *worth* – „aptverta žemė"). Kitų vietovardžių sudėtines dalis paliko vikingai, pavyzdžiui, — *thorpe* („nedidelė gyvenvietė") arba – *wick* („įlanka", „fiordas").
Kalbos patyrė ir Bizantijos imperijos poveikį. Tai matyti ir šiandien. Imperatorius Heraklijus, atėjęs į valdžią 610, išaukštino graikų kalbą. 862 šv. Kirilas ir šv. Metodijus su krikščioniška misija nuvyko į Moraviją. Kirilas pakeitė graikų abėcėlę ir pritaikė ją senajai slavų kalbai. Nuo to laiko pakeistą "kirilicos" abėcėlę kai kurios slavų kalbos, pavyzdžiui, rusų kalba, tebevartoja iki šiol.

AFRIKA

1052 Musulmonai puola Ganą.
1054 Musulmonai užkariauja V. Afriką.
1174 Saladinas pradeda Ajubidų dinastiją.
XIII a. Etiopijoje statomos uolose iškirstos bažnyčios.
XIII a. V. Afrikoje iškyla Malio karalystė.
XIII a. Nigerijoje hausai kuria miestus valstybes.
XIII a. vid. Š. Afrikoje berberai įkuria daug valstybių. Europiečiai jas vadina Barbarų Pakrante.
XIV a. Nigerijoje iškyla Benino karalystė.
1324 Malio karalius Mansa Musa aplanko Kairą.
1397 Portugalai pasiekia Kanarų salas.
1415 Š. Afrikoje portugalai užima Seutos miestą ir pradeda jūrų keliones palei Afrikos pakrantes.
1434 Portugalai žvalgo Bojadoro kyšulio pietinę pakrantę.
1445 Portugalai pasiekia Kongo upės žiotis.
XV a. vid. V. Afrikoje susikuria Songajų valstybė. Įkuriamas Timbuktu universitetas.
1471 Portugalai užkariauja Tanžerą.
1487 Bartolomėjus Diasas apiplaukia Gerosios Vilties kyšulį.
1497 Portugalas Vaskas da Gama pro Gerosios Vilties kyšulį nuplaukia į Indiją.

Vaskas da Gama (1462–1524)

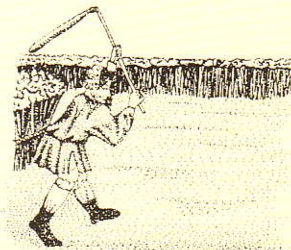
EUROPA

XI a. pr. Danų karalius Kanutas valdo Angliją, Daniją ir Norvegiją.
1066 Normanai įsiveržia į Angliją.

Bajo gobelenas (XI a. pab.)

1096 Pirmasis krikščionių kryžiaus žygis prieš musulmonus.
1099 Kryžiuočiai užima Jeruzalę.
1119 Įsteigtas Bolonijos universitetas.
1187 Egipto sultonas Saladinas atkovoja Jeruzalę.
XIII a. Statomos gotikinės katedros.
1202 Į Europą patenka arabiški skaitmenys.
1215 Anglų baronai priverčia karalių Joną Bežemį pasirašyti Didžiąją laisvių chartiją.
1309 Popiežius perkelia savo būstinę iš Romos į Avinjoną Prancūzijoje.
1337 Šimtamečio karo tarp Anglijos ir Prancūzijos pradžia.
1347 Europoje siaučia maras.
XIV a. vid. Europoje pirmą kartą panaudojami šaunamieji ginklai.
1358 Valstiečių sukilimas Prancūzijoje.
1381 Valstiečių sukilimas Anglijoje.
1415 Anglai nugali prancūzus Azinkūro mūšyje
1428 Žana d'Ark sudeginama ant laužo.
1445 Pirmoji spausdinta knyga Europoje.

Knygos iliustracija (Prancūzija, XV a. pab.)

1453 Konstantinopolis pasiduoda turkams.
1455–80 Rožių karai Anglijoje.
1492 Krikščionių kariuomenė susigrąžina paskutinę musulmonų tvirtovę Ispanijoje – Grenadą.

AZIJA IR RUSIJA

XI a. vid. Nyksta Kijevo Rusia, iš Azijos veržiasi klajokliai.
1162 Gimsta Temudžinas (vėliau vadintas Čingischanu).

Čingischanas (1162–1227)

1206 Indijoje, Delio mieste, įkuriamas musulmonų sultonatas.
1206 Čingischanas suvienija mongolų gentis.
1227 Čingischanas miršta. Keturi jo sūnūs pasidalija Mongolų imperiją.
1236 Mongolai nukariauja Volgos–Kamos bulgarus.
1242 P. Rusijoje įsikuria mongolų Aukso Orda.
1328 Kunigaikštis Ivanas I pradeda plėsti Maskvą.
1341 Azijoje prasideda maras.
1439 Atsiskiria graikų ir rusų stačiatikių bažnyčios.

Ivanas III (1440–1505)

1480 Ivanas III atsisako mokėti mongolams duoklę ir pasiskelbia Rusijos caru.
1500 P. Indiją užvaldo Vidžanagaros imperija.

AMERIKA

XII a. Anasazai saugiose vietose statosi gyvenvietes.
XII a. vid. Anasazai – galingiausia tauta Š. Amerikos pietvakariuose.
XIII a. pr. Centrinėje Amerikoje, Jukatano pusiasalyje, nyksta majų civilizacija.
XIII a. Įkuriamas pirmasis legendinis inkų miestas Kuskas.
XIII a. pr. Actekų stiprėjimo pradžia.
XIV a. Apleidžiamos uolų gyvenvietės – pueblai.
XIV a. vid. Actekų civilizacijos suklestėjimas.
XIV a. vid. Sparčiai plečiasi inkų imperija.

Susižinojimui inkų vartotas mazgų raštas (XV a. vid.)

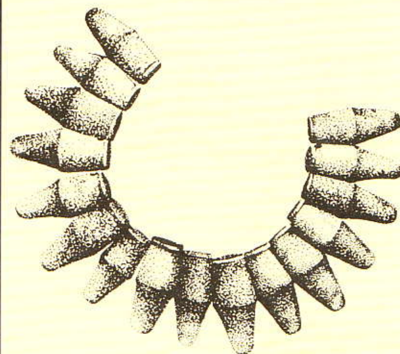
1492 Kristupas Kolumbas pasiekia Bahamus.
1494 Ispanija ir Portugalija pasidalija Naująjį Pasaulį.
1499 Amerigas Vespučis pradeda tyrinėti P. Amerikos pakrantę. (Amerika pavadinta jo vardu.)

Kristupas Kolumbas (1451–1506)

KINIJA IR AUSTRALAZIJA

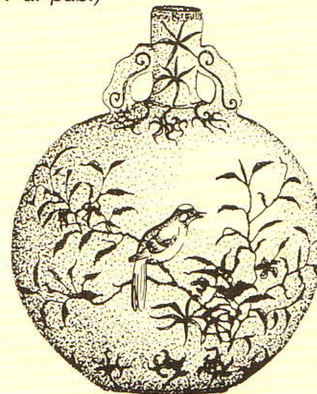
1044 Įkuriama pirmoji Birmos valstybė.
1211 Čingischanas vadovauja mongolų įsiveržimui į Kiniją.
1215 Mongolai užima Bejdzingą.
1264 Chanas Chubilajus Kinijoje įkuria Juanių dinastiją.
1275 Iš Venecijos į Kiniją atvyksta Markas Polas.
1279 Mongolai užkariauja pietinę Kiniją.
1307 Pirmasis krikščionių arkivyskupas Bejdzinge.

Maorių kaklo papuošalas (XIV a)

XIV a. vid. Maoriai statosi įtvirtintas gyvenvietes Naujojoje Zelandijoje.
1368 Kinijoje įkuriama Mingų dinastija.

Mingų dinastijos laikų porceliano vaza (XIV a. pab.)

XVa. pr. Žlunga Chmerų valstybė Kambodžoje.
1421 Kinijos sostinė perkeliama į Bejdzingą.
1428 Kinai išvaromi iš Vietnamo.
1477 Apie 100 metų trukusių karų tarp Japonijos provincijų pradžia.
1498 Pirmasis dantų šepetėlio aprašymas kinų enciklopedijoje.

ŽODYNĖLIS

AD – lot. žodžių *Anno Domini* („Viešpaties metai") santrumpa, vartojama metams po Kristaus gimimo žymėti.

archeologas – mokslininkas, kuris renka ir aiškina praeities liekanas, išlikusias žemės paviršiuje ar po žeme.

Aukso Orda – totorių mongolų valstybė, XIII a. pr., įkurta Rusijoje Čingischano giminaičio chano Batijaus. XV a. suskilo į keletą chanatų.

barbarai – vardas, kuriuo sen. graikai ir romėnai vadino svetimšalius.

bažnyčia – **1.** Krikščionių religinė organizacija. **2.** Krikščionių maldos namai.

Bizantija – IV–XV a. valstybė, atsiradusi suskilus Romos imperijai. Sostinė Konstantinopolis.

bretvalda – anglosaksų titulas Britanijoje, reiškiantis „aukščiausias valdovas".

budizmas – Sidhartos Gautamos įkurta religija.

Centrinė Amerika – Š. Amerikos žemyno dalis, esanti tarp Meksikos ir Panamos.

chanas – viduramžiais – tiurkų, mongolų genties, ordos vadas; vėliau valstybės valdovas.

civilizacija – organizuota visuomenė, turinti brandžią savimonę, pakankamai turtinga, kad galėtų daryti įtaką didelei teritorijai.

dinastija – tos pačios giminės valdovai (karaliai, imperatoriai), perduodantys valdžią iš kartos į kartą.
imperija – karaliaus ar imperatoriaus valdoma didelė valstybė, sudaryta iš užimtų ar kitaip prie pagrindinės valstybės prijungtų šalių.

kitatikis – šiuo žodžiu, kuris reiškia „netikintysis", „pagonis", musulmonai vadino krikščionis.

islamas – pranašo Mahometo (mirė 632) įkurta religija.

Juodoji mirtis – maras, XIV a. siautęs beveik visoje Europoje.

kajakas – valtis, naudota jau eskimų protėvių Arktyje.

kalifas – kai kuriose musulmonų šalyse – aukščiausią dvasinę ir pasaulietinę valdžią turintis valdovas.

klajokliai – žmonės, dažniausia gyvulių augintojai, neturintys nuolatinių gyvenamųjų vietų ir klajojantys tam tikroje teritorijoje iš vienos vietos į kitą.

kolonija – gyvenvietė, senųjų tautų (pvz., graikų, romėnų) įkurta kitos šalies teritorijoje ir apgyventa žmonių, kurie tebesilaiko savų papročių.

krikščionybė – Jėzaus Kristaus, mirusio 29 metais, įkurta religija.

kryžiaus žygiai – krikščionių religiniai karai prieš musulmonus.

mečetė – musulmonų maldos namai.

maldininkai, piligrimai – keliaujantys tikintieji, šventųjų vietų lankytojai.

musulmonas – islamo religijos išpažinėjas.

Naujasis Pasaulis – taip europiečiai vadino Ameriką.

orda – chano vadovaujamas tiurkų ir mongolų genčių junginys.
pasienis – teritorijos palei valstybės sienas, dažnai apsaugotos įtvirtinimų.

patriarchas – krikščionių Stačiatikių bažnyčios galva.

popiežius – Romos katalikų bažnyčios vadovas.

pr. Kr. – santrumpa „prieš Kristų", kuria žymimos senosios eros datos.

provincija – nukariautas kraštas, valdomas kaip imperijos dalis.

siogūnas – Japonijos karo vietininkas, vėliau – tikrasis valdytojas.

stepė – taip rusai vadina didelius žole apžėlusių lygumų plotus.

sultonas – turkų ir kai kurių kitų šalių valdovo titulas.

Šventoji žemė – vietos, kur gyveno Jėzus Kristus; dabar – Palestina. Krikščionys skelbė, kad ši žemė priklauso jiems.

vergai – beteisiai žmonės, kurie priverstinai dirba šeimininkui.

vienuolynas – **1.** Budistų, krikščionių vienuolių (vyrų ar moterų) bendruomenė, gyvenanti pagal visiems nariams bendras taisykles. **2.** Vieta, kur vienuoliai ar vienuolės gyvena ir garbina Dievą.

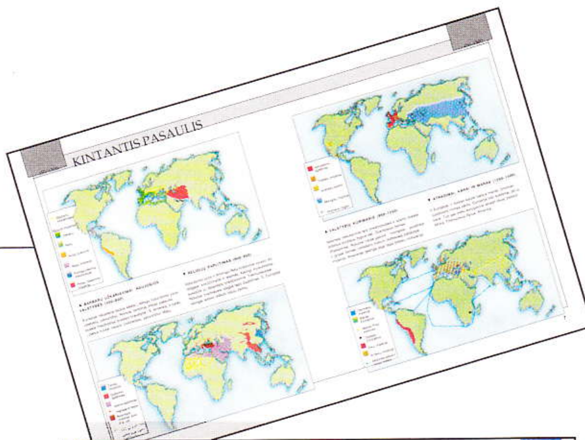
RODYKLĖ

Knygoje **"Viduriniai amžiai"** apžvelgiami svarbiausieji pasaulio įvykiai nuo V a. vid. iki XVI a. Fotografijos, žemėlapiai, chronologinės lentelės ir spalvoti piešiniai akivaizdžiai atskleidžia viduramžių tautų, civilizacijų, valstybių gyvenimą, mūšius, keliones ir atradimus.

Knyga **"Viduriniai amžiai"** padalyta į skyrius, viena tema aiškinama dviejų puslapių atvarte. Kiekviena knygos dalis turi savitų bruožų, kurie aptarti žemiau.

Pasaulio kitimas
• Aiškūs, tikslūs žemėlapiai vaizduoja tam tikro laikotarpio tautų, kultūrų ir valstybių paplitimą bei kitimą.

Apžvelgiamas beveik visas pasaulis: Europa, Artimieji ir Tolimieji Rytai, tolimesni pasaulio regionai ir europiečių atrasta Amerika.

Laikotarpių skyriai
• Septyniuose skyriuose apžvelgiami ryškiausi, savitais bruožais išsiskiriantys istorijos laikotarpiai.
• Puslapių viršuje spalvotuose fonuose įrašyta, kuriuos metus apima tas laikotarpis.

• Pagrindiniame tekste apžvelgiama pasaulio panorama.
• Iliustracijos ir jų tekstai apibūdina svarbiausius to laikotarpio įvykius.
• Chronologinėse lentelėse surašytos svarbiausių pasaulio įvykių datos.

Specialieji skyriai
• Šešiuose skyriuose nušviečiama žymiausių tautų ir valstybių istorija. Didelėse iliustracijose vaizduojamas jų kasdienis gyvenimas.

• Fotografijose matome tikrus senovę liudijančių daiktų ar vietų vaizdus.
• Chronologinėse lentelėse pateikiamos žymiausių įvykių datos.

Apibendrinamosios chronologinės lentelės
• Dvi chronologinės lentelės (kiekviena pateikta dviejų puslapių atvarte) leidžia palyginti istorijos raidą visuose penkiuose žemynuose.